

T.C.
İSTANBUL NİŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER (TEZLİ)
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA TÜRKİYE-NATO
İLİŞKİLERİ

Esra YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA TÜRKiYE-NATO İLİŞKİLERİ

Esra YILMAZ

T.C.
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (Tezli) Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

ORCID ID: 0009-0002-5059-2529

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER

İstanbul
Ekim 2024

KABUL VE ONAY

Esra YILMAZ tarafından hazırlanan ‘‘Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Türkiye-NATO İlişkileri’’ başlıklı bu çalışma, 31 Ekim 2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi: **Dr. Öğr. Üyesi Gökhan AK** _____
İstanbul Topkapı Üniversitesi

Jüri Üyesi: **Dr. Öğr. Üyesi Sakine ARSLAN ERBAŞ** _____
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Tez Danışmanı: **Doç. Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER** _____
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Jüri tarafından kabul edilen bu çalışmanın Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Enstitü Yönetim Kurulu;

Karar Tarihi :
Karar Numarası :

_____
Dr. Öğr. Üyesi Şerafettin SEVGİLİ
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını tezimin/projemin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ekim 2024

Esra YILMAZ

SAVUNMA ÖNCESİ ONAYLAR

BENZERLİK ONAYI		
Başlık	Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Türkiye-NATO İlişkileri	
Savunma Tarihi	31.10.2024	
Sayfa Sayısı	83	
Benzerlik Yüzdesi (%)	%20	
Benzerlik Yüzdesi (%) (Kaynakça Hariç)	%19	
Taranan Program	Turnitin	
Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın kapak sayfası, giriş, özet, ana bölümler ve sonuç kısımlarından oluşan çalışmam için şahsım ve tez danışmanım/Enstitü Sorumlusu tarafından intihal tespit programında taraması yapılmıştır. Tez Danışmanımın gözetiminde tamamladığım çalışmamın azami benzerlik oranlarına göre intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.		
Öğrenci Esra YILMAZ	Danışman Doç. Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER	Enstitü Sorumlusu

TEZDEN ÇIKARILAN YAYIN		
Yayın Künyesi	Esra Y. (2024). Rusya-Ukrayna savaşı bağlamında Türkiye-NATO ilişkileri. Duygu S.S.(Ed), <i>II. international social sciences conference kitapçığı içinde</i> (ss. 1). İstanbul, Türkiye.	
Yayın Türü	☐ Ulusal Hakemli Dergide Makale ☐ Uluslararası Hakemli Dergide Makale ☐ Ulusal Kongre/Sempozyumda Bildiri ☒ Uluslararası Kongre Sempozyumda Bildiri	
	Enstitü Sekreteri	

TEŞEKKÜR

Tez yazımında bilgi birikiminden yararlandığım sayın tez danışmanım Doç. Dr. Rüştü Salim Savaş BİÇER'e, yine bilgi birikiminden fazlasıyla yararlandığım Sayın Hikmet AYTEK hocama, Hikmet Hocama ulaşmamda yardımcı olan Aytek YALÇIN Bey'e, aramızdan çok erken ayrılan ama kalbimizde her daim varlığını hissettiğimiz sınıf arkadaşımız Orkun AYTEK' e, Ahmet SÜNGERİÇLİOĞLU, Fatih YILDIZ ve Savaş ÇAKMAKÇI hocalarıma, "Türk'ün kervanı yolda dizilir." Diyerek çıktığım her yolda beni destekleyen İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Dekanı Sayın Süleyman SOLMAZGÜL'e, her koşulda yanımda olan aileme, eğitim hayatıma benden daha çok önem veren annem Nilüfer ERDOĞAN'a, özellikle tez sürecimi tamamlamama ömrü vefa etmeyen dedem Kemal ERDOĞAN' a, tezimi yazmamda bana her zaman destek olan yöneticim Aysel ÖZTÜRK'e ve **AZİZ TÜRK MİLLETİ'** ne teşekkür ve armağanımdır.

Esra YILMAZ

Ekim, 2024

ÖZET

Esra YILMAZ

Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Türkiye-NATO İlişkileri

Yüksek Lisans Tezi

İstanbul, 2024

Rusya-Ukrayna Savaşı sürecinde Türkiye-NATO ilişkileri, sergilenen tutum ve davranışlar ve bu süreçte alınan kararlar, incelenen mutabakatlar tezin konusunu oluşturmuştur. NATO-Türkiye ilişkilerini analiz etmek tezin amacını belirlemiştir. Bu sebeple konu çerçevesi daraltılarak Rusya- Ukrayna Savaşı bağlamında konu şekillendirilmesi yapılmıştır. Araştırmanın önemi Türkiye ve NATO ilişkilerinin belirli bir dönem aralığında, literatüre geçmeyen kısımlar da baz alınarak detaylı bir şekilde araştırılıp, yazılmıştır. Bu çalışmada niceliksel (ölçülebilir-somut delillere dayalı) araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bunlar, nedensel-karşılaştırma modeli ve tarihsel modeldir. Nedensel-karşılaştırma modelinde, belli bir değişken ele alınarak farklılaşan gruplar; sebep ve sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Tarihsel modelde ise geçmişteki bir olayın durumu ve bu olayın mevcut durum üzerindeki etkileri siyasal ikili ilişkiler bağlamında incelenmiştir. Bu siyasal ilişkiler kronolojik sıraya göre ve belirli verilere göre belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Rusya-Ukrayna Savaşı, NATO, mutabakat, Türkiye-NATO ilişkileri.

ABSTRACT

Esra YILMAZ

Turkey-NATO Relations In The Context Of The Russia- Ukraine War.Master's

Thesis

Istanbul, 2024

Turkey-NATO relations during the Russia-Ukraine War, the attitudes and behaviors exhibited, the decisions taken in this process, and the agreements examined constitute the subject of the thesis. Analyzing NATO-Türkiye relations determines the purpose of the thesis. For this reason, the subject framework was narrowed and the subject was shaped in the context of the Russia-Ukraine War. The importance of the research is that the relations between Turkey and NATO are researched and written in detail within a certain period of time, based on the parts that are not included in the literature. Quantitative (based on measurable-concrete evidence) research methods were used in this research. These are the experimental model, the causal-comparative model and the historical model. In the experimental model, the extent of differentiation of the effects of the applications made on two or more groups in terms of certain variables was examined by interviewing the necessary people and institutions. The groups discussed are stated in the article. In the causal-comparative model, groups that differ by considering a certain variable; compared with its causes and consequences. In the historical model, the situation of a past event and the effects of this event on the current situation are examined in the context of political bilateral relations. These political relations are stated in chronological order and according to specific data.

Keywords

Russian-Ukrainian War, NATO, agreement, Türkiye-NATO relations

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
ETİK BEYAN	ii
SAVUNMA ÖNCESİ ONAYLAR... ..	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ.....	3
1.1. 1960-1980 Dönemi Türkiye ve NATO	6
1.2. 1980 Sonrası Türkiye-NATO İlişkileri	10
İKİNCİ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ'TAN GÜNÜMÜZE NATO İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	18
2.1. Türkiye'nin NATO Üyeliği'nin Onaylanmasının Ardından Yaşananlar	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: UKRAYNA-RUSYA KRİZİ.....	38
3.1. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Jeopolitik Boyutu.....	45
3.2. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Ekonomik Boyutu.....	56
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KRİZ SÜRECİNDE NATO'NUN TUTUMU	60
4.1. Ukrayna, Rusya ve Batı İçin Neden Önemlidir?.....	60
4.2. Türkiye'nin Rusya- Ukrayna Savaşı'na Karşı Sergilediği Tutum.....	73
4.3. Savaş Bağlamında Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve NATO ile İlişkiler.....	78
SONUÇ	81
KAYNAKÇA.....	82

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
AAOK	Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACE	Avrupa Müttefik Komutanlığı
ACT	Müttefik Kuvvetler Dönüşüm Komutanlığı
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BSEC	Karadeniz Bölgesel İşbirliği Örgütü
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HEP	Hazırlık Eylem Planı
IMF	Uluslararası Para Fonu
INF	Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması
ISAF	Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
İŞİD	Irak-Şam İslam Devleti
İİG	İstanbul İşbirliği Girişimi
KAIK	Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi
KFOR	Kosova Kuvvetleri
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NRF	NATO Mukabele Kuvveti
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SACEUR	Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TITR	Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotası
TRACECA	Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru

TSI

Üç Deniz Girişimi

TÜBA

Türkiye Bilimler Akademisi

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminde Batı'da ortak düşman olarak görülen Sovyetler Birliği'ne karşı, Avrupa-Atlantik Bölgesi'nin güvenliğini ve üye ülkelerin topraklarını korumak amacıyla kurulmuş, kolektif savunmaya dayanan ve askeri bir ittifak olarak nitelendirilen NATO Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından varlığı sorgulanmasına rağmen; günümüz dünyasında siyasi ve askeri anlamda en başarılı ve aktif örgüt olarak varlığını sürdürmektedir. İttifak içerisinde gerek jeo-stratejik konumu gerekse güçlü silahlı kuvvetlere sahip olması nedeniyle, Türkiye'nin önemi ve rolü ise artarak devam etmektedir. Türkiye-NATO ilişkilerinin geçmişteki durumu, günümüzde geldiği durumun nedenleri ve gelecekte nelerle karşılaşılabilceğinin incelenmesinin bu bağlamda realist teorinin güç dengeleri, siyaseti ve idealist teorinin ortak savunma prensibi kapsamında yorumlanmasının literatüre önemli bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın temel hipotezi şu şekildedir: Uluslararası istikrar ve barışı sağlamak amacıyla kurulan NATO ittifakı içerisinde sadık ve yapıcı bir üstlenen Türkiye, zaman zaman bazı NATO müttefikleri ile sorunlar yaşamasına rağmen, ittifakın bütün çalışmalarına destek vermiş; aynı zamanda NATO sayesinde Batılı kimliğini güçlendirerek askeri modernizasyonunu ve milli güvenliğini sağlamıştır.

Bu çalışma, NATO-Türkiye ilişkilerinin geçmişini ve bugünü analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ile metin analizi ve literatür araştırma yöntemi kullanılmış olup konuyla ilgili kitap, makale, rapor ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Tez çalışması 4 kısımdan meydana gelmektedir. İlk başlıkta Türkiye-NATO ilişkilerinin tarihi ile politikaları ele alınmıştır. Bu başlıkta; stratejik konseptler, İkinci Dünya Savaşı sonrası NATO ile temaslar, 1952 senesiyle birlikte NATO-Türkiye arasında yapılan pratik iş birliği ve diğer konular ele alınmaktadır. İkinci bölümde, Soğuk Savaş'tan günümüze uzanan NATO-Türkiye ilişkilerinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu bölüm anahtar önem taşımakta olup, konuyla ilgili gelişim sürecini anlatmaktadır. Ayrıca bu bölüm kapsamında, partnerlerin temasları, zaman zaman yaşanan problemlerin çözüm ve müzakere konuları, iş birliği yolları ile farklı temalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Ukrayna krizinden bahsedilmektedir. Bu konu, Rusya dışındaki Avrupa'nın en büyük devletine aittir. Ukrayna, eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden kalan

Rusya'dan sonra, en büyük silah rezervlerine ve askeri teknolojilere sahip devlettir. Savunma konularında ise Rusya Federasyonu'nun en önde gelen partneridir. Askeri güç, nükleer sanayi ve uzay sanayisi bakımından 2 devlet arasında oldukça derin entegrasyon mevcuttur. Bu iki Slav ulusu, yüz yıllarca birlikte yaşamış dini ve kültürel anlamda ortak mekân yaratmıştır. Dördüncü bölümde, kriz sürecinde NATO'nun tutumu tartışılmaktadır. Ukrayna krizinden sonra NATO-Türkiye ilişkilerinin değişimi ve stratejileri ele alınmakta ve bu konularla ilgili analizler sunulmaktadır. Özellikle 2014-2023 yıllarında NATO-Türkiye ilişkileri, ciddi bir hassasiyetle yorumlanmıştır. Bunun dışında, Rusya'nın ve Ukrayna'nın askeri stratejilerinin gelişme süreçleri analiz edilmiş, Rusya'nın dış politikasında yaşanan evrime dikkat verilmiş ve sonuçta Ukrayna krizinin küresel siyasete etkisine değinilmiştir. Sonuç kısmında ise, araştırmanın ana odağı olan Türkiye-NATO ilişkilerinin dünya barışına olan etkisi ve oluşan krizlerin çözüm yolları konusunda öneriler sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE-NATO İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı (NATO), 1949 yılında kurulan ve 31 ülkenin üyesi olduğu bir askeri ve siyasi ittifaktır. NATO'nun amacı: üye ülkelerin özgürlüğünü ve güvenliğini korumak, topyekûn savunma ilkesini uygulamak ve uluslararası barış ve istikrarı sağlamaktır. II. Dünya Savaşı akabinde ABD ve SSCB “süper güç” adı altında sahneye çıkarak, savaşta politik kaos ortamında etkinliğini arttırmış ve bu 2 ülke önderliğinde çift kutuplu dünya sistemi yapılanmıştır (Doğan, 2005). 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, ulusal ve devletlerarası sistemi, kendi istekleri çerçevesinde şekillendirmeyi amaçlayan ABD ve SSCB rekabeti sonunda NATO kurulmuştur. Soğuk Savaş döneminin sonucu olan NATO, 4 Nisan 1949 tarihinde on iki devlet olan İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Norveç, Portekiz, Lüksemburg, Fransa, Hollanda, İzlanda, İtalya, Belçika, Danimarka ve Kanada'nın imzasıyla Washington Antlaşmasıyla kurulmuştur (Forster ve Wallace, 2001). Bu anlaşmayı imzalayan ulus-devletlerin sınırlı bir coğrafi kesimde güvenliklerini sağlama hedefi doğrultusunda kurulan NATO, kurucu anlaşmada ekonomik iş birliği, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi temalardan bahsetse de Soğuk Savaş dönemi ve devam eden süreçte “askeri bir anlaşma” olarak kabul edilmiştir (Özlük ve Özlük, 2014). Sonuç olarak, Soğuk Savaş döneminde NATO'nun temel planı; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni çevrelemek, başka bir söylemle SSCB aracılığıyla temsili sağlanan komünist sistemin yayılmasına mâni olmaktır (Gül, 2015). Türkiye-NATO ilişkileri; askeri iş birliği, güvenlik ve siyaset alanlarında birçok önemli konuyu kapsamaktadır. Her devrede ayrı zorlu süreçler ile karşı karşıya kalan Türkiye ve NATO, anlaşmanın temel ilkeleri çerçevesinde ortak çalışma alanlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Bu dönemde Türkiye, SSCB tehdidi karşısında olduğu için güvenlik ve savunma ihtiyacını karşılama isteği duymuş ve buna karşılık 1952 yılında NATO'ya üye olmuş, böylelikle Türkiye-NATO ilişkileri başlamıştır. Bu ilişki, zaman içerisinde çeşitli dönemlerde farklı gelişmeler ortaya çıkarmıştır. Türkiye, NATO'nun en büyük ikinci kara ordusuna sahiptir ve İttifak'ın güneydoğu kanadında stratejik bir konumda bulunmaktadır. Türkiye'nin NATO'ya üyelik hususu, ülkenin Batı ile kuvvetli ilişkilerini devam ettirmesine ve Soğuk Savaş sürecindeki stratejik konumunu güçlü ve dinamik tutmasına katkı sağlamıştır. Fakat

bu süreçte Türkiye’de yaşanan iç politika gelişmeleri, Türkiye-NATO ilişkilerine etki edebilecek hususlar arasında gösterilmiştir.

1952-1960 yıllarında, Türkiye'nin NATO üyeliği açısından çok önemli ulusal ve uluslararası olaylar yaşanmıştır. Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik konumu, Soğuk Savaş'ın hâkim olduğu bu dönemde büyük bir önem taşımıştır. Sovyetler Birliği'nin yayılma tehdidi, özellikle Karadeniz bölgesinde Türkiye’ye stratejik bir önem kazandırmıştır. NATO üyeliği, Türkiye'yi Batı Bloğu arasında daha güvenli bir pozisyona getirmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliği, askeri iş birliği ve teknik yardımları beraberinde getirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, NATO standartlarına uyum sağlama sürecinde modernize edilmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin savunma kapasitesi artırılarak bölgesel konulara katkı sağlaması hedeflenmiştir. Bu üyelik Türkiye'ye; ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda fayda sağlamanın yanı sıra, NATO içerisinde diplomatik bir platform sunmuş ve Türkiye'nin uluslararası alanda daha aktif bir rol üstlenmesine imkân sağlamıştır.

Türkiye'deki iç siyasal gelişmeler ve değişimler, bilhassa 1960 darbesi, NATO ile süregelen ikili ilişkilerimizde etki gösteren önemli unsurlardan biri olmuştur. Darbenin ardından Türkiye'nin askeri idarenin altına girmesi, ülkenin NATO içindeki konumunu etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın bir sonucu olarak, NATO üyeleri arasında nükleer silahların konuşlandırılması konusuyla ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye'nin bu husustaki davranışı zaman ilerledikçe değişerek NATO ile geliştirilmeye çalışan ilişkilerini şekillendirmiştir. Türkiye'nin NATO’ya üyelik konusu, Balkanlar ve Orta Doğu'daki politik konumunu güçlendirmiştir. Bu süreçte bölgesel istikrarsızlık ve çatışmaların ışığında, Türkiye, NATO üyesi olarak bölgesel güvenliğe katkı sağlamayı hedeflemiştir. Özellikle Sovyet tehdidine karşı bölgedeki diğer NATO üyeleriyle iş birliği yapıp, stratejik ve politik menfaatlerini gözetme gayretlerini arttırmış ve konumunu sağlamlaştırmıştır.

1956 yılında baş gösteren Süveyş Krizi esnasında, Türkiye'nin NATO içerisindeki aktif ve etkili rolü önem kazanmıştır. Yine bu kriz esnasında, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine baş gösteren çatışmalarda, Türkiye ve diğer NATO üyeleri, krize çözüm odaklı ortak bir tutum sergilemek amacıyla diplomatik ve askeri tedbirler almıştır. NATO’ya katılım, Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin

daha etkili ve sağlıklı bir zemin oluşturmalarını sağlamıştır. NATO üyesi olan bu iki ülke, birlikte çalışmak zorunda kalmıştır ve bu durum, Ege bölgesindeki çeşitli sorunların çözümüne yönelik stratejik diplomatik hedeflerin bir parçası olmuştur. Türkiye, bu süreçte demokratikleşme hedefine odaklanırken, NATO üyeliği de etkin bir faktör olmuştur. Ancak iç siyasi gelişmeler, özellikle 1960 darbesinin akabinde, Türkiye'nin demokratikleşmeye dayalı sürecini karmaşık bir hale getirerek NATO içindeki rolünü etkilemiştir.

Terörle mücadelede en çok kayıp veren üye ülke olan Türkiye, NATO'nun; Irak, Afganistan ve Kosova'da icra ettiği görevlere önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Bu kapsamda, Türkiye, 1992-1995 yılları arasında Yugoslavya'nın dağılması sonucu çıkan Bosna Savaşı'nda, NATO'nun uçuşa yasak bölge ilan ettiği operasyona katılmıştır. Türkiye, ayrıca Bosna-Hersek'e askeri, insani ve diplomatik yardım göndermiş, 1998-1999 yılları arasında Sırbistan'ın Kosova üzerine gerçekleştirdiği saldırılarına karşı NATO'nun düzenlediği hava operasyonuna katılmıştır. Türkiye, ayrıca Kosova'ya barışı koruma gücü olarak asker göndermiş (KFOR) ve Kosova'nın bağımsızlığını kabul eden ilk ülkelerden biri olmuştur. 2001 yılından itibaren terörle mücadele ve istikrar sağlama amacıyla NATO'nun Kararlı Destek Harekatı'na ve Uluslararası Güvenlik ve Yardım Gücü'ne (ISAF) katılan Türkiye, bu görevde önemli bir rol üstlenmiş ve Afgan güvenlik güçlerine eğitim ve danışmanlık vermiştir. Türkiye, NATO üyesi ülkelerin güvenliği ve dayanışması için müttefikliğin gereklerini yerine getirmiş, NATO da Türkiye'ye Topyekûn Savunma ilkesi kapsamında destek vermiştir. NATO, Türkiye'ye deprem, terör olayları, göç gibi kriz durumlarında çadır, konteyner, tıbbi malzeme, lojistik ve hava desteği sağlamıştır. NATO, ayrıca Türkiye'nin savunma sanayi ve teknolojisine katkıda bulunmuş ve Türkiye'nin ortak savunma projelerine katılımını teşvik etmiştir. NATO, Türkiye'yi tehdit eden unsurlara karşı caydırıcılık sağlamış, Türkiye'nin sınır güvenliğini ve hava savunmasını güçlendirmiş ve Türkiye'nin terörle mücadelesine olumlu yönde katkıda bulunmuştur. NATO, ayrıca Türkiye'nin uluslararası barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmasını da desteklemiştir. Türkiye, NATO üyeliğini Batılı kimliğini güçlendiren bir üyelik olarak görmüştür. NATO'ya üyelik gösteren bazı ülkelerle, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile yaşanan güncel gelişmeler dikkate alındığında, Türkiye ile bazı NATO müttefikleri

arasında güven ve ittifak temelinde gereken ilişkinin olmadığı görülmüştür. Gerekli sorunlar tespit edilerek, bu sorunların çareleri ve alınacak önlemler belirlenmeli ve gelecek odaklı etkin iş birliği alanları oluşturularak kısa süre içinde hayata geçirilmelidir.

İlber Ortaylı'ya göre, on sekizinci yüzyıl siyasi düşünce yapısı, Türk toplum yapısının Batılılaşması tarafında gelişmiş, ancak ismi bir türlü “Batılılaşma” olarak konmamıştır (Ortaylı, 2017). On sekizinci yüzyıldan yirminci yüzyıla gelindiğinde, Türkiye'nin Batı ile siyasi arenadaki bütünleşme amacı sürdürülmüştür. Birleşmiş Milletler (BM) ve NATO üyelikleri, Batılılaşma hedeflerinin teorik bir noktadan pratik bir noktaya taşınmasına olanak sağlamıştır (Kahraman, 2016). Türkiye, NATO'ya üyelik süreci sonrası NATO içerisinde ABD'den yana bir politika izlemiş, ABD'nin askeri üsler kurmasına izin vermiştir (Atlı, 2019). Nükleer silahlar ve uzay teknolojisinde yaşanan değişimler karşısında, ABD'nin SSCB'ye karşı olarak “Esnek Mukabele” politikasına geçiş sağlaması, NATO içerisinde bir tartışma meydana getirirken; Türkiye, Atlantik Paktı içerisinde yaşanan tartışmalara dâhil olmamıştır (Ülman, 1967).

1.1.1960-1980 Dönemleri Arasında Türkiye-NATO İlişkileri

1960'lı yıllarda uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan “detant” ya da yumuşama siyaseti ABD-Türkiye ilişkilerini zayıflatmamış, böylelikle Türkiye-NATO ilişkileri de zarar görmemiştir. Bu bağlamda Türkiye-NATO ilişkilerinde yapısal bir değişikliğe gidilmemiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi, Türkiye'nin siyasi düzeninde radikal bir değişikliğe sebep olmuştur. Askeri darbenin akabinde Türkiye, bir süre askeri idare altında kalmıştır. Bu husus, Türkiye'nin NATO içerisindeki konumunu etkileyerek zaman zaman müttefiklerle gerginliklere sebep olmuştur. Sonuçta darbe ile sivil iktidar devrilerek askeri yönetim idareyi ele almıştır. Bu durum, Türkiye'nin NATO içindeki demokratik ittifak normlarına aykırı bir durum olmuştur. NATO, askeri yönetimle ilişkilerini diplomatik bir denge üzerine kurmuş bir yapıdır, darbenin ardından müttefiklerle yaşanan gerginlik, Türkiye'nin NATO içerisindeki konumunu gözden geçirmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte NATO, demokratik düzenin restore edilmesine de destek sağlamıştır. 1962 yılında ABD ile Sovyetler Birliği arasında geçen Küba Füze Krizi esnasında Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'nin

İncirlik Hava Üssü'ne açılması konusunda izin vermiştir. Türkiye'nin, İncirlik Üssü'nü Amerika Birleşik Devletleri'ne açması, NATO içerisindeki başka üyelerle olan ilişkileri de etkilemiştir. Müttefikler, Türkiye'nin kriz esnasında göstermiş olduğu iş birliğini takdir etmiştir. Türkiye'nin ittifak içerisindeki stratejik önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. NATO, bu kriz esnasında Türkiye ile daha yoğun çalışmış ve Sovyetler Birliği'nin bölgedeki yayılma politikasına karşı cephesini de güçlendirmiştir. Tüm bu olaylar, Türkiye'yi NATO içerisinde stratejik anlamda önemli bir seviyeye çıkarmış ve Soğuk Savaş döneminde ittifak içerisindeki konumunu güçlendirmiştir. Türkiye'nin NATO ittifakında yer alması, Türkiye-ABD ilişkileri çerçevesinde Türk dış politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. 64 yılında ortaya çıkan Johnson Mektubu sorununa kadar Türkiye, ABD ve NATO siyasetine uyum sağlayan bir strateji uygulamış, dış politikada ise Atlantik'i merkezine yerleştirmiştir. Bu dönemde Türkiye, NATO ile ortak çalışma yaparak Soğuk Savaş döneminde planlanan stratejik çatışmaların karşısında bir ittifak içerisinde yer almaya devam etmiştir. Türkiye, NATO'nun nükleer bölüşüm politikasına katılım sağlamıştır. Bu, NATO'nun stratejik nükleer silahlarını müttefikler arasında paylaşma politikasını içermektedir. Türkiye, Soğuk Savaş'ın baş gösterdiği zorlu dönemde bu politikaya uyum sağlayarak askeri kapasitesini güçlendirmiştir. NATO'nun nükleer bölüşüm stratejisi, üye ülkeler arasında nükleer silahların ve stratejik bilgilerin aktarılmasını içermiştir. Bu stratejik hamle, müttefikler arasında birlik, beraberlik ve güvenilirliği güçlü kılmayı amaçlamıştır. Nükleer caydırıcılık, NATO'nun politik savunma tutumunun önemli bir unsuru olmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a yönelik Barış Harekâtı başlatmıştır. Bu harekât, Kıbrıs Adası'nın kuzeyinde bulunan Türk nüfusuna sahip çıkmak ve Kıbrıs'ta yaşanan Nikos Sampson darbesinin ardından meydana gelen tehdit faktörlerine karşı tedbir olarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin bu müdahalesi, NATO içerisinde karmaşık bir etkiye sebep olmuştur. NATO üyesi olan ülkeler arasında Türkiye'nin, adanın kuzeyine yaptığı askeri müdahaleye dair fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Fakat NATO, müttefikler arasındaki gerginliği düşürecek bir çözüm bulmak için ciddi bir çaba ortaya koymuştur. 1980'lerin sonlarına doğru Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşüne geçmesi, NATO'nun

stratejik hedeflerini değiştirmiştir. Türkiye, bu süreçte NATO içerisindeki rolünü gözden geçirerek yeni oluşacak güvenlik açığına karşı tedbirler almaya başlamıştır. 1990'lı yılların başında Yugoslavya'nın dağılması ve 2000'lerin başında Irak'ın işgali gibi bölgesel buhranlar, Türkiye'nin güvenlik stratejisini etkilemiştir. Bu krizlerde NATO, Türkiye'ye destek olmak için yanında durmuştur. Türkiye, bölgede meydana gelen istikrarsızlık ve terör faktörüyle mücadele etme hedefiyle NATO ile ortak çalışmalarını derinleştirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona gelmesiyle beraber, NATO'nun genişleme stratejileri devreye girmiştir. Doğu Avrupa lkeleri ve eski Varşova Paktı yeleri yavaş yavaş NATO'ya katılmaya başlamıştır. Türkiye, NATO'nun genişleme siyasetine destek vererek, ittifak içerisindeki stratejik ve politik önemini korumuştur. Bu konu, Türkiye'nin güvenlik ve kararlılık sağlama hususundaki etken rolünü artırmıştır. Ancak dış yardım, askeri s ve tesisler sebebiyle Türk kamuoyu NATO'ya karşı eleştirilerini yükseltmiştir. Özellikle Yn Dergisi ABD ve NATO konusunda muhalif bir tutum sergileyerek 1962 yılında Atatürk'n "Yurtta sulh, cihanda sulh." sözünden hareketle Türk dış politikasını eleştirerek Türkiye'nin hareket serbestliğini yitirdiğini vurgulamıştır. 1960 yılında Sovyet bölgesinde bir U-2 uçağının düşmesi ve daha sonra Küba Krizi sırasında, Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerinin pazarlık unsuru haline getirilmesi karşısında, ulusal basında Türkiye'nin karşılaştığı tehlikelere yer vermiştir (Duman, 2023). Türkiye ile ABD'nin çıkar farklılıklarını belirten olaylardan biri de 1964 yılı ortasında baş gösteren Kıbrıs konusundaki yaşanan gerginliktir (Turan ve Barlas, 1994). Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu anlaşmalarının vermiş olduğu garantörlüğü baz alarak Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlamak amacıyla harekât girişiminde bulunmak istemiş ancak ABD Başkanı Johnson tarafından engellenmiştir. Bu durumda Türkiye'yi ABD-NATO ilişkilerini sorgulamaya itmiş ve yeni bir krizin başlamasına sebep olmuştur. Dönemin Dışışleri Bakanı İhsan Sabri ağlayangil'e göre, Türkiye ve NATO ittifakı, ülkemize güvenlikten ziyade siyasi ve ekonomi alanında da yine NATO yesi olan ülkeler ile ortak paydada hareket etme olanaklarını sağlamıştır. Duygu Sezer bu konuda ülkemizde yasama ve yürütme ile basın arasındaki dış politikanın iki uçlu seçkin kamuoyu yapısının, 1964 yılı ile birlikte yerini çok uçlu seçkin kamuoyuna bıraktığını ve 1965 yılı sonrasında sosyo-ekonomik, psikolojik veya siyasi nedenlerle partiler, niversiteler, meslek sahipleri, işveren örgütleri, işçi

örgütleri, dernekler gibi oluşumlar dış politika konusundaki tutuma tepki göstererek seslerini duyurduklarını belirtmiştir (Sezer, 1972). Türkiye, 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında, NATO ve ABD ile olan ilişkilerine öncelik vermiştir (Armaoğlu, 1999). 1970 ve sonrasında meydana gelen evrensel olaylar, Türkiye'nin ABD ve NATO'da stratejik açıdan önemini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, İran'da meydana gelen devrim, Afganistan'da yaşanan kriz ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali, ABD'nin Ortadoğu üzerindeki ulusal güvenlik kaygılarını arttırmıştır. Bu süreçte nükleer savaş endişeleri tekrar artarken, Soğuk Savaş ve II. Soğuk Savaş esnasında ateşkes süreci sona ermiş, Doğu Bloğu ve Batı Bloğu ortasındaki gerilim yükselmiş, askeriye yönelik harcamalar ve nükleer silah sayıları artarak devam etmiştir. Hale'in "Batı İttifakına Dönüş" (2003) adıyla sıraladığı Türk dış politikası, 1980'den 1991'e dek NATO stratejileri ile uyum içinde ilerlemiştir (Armaoğlu, 1999). Türkiye'nin 1980'li yıllar ve sonrası NATO'ya uyumlu devam ettirdiği stratejilerde genel olarak kaos olmamış, tam tersine ABD'nin istemiş olduğu stratejiler devam ettirilmiştir. 1989'da Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmeler, Avrupa başta olmak üzere evrensel yapıyı bütünüyle değiştirmiştir. 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte tarihsel süreçte değişiklikler meydana gelmiştir. Türkiye de bu değişen olgulardan olumlu etkilenmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği askerlerinin Doğu Bloku ülkelerinden ayrılmasıyla birlikte oluşan yeni süreçte NATO'ya önemli seviyede ihtiyaç kalmadığı, ayrıca Türkiye'yi Batı'ya yakınlaştıran en önemli husus olan Türkiye'nin jeopolitik öneminin varlığının son bulduğu ileri sürülmüştür. SSCB'nin sona ermesinin akabinde 'riskli' kuzey komşusundan meydana gelen korkularının giderilmesine rağmen Türkiye, standart dış politika stratejilerinin zayıflamış olduğu bir döneme girmiş bulunmuştur. Soğuk Savaş'ın bitişi Türkiye'yi dış politikada oldukça belirsizlik içinde bırakmış, 1991'de Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e yönelik saldırıları, Türkiye'nin ABD gözetiminde tekrar politik açıdan değer kazanmasını sağlamıştır (Oran, 2010). NATO'nun daha geniş coğrafyaları kapsayacak şekilde yayılmasında önemli bir nokta olan Türkiye, demokratik, laik ve serbest piyasa ekonomisinde benimsediği yapıyla gerek coğrafi açıdan gerek kültürel ve tarihi bağlar açısından Akdeniz, Karadeniz, Avrupa, Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerindeki pek çok ülkeye rol model olmuştur (Çakır, 2021). Soğuk Savaş bittiğinde hem NATO hem

de Türkiye, uluslararası düzenin getirdiği yeni ve kompleks ortama ayak uydurmaya çalışmıştır (Sezer, 1999). Birleşmiş Milletler'in 1945 sonrasında dünya barışını koruyamadığı gerekçesiyle kurulan NATO, Bosna Savaşı esnasında caydırıcı stratejik politikalar uygulamak ve savaşmak için yeni görevler üstlenmiştir.

1.2. 1980 Sonrası Türkiye-NATO İlişkileri

Düşmansız kalan ve kendisine yeni amaçlar arayan NATO, Körfez Savaşı ve Yugoslavya'nın yıkılması gibi süreçlerde yaşanan savaşlar ile Bosna'da Boşnaklara uygulanan sistematik toplu kıyım gibi süreçlerde kendine yeni hedefler edinmiştir. Türkiye'nin iç siyasete bağlı olarak yaşanan değişim ve dönüşümü ilk defa Özal döneminde gerçekleşmiş olsa da 2003 ve sonrası bu durum daha da belirgin bir hal almıştır (Uzgel, 2010). İstanbul Zirvesi'nden bir sene önce meydana gelen Irak işgali, NATO içinde büyük bir infial meydana getirmiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra NATO'ya üye olan ülkeler Amerika Birleşik Devletleri'ne koşulsuz destek sağlarken, Irak Savaşı konusunda ABD'ye çeşitli itirazlar gelmiştir. Almanya ve Fransa bu işgale karşı çıkarken İspanya, İtalya ve İngiltere ABD'yi desteklemiştir. Türkiye ise bu tartışmalara taraf olmama kararı almıştır (Lacoste, 2008). 1 Mart Tezkeresi ile Türkiye-ABD arasında baş gösteren problemler ABD'nin bir parçası olduğu NATO'nun Türkiye ile olan ilişkilerine de zarar vermiştir.

Ortadoğu ve Balkanlarda meydana gelen bu olayların etkisi başta olmak üzere, NATO'nun 1990 Londra, 1991 Roma, 1994 Brüksel Zirve Toplantıları ile yeni 90 sonrası dönemde etkin olarak mevcudiyetini devam ettirmesi kararlaştırılmıştır (Gürkan, 1999). Balkan Krizi sırasında ABD'nin en çok iş birliği yaptığı ülkelerden birinin Türkiye olması, NATO'nun varlığını en açık şekilde ortaya koyduğu olaylardan biridir. ABD ve Türkiye müdahale zamanlamaları hariç diğer her aşamada ortak çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. (Uzgel, 2010). NATO Stratejik Konsepti'nde meydana gelen detaylı gelişim ve değişim konusunda destek olan Türkiye, barış ortamı sağlanması amacıyla ortaklık programlarına ve NATO'nun geniş alanlara yayılmasına olumlu yaklaşım göstermiştir. NATO 1999 yılında Amerika'nın Washington kentinde yaptığı toplantı ile 50. yılını kutlarken aynı zamanda bu zirvede Soğuk Savaş'ın ardından NATO'nun ilk genişleme hareketi sonuçlanmış, buna bağlı olarak Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti resmi

olarak NATO'ya üyeliklerini açıklamışlardır (Ceylan, 1999). NATO'nun 11 Eylül saldırılarının akabindeki ilk zirvesi ise 2002 yılında Prag'da meydana gelmiştir. Gündemin ana maddesinde teröre yer verilirken, Prag'da ikinci genişleme kararı alınmış ve bu çerçevede Letonya, Slovakya, Litvanya, Romanya ve Estonya'ya katılım çağrısı yapılmıştır (Uzgel, 2013). 2004'te NATO'ya üye olan Letonya, Estonya, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Bulgaristan ve Romanya'ya Türkiye destek vermiş ve bu ülkelerin üyelikleri için çaba göstermiştir (Can, 2022).

Türkiye'nin 1980 sonrası NATO ile ilişkileri, 2004 yılında yapılan İstanbul Zirvesi sonrasında daha da önemli hale gelmiştir. Bu toplantıda NATO'nun Ortadoğu bölgesine doğru genişleme kararını açıklaması Türkiye'nin NATO içerisindeki varlığını güçlendirmesine olanak sağlamıştır. Bu zirvede, yeni üye olan ülkeler ve genişleme konularında açık kapı siyasetinin devam ettirileceği vurgulanmıştır (Uzgel, 2013). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Arnavutluk ve Makedonya'nın NATO'ya katılım sağlamaları yönünde destek kararı verilmiştir (Uzgel, 2013). Türkiye, bu süreçte genişleme süreçlerinde olduğu gibi Arnavutluk (2009) (Kutlu, 2018), Karadağ (2017) (Dilek, 2022), Hırvatistan (2009) (İren, 2022) ve Makedonya'nın (2020) (Şimşek, 2014) NATO'ya üyelik sürecine destek sağlamıştır. Aynı şekilde Kosova ve Bosna Hersek'in de NATO'ya üye olması için önemli destekler vermiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesi, NATO'nun stratejik hedeflerinde radikal bir değişime sebep olmuştur. İttifak, artık yalnızca Sovyetler Birliği tehdidine karşı değil, yeni güvenlik tehditleriyle de mücadele etmeyi hedeflemiştir. Türkiye, bu süreçte NATO içerisindeki rolünü yeniden değerlendirerek ulusal güvenliği açısından kritik konulara odaklanmıştır. Yeni güvenlik paradigması, geleneksel askeri tehditlerin yanı sıra terörizm, siber güvenlik ve enerji güvenliği gibi alanları da içermiştir. Türkiye, NATO içerisindeki diğer üyelerle ortak çalışma yaparak bu yeni tehditlere karşı ortak stratejiler geliştirmeye odaklanmıştır. İttifak içerisindeki ortak güvenlik çıkarları, Türkiye'nin kendi güvenlik politikasını şekillendirmede etkili olmuştur. Soğuk Savaş'ın akabinde, NATO'nun yayılma stratejisinin bir sonucu olarak birçok Doğu Avrupa ülkesi bu ittifaka üye olmuştur. Türkiye, bu yayılma sürecinde kendi bölgesel stratejik önemine dikkat çekerek, ittifak içerisindeki önderlik rolünü devam ettirmiştir. Bu süreçte Türkiye, NATO içerisinde farklı fonksiyonlarda

bulunarak ittifakın bölgesel ve küresel barışa katkı sağlamasına destek vermiştir. Türkiye, 1999 yılında Kosova'da ve 2001 yılında ise Afganistan'da gerçekleştirilen NATO operasyonlarına önemli bir katılım sağlamıştır. Bu yapılan operasyonlar, Türkiye'nin ittifak içerisindeki stratejik bağlantısının sınırlarını ve NATO ile ortak çalışma alanını güçlendirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin bu operasyonlara katılım sağlaması, ittifak içerisindeki diğer üyelerle güvenlik sorunlarında ortak bir dil bulma hususundaki yetenek ve yetkisini pekiştirmiştir.

1980 sonrası süreçte, Türkiye çeşitli uluslararası gerilim ve krizler yaşamıştır. Irak ve Suriye gibi bölgelerdeki çatışma ve karşıtlıklar, Türkiye'nin NATO ile ortak çıkar ve anlaşmasını zorlayıcı sorunlara sebep olmuştur. Bu süreçte, Türkiye, NATO'nun bölgesel güvenlik sorunlarına yönelerek, stratejik ve diplomatik gayelerine aktif bir şekilde katılım sağlayarak, ittifak içerisindeki etkisini artırmayı hedeflemiştir. Bu süreçte, Türkiye-NATO ilişkileri, değişim gösteren güvenlik şartlarına ve ittifakın değişim sürecine uyum sağlama amaçlarına odaklanarak stratejik bir yolculuğa çıkmıştır. Türkiye, NATO içerisindeki rolünü devam ettirmek ve ortak güvenlik çıkarlarını korumak amacıyla farklı diplomatik ve askeri hedef ve gayelerini sürdürmüştür. Türkiye'nin doğuda Ermenistan, batıda Yunanistan, güneydoğuda Suriye ve İran ile yaşadığı sorunlar ve PKK nedeniyle yaşadığı kayıplara karşılık NATO, 1952'den bu yana İttifakın gerektirdiği bilinç ve sorumluluğu yerine getiren Türkiye'nin safında olmamış, aktif bir reaksiyon gösterememiştir. Tüm bu yaşananlar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye, NATO'nun aktif üyesi olan ve yakın temasta ortak çalışma sürdürmüş olduğu Amerika Birleşik Devletleri ile aksiyon almış, yayılma politikasına destek olmuştur. Üye sayısındaki artış ile karar alma sürecinde Türkiye'nin politik önemiyetinin daralacağı düşünülmüş olsa bile zaman içinde bu bakış açısı önemini yitirmiştir. Öte yandan NATO'nun büyümesi ya da büyümeme konusunda, öncelikli olarak Türkiye'nin etki ve öneminin aşırı vurgulanması doğru bir yaklaşım olmamıştır. Bununla birlikte Türkiye, NATO içerisinde oluşan etki alanını büyütme amacıyla Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk ve benzeri ülkelerin tam üyeliklerine destek olmaya çalışmıştır (Ceylan, 1999).

1990-1991 Körfez Savaşı esnasında Türkiye, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin ardından gerçekleşen uluslararası koalisyonun bir üyesi olarak NATO'ya destek sağlamıştır. Türk Hava Kuvvetleri, bu operasyonlarda stratejik hamlelerde

bulunmuştur. Bu süreç, Türkiye'nin ittifak içerisindeki aktif rolünü devam ettirmesi bakımından önemli bir süreç olmuştur. 1999 yılında Prag Zirvesi'nde bulunan NATO, yeni üyeler arayışı olması sebebiyle birçok ülkeyle görüşerek NATO üyeliği için değerlendirmiştir. Türkiye, bu dönemde ittifakın genişlemesi ve yayılması konusunda ciddi destek sunmuştur. Bu, Türkiye'nin NATO içerisindeki aktif önderlik etkisini devam ettirmesini sağlamıştır.

2001 yılına gelindiğinde ABD'nin 11 Eylül saldırılarına tepki olarak ABD'nin başlattığı Terörle Mücadele Operasyonları, NATO'nun da bu dönemde aktif bir rol oynamasına sebep olmuştur. Türkiye, terörle mücadele kapsamında ittifak içerisindeki diğer üyelerle beraber çalışmıştır. NATO'nun terörle mücadeledeki rolü, ittifakın esnek olması ve üye olan ülkeler arasındaki dayanışma ve iş birliği ilkeleri temeline kurulmuştur. Terörle mücadele, NATO ittifakının temel fonksiyonlarından biri olup, yine bu ittifakın güvenliği açısından önemli bir öncelik olmuştur.

NATO Zirveleri, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün üyesi olan ülkelerin lider ve üst düzeylerini belirli aralıklarla bir araya getiren ve önemli güvenlik hususlarını değerlendiren toplantılar olmuştur. Bu toplantılar, NATO'nun stratejik rota belirleme, stratejik yönerge ve yönetmelikleri güncelleme ve üye ülkeler arasında ortak çalışma alanını güçlendirme hedefi taşımıştır. Dönemsel NATO zirveleri, ittifak içerisinde bulunan üyeler arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine ve ortak stratejik amaçların belirlenmesine katkı sağlamıştır.

Türkiye, bu toplantılarda kendi güvenlik sorunlarını dile getirerek ittifak içerisindeki diğer üyelerle uyum içerisinde çalışma fırsatı bulmuş ve 1980'li yıllardan sonra güvenlik ve savunma konusunda önemli değişiklikler yapmıştır. NATO standartlarına uygun olarak askeri kapasitesini modernize etme çabaları, ittifak içerisindeki yetkinliğini arttırmıştır. Bu önemli değişimler, Türkiye'nin NATO içerisindeki stratejik rolünü daha etkin bir şekilde devam ettirmesine imkân sağlamıştır. Irak ve Suriye'de baş gösteren krizler, Türkiye'nin bölgesel güvenlik sorunlarıyla başa çıkma döneminde NATO'ya olan ihtiyacına da vurgu yapmıştır. Patriot hava müdafaa sistemlerinin Türkiye'ye mevzilenmesi gibi NATO destekleri, Türkiye'nin bölgesel tehdit unsurlarına karşı etkili bir güvenlik unsuru sağlamasına yardımcı olmuştur. Türkiye, 2012 yılında Suriye'nin hava sahasının ihlal edilmesi

sebebiyle NATO'dan destek talep etmiştir. NATO, Türkiye'yi destekleme kararı almış ve Patriot hava müdafaa sistemleriyle birlikte Türkiye'nin hava sahasını koruyarak, bu görevi üstlendiğini bildirmiştir. NATO'nun böylesi krizler için yaptığı müdahaleler, genellikle diplomatik ve stratejik destek, eğitim, kapasite geliştirme ve bazı durumlarda bölgesel güvenliğin stabil kalması amacıyla sağlanan sınırlı seviyede askeri destekleri kapsamıştır. Üyelik sağlayan bütün ülkeler, kendi dış politika önceliklerine göre strateji geliştirip yine bu hususlarda değişik tutumlar belirlemiştir.

Türkiye'nin iç politika dinamikleri ve güvenlik sorunları, yer yer Türkiye'nin diğer NATO üyelerinden farklı düşünmesine sebep olmuştur. Özellikle PKK terör örgütüne karşı savunma konusunda belirlenen ve uygulamaya geçirilen politikalar ile iç politikadaki bazı siyasi konular, ittifak içerisinde fikir ayrılıklarına yol açmıştır. Bu faktörler, 1980 sonrası Türkiye-NATO ilişkilerinin çarpıklığını ve aynı zamanda çeşitlilik gösterdiğini ispatlamıştır. Türkiye, bu ittifak içerisinde hem bölgesel hem de küresel güvenlik sorunlarına karşın yine faal bir şekilde mücadeleye devam ederken, aynı zamanda ittifakın kendi politik çıkarları doğrultusunda evrim geçirmesine katkı sağlamıştır. 2000'lerde Türkiye, meydana gelen ulusal ve uluslararası siyasi gelişmeler ışığında NATO nezdindeki statüsünü korumuştur. Bu kapsamda 11 Eylül 2001 tarihli Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan saldırılar ve ABD'nin Afganistan'ı işgali sonrasında, NATO güçlerine verilen görevler doğrultusunda Türkiye, Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF) içerisinde başlayan faaliyetlerini NATO kapsamında devam ettirmiştir. 1400 kişilik bir kuvvetle göreve katılan Türkiye, aynı zamanda sekiz ay boyunca da bu gücün komutasını üstlenmiştir. Askeri katılım dışında Türkiye, Dışişleri eski Bakanı Hikmet Çetin'in Afganistan'daki NATO Sivil Temsilcisi olarak atanmasıyla (2004) siyasal süreçte de yer almıştır (Uzgel, 2013). Türkiye, Suriye'de meydana gelen iç savaşın yanı sıra Libya'da meydana gelen çatışmalarda etkin bir rol oynamıştır. Bu durum, NATO içerisinde bulunan bazı müttefikler ile görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Özellikle Türkiye'nin Suriye'deki Kürt gruplarına destek verme stratejisi ve Libya'daki müdahalesi yine Türkiye üzerinde bazı eleştirilere yol açmıştır.

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini satın alması, NATO içinde ciddi korku ve kaygılara yol açmıştır. Bu konu, Türkiye'nin NATO üyeleri ile

meydana gelen savunma sistemlerinin uyumluluğu ve güvenilirliği hususunda gerginliğe neden olmuştur. Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemi alımındaki temel motivasyonları arasında, ulusal hava savunma kabiliyetini artırmak, bağımsız bir savunma sistemine sahip olmak ve bölgesel tehditlere karşı güvenlik sağlamak yer almıştır. Bu karar, Türkiye'nin savunma stratejisinin güçlendirilmesine ve genişletilmesine yönelik atılan bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları ve deniz sınırları konusunda meydana gelen tartışmalar, Türkiye'nin Yunanistan ve Kıbrıs gibi, NATO üyesi olan ülkeler ile yaşamış olduğu gerilimlerde artış göstermiştir. Bu durum, ittifak içerisindeki yardımlaşma, birlik-beraberlik ve ahengi deneyen temel faktörlerden biri olmuştur. Doğu Akdeniz, zengin enerji kaynakları, yaşanan sınır anlaşmazlıkları ve bağlı bulunan deniz yetki alanları gibi uluslararası ilişkileri belirleyen konular üzerinden meydana gelen gerilim ve tartışmalara ev sahipliği yapmıştır. Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs arasında yaşanan deniz salahlıyet alanlarının belirlenerek değerlendirilmesi hususunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu, bölgede bulunan deniz ve doğal enerji kaynaklarının kullanımı hususunda ilgili taraflar arasında gerilim meydana getirmiştir. Eş zamanlı olarak, bu gerilim ve tartışmalara bağlı olarak bölgede bulunan diğer ülkeler ve uluslararası toplum da ilgili konuya dahil olmuştur.

ABD ile Taliban arasında Doha Antlaşması, Katar'da yapılan müzakerelerin sonucunda ise Şubat 2020 yılında ABD-Taliban Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, ABD ve NATO silahlı kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilip süreci bitirmesini talep etmekte ve aynı zamanda Taliban'ın terörle mücadele sözleşmelerini içermiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'dan çekilmek için aldığı karar, Türkiye'nin Afganistan'da süregelen NATO nezdindeki rolünü tekrar değerlendirmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin Afganistan'daki bağlantılarının ve ortaklıklarının devam edip etmeyeceği konusu, önemli bir sorun haline gelmiştir. NATO toplantılarında, Türkiye'nin bu ittifak içerisindeki statüsü ve uyguladığı/uygulayacağı stratejiler sürekli ele alınmıştır. Özellikle güvenlik açığı konuları, terörle mücadele, bölgesel çatışma hali ve savunma hususunda yapılan harcamalar gibi konularda meydana gelen tartışmalar dikkat çekmiştir. Türkiye; Suriye ve diğer kriz bölgelerinden gelen mültecilere ev sahipliği yapmış ve bu konuda Avrupa ülkeleri ile anlaşmalar yapmıştır. Ancak, göç ve mülteci krizi

sebebiyle Türkiye ile NATO üyeleri arasında belirli zamanlarda gerginlik ve krizler yaşanmıştır. NATO üyeleri arasında savunma harcamaları konusunda yapılan akitler, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu bir sorun haline gelmiştir.

NATO, üyelerinin savunma alanında yaptığı harcamalarını GSYİH'nin %2'sine çıkarma amacı doğrultusunda baskı uygulamaya devam etmiştir. 2020 sonrası dönemde Türkiye-NATO ilişkileri, çeşitli konularda gerginlikler, fikir ayrılıkları ve tartışmalarla süregelmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgesel stratejileri ve menfaatleri göz önünde bulundurulduğunda, NATO üyeleri ile ikili ilişkilerde birtakım anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir. Fakat, ittifak içerisindeki ortak çalışma ve dayanışma gayretleri de devam etmiştir.

2002 yılı sonrasında Türk Savunma Sanayi ile ilgili bir takım istatistiki bilgilere göz attığımızda, Türk savunma ve havacılık ihracatı 2002 senesinde 248 milyon dolardan 2021'de 3,2 milyar dolarla ihracat rekorunu sağladığı belirtilmiştir. Yine bu dönemde 2002'de yalnızca altmışaltı savunma projesi ortalama %80 dışa bağımlıyken 2021 sonrasıyla %65 üstünde yerlilik oranıyla proje sayısı yedi yüz doksan üç olmuştur. 2015-2020 yılları arasında yaklaşık 350 yeni projeye başlanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, 2022). Kendi gereksinimlerinin çoğunu milli teknoloji üretimiyle elde etmeyi sağlayan ülkemizin savunma sanayisinde göstermiş olduğu değişim ve gelişim askeri teknoloji bakımından daha bağımsız şekilde faaliyet göstermesine imkân sağlamıştır. Türkiye'nin yerli ve milli savunma sanayisi kapasitesi sayesinde bilhassa Ortadoğu, Kuzey Afrika, Kafkasya ve Karadeniz Havzası'nda hareket sahası artmıştır. Bulduğu jeo-stratejik konumuyla caydırıcılığını ortaya koyma olanağını bulmuştur.

Türk savunma sanayisinde elde edilen kapasitenin, bölgesinde yaşanmakta olan gelişme ve değişimlerde stratejik hamleleri yönetebilen aktör olmasına olanak sunulmasının sağladığı özgüvenle, Türkiye, NATO ikili ilişkilerinde başka bir boyut kazanmıştır. Kazanılan bu yeni boyutla, NATO şüphesizliğinin belirginleşmiş, Türkiye koşullar öne süren ve kurallar koyan devlet statüsüne geçiş yapmış ve NATO'dan ayrı politika ve stratejileri olan bir ikili ilişki oluşmuştur. Bu yeni ortam değerlendirildiğinde yıllarca NATO şüphesizliğinin farklı bakış açısında önemli bir yaklaşım olarak varlığını devam ettirdiği, Türkiye'nin küresel veya bölgesel alanda

görülen gelişme ve değişmelere bağlı olarak ilerleyen dönemlerde ittifaktan ayrılık kararı alması gerektiği takdirde önceye nazaran daha az ikilem yaşayacağı düşüncesinin oluşmaya başladığı belirtilmiştir. Günümüz Türkiye'sine bakıldığında, NATO ile ilişkileri hala aktif ve faal bir konumda bulunmaktadır. Türkiye, ittifak içerisindeki mevcudiyetini koruyarak, güvenlik tehdidi oluşturan unsurlara karşı aktif bir şekilde mücadele etmeye devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ YILLARINDAN GÜNÜMÜZE NATO İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Soğuk Savaş süreci, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden 1991'de SSCB'nin yıkılmasına kadar devam eden süreç olarak ifade edilmiştir. II. Dünya Savaşı, önceki savaşlar ile kıyaslandığında daha acımasız, zorlu ve yıkıcı bir savaş olmuştur (Sönmezoğlu, 2017). Bu süreç bir yanda ABD önderliğinde Batı Bloğu, diğer yanda ise SSCB önderliğinde Doğu Bloğunun sebep olduğu çift kutuplu rekabeti meydana getirmiştir. Bu rekabet Dean Acheson'a göre Roma ve Kartaca mücadelesinden sonra dünyanın yaşamış olduğu en büyük kutuplaşmadır (Öymen, 2004). Çift kutuplu rekabet devam ettiği sürece taraflar askeri stratejilerin yanı sıra daha çok silahlanma, ekonomik baskı, yönlendirme ve nükleer caydırıcılık üzerine kurulu stratejiler geliştirmiştir. (Keskin, 2004).

ABD ve SSCB mücadelesinde çift kutuplu düzenin sonucu olan NATO, Soğuk Savaş süresince üç aşama geçirmiştir (Gürkaynak, 2004). Bu süreçler; Gerginlik Dönemi (1949-1962), Yumuşama Dönemi (1962-1968) ve Uzlaşma Dönemi (1968-1990)'dir. NATO, Soğuk Savaş süresince SSCB faktörüne karşı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın birlikte müdafaasına yoğunlaşmıştır. Bu süreçte NATO'nun daha çok ABD stratejileriyle yoğrulduğu görülmüştür (Oğuzlu, 2012). Bu hususun iki nedeni bulunmaktadır; ilk neden, Soğuk Savaş esnasında ABD güvenlik sahasının sarsılabilmesi için Avrupa güvenlik sahasının öncelikle dağıtılması gerekliliğidir. İkinci neden ise Soğuk Savaş'ın dehşet dengesi ve SSCB tehdit dengesinin azami seviyede olması ciddi masraflar gerektirmektedir. NATO ittifakı bu mesuliyeti kaldırmada yeterli olmadığı için ABD, bu yetersiz kalış durumunu zorunlu olarak yalnız karşılamak zorunda kalmıştır. İttifak, Soğuk Savaş'ın bitimine kadar olan bu süreçte askeri birliktelik modelini benimsemiştir.

Askeri ittifakın, ortak müdafaa ve güvenlik temeli üzerinde oluşması ile bağlantılı olarak birçok yaklaşım ortaya çıkmıştır. Feith'e (2002) göre birlikte müdafaa prensibi ile kurulmuş olan NATO, Yost'a (1998) göre ise ortak güvenlik temeli baz alınarak kurulmuştur. Ancak, kurulum mutabakatının birinci maddesine bakıldığında, kâğıt üzerinde ortak güvenliği sağlayan bir örgüt olduğu görülmüştür. Mutabakatın beşinci maddesine bakıldığında ise, uygulamanın ortak müdafaa esasına

dayandığı görülür. NATO, bu görevleri ile Soğuk Savaş yıllarında uluslararası barış ve güvenliğe hizmet edildiğini belirtmiştir (Sander, 2019). Ancak bu ittifakın dış penceresinden, Varşova Paktı baz alınarak bakıldığında NATO ittifakı uluslararası sulh ve güvenliği açısından bir gözdağı olmuştur. Bu yaklaşımlar, NATO'nun gerçekçi fikirler ile kurulmuş bir ittifak olduğunu göstermiştir. Bu nedenle NATO'nun Soğuk Savaş süresince uluslararası barış ve güvenlik konseptinin söylem düzeyinde kaldığı belirtilmiştir (Özlu ve Özlu, 2014).

Soğuk Savaş süresince NATO'nun işleyişini belirleyen yol haritası, süreç içerisinde meydana gelen olayların etkisiyle değişim göstermiştir. Değişim gösteren politikaların ana temasını müdafaa ve vazgeçirme politikaları oluşturmuştur. NATO, ana politikalarını yerine getirebilmek için strateji konseptleri belirlemiştir. Bu süreci ele alırken değerlendirilme sistematığı 'etkiye tepki süreci' olarak değerlendirilebilir. Soğuk Savaş boyunca etkiyi, SSCB'nin uygulamaları oluşturmuştur. Bu duruma tepki olarak NATO'nun strateji konseptleri oluşmuştur. NATO, bu bağlamda gizli tutulmuş dört askeri stratejik konsept meydana getirmiştir. Bunlar sonradan kamuoyu ile paylaşılmıştır. Gizli tutulan bu dört stratejik konsept; Tecavüzü Caydırma Stratejisi (6 Ocak 1950), Entegre Kuvvetlerin Oluşturulması Stratejisi (3 Aralık 1952), Topyekûn Mukabele Stratejisi (23 Mayıs 1957) ve Esnek Mukabele Stratejisi (16 Ocak 1968)'dir. Soğuk Savaş sürecinin gerilim devresinde belirtilmiş olan ilk üç politika Kitleli Karşılık Stratejisi'nin evrelerini oluşturmaktadır. Uzlaşma ve Yumuşama sürecinde Esnek Mukabele adıyla belirtilen strateji uygulanmaya başlamıştır.

NATO'nun ilk stratejik düşüncesi, 6 Ocak 1950 tarihi ile Kuzey Atlantik Konseyi tarafından onaylanmış olan Kuzey Atlantik Bölgesi Savunması İçin Stratejik Konsept (DC 6\1)'dir. Bu düşünceye göre NATO'nun en önemli vazifesi, kendi tarafına yapılabilecek olası taarruzu vazgeçirmek olmuştur. NATO, taarruzu vazgeçirme konusunda yetersiz kaldığı takdirde güç kullanma yetkisini elinde bulundurmıştır. Bunun yanı sıra, üye ülkelerin ittifak içerisinde uyumlu olması, üye ülkelerin seviyesince müdafaaya katkı sağlaması, kaynak kullanım oranını en iyi duruma getirebilmek için ortak çalışma içerisinde olması, SSCB'nin nükleer seviyesi ve askeri alanda üstünlüğüne karşın Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer kabiliyetine olan güven ve sadakatin ön plana çıkması gerekliliklerine vurgu

yapılmıştır (Sander, 2019). Japonya'nın Pearl Harbor'ı bombalaması ile ABD'nin savaşa girmesi, tıpkı I. Dünya savaşında olduğu gibi bir dönüm noktası olmuştur. (Sönmezoğlu, 2017).

NATO, tecavüzü caydırma politikasıyla bu ittifakta kâfi ve aktif bir caydırıcı müdafaa kuvveti meydana getirmeyi amaçlamış, aynı zamanda SSCB'ye karşı harp konusunda hazır durumda bulduklarını ispat etmiştir. (NATO,1950). Kuzey Kore, 25 Haziran 1950 tarihinde Güney Kore'yi işgal etmeye başlayarak NATO'yu ve politik bakış açısını güncelleştirmeye teşvik etmiştir. Kore Savaşı ile NATO, askeri birliklerinin aktifliğini ve büyüklüğünü koşullandırma kararı almıştır. Kuzey Atlantik Konseyi, merkezi bir komuta teşkilatı olan Avrupa Müttefik Komutanlığını (Allied Command Europe-ACE) ve bu teşkilatın altında Avrupa Müttefik Yüksek Komutanlığını (Supreme Allied Commander Europe-SACEUR) teşkil etmiştir. SACEUR'un karargâhı, Shape (Belçika) sınırında kurulmuş ve ABD'li General Dwight D. Eisenhower bu karargâhın komutanı göreviyle karargâha atanmıştır. Bunun yanı sıra NATO, 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ı bu ittifaka katıp genişleyerek yayılmaya başlamıştır. Böylece belirtilmiş olan birinci fikrin güncellenmesi gerekmiştir. Konsey, 3 Aralık 1952 tarihinde ikinci stratejik düşünce olan "Kuzey Atlantik Bölgesi Savunması İçin Stratejik Konsepti (M 3\5 Final)" onaylamıştır. İkinci fikir, ittifakın hedefini "NATO sahasının müdafaasını sağlamak, Sovyetler Birliği ve uydularının savaşma hedef ve becerilerini ortadan kaldırmak" olarak belirtmiştir. NATO ittifakı, konvansiyonel kuvvetini "Demir Perdeye" en yakın bulunan bölgeye konuşlandırarak bir askeri yapı meydana getirmiştir. Bu durum Almanya'nın NATO ittifakına alınması gündeminin başlangıcı olmuştur. Nitekim ittifak, 1955'te Batı Almanya'yı bünyesine katarak ikinci kez genişlemiştir. Yine İttifak tarafından verilen diğer kararlar NATO'nun Batı Almanya'yı da içine alacak şekilde genişleme göstermesini gündeme almıştır. Kuzey Atlantik Konseyi, Eylül 1950 yılında New York'ta bir araya gelerek Avrupa'nın Kore'dekine benzer bir saldırıya uğraması durumunda nasıl bir strateji izlenmesi gerektiğini tartışarak olası düşmanların mümkün olduğunca Avrupa'nın doğusunda karşılanması ve durdurulmasını kararlaştırmıştır. Ayrıca ikinci fikir, her türlü hava müdahalelerinde tüm silah türlerinin kullanılacağını vurgulamıştır. Yapısal anlamda oluşan büyük değişim ve gelişimler bazı güçlükleri ortaya çıkarmıştır. ABD, bu güçlükler ile başa

çıkarmak için nükleer silah kullanımını gündeme getirmiştir. Geleneksel askeri güçlere dayanan ikinci düşünce, ittifakı ve özellikle ABD'yi birçok açıdan zorlamıştır. Bunların başında askeri ve ekonomik alanlar gelmiştir.

ABD Çevreleme Politikası yardımıyla SSCB'nin etrafına füze zinciri oluşturmuştur. Bu politika ABD için büyük avantaj ortaya çıkarmış ve ABD, SSCB karşısında nükleer silah üstünlüğünü net olarak ele almıştır. Bu nedenle ittifak içinde oluşturulmuş olan raporlarda, nükleer silahlar kullanılarak kitlesel karşılık içeren politikalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin Sputnik füzelerini fırlatarak nükleer beceri dengesini ABD ile eşitlemeye çalıştığı görülmüştür. Bu nedenle Konsey, 23 Mayıs 1957 tarihinde Kuzey Atlantik Bölgesi Savunması İçin Kapsamlı Stratejik Konsepti (MC 14\2)'ne onay vererek Kitlesel Karşılık politikasını oluşturmuştur. Bu düşünceye göre; "Sovyetler Birliği, ittifak üyelerine konvansiyonel silahlar ile saldırıda bulunsa bile nükleer silahlar kullanılacaktır." şeklinde belirtilmiştir (Ereker, 2019).

Üçüncü fikir ilk defa alan dışı görevini ele almıştır. Bu süreçte iki güç yine nükleer silahlar ile birbirlerini vazgeçirmeye çalışmış ve bunun için de herhangi bir müdahale olduğu takdirde cevap verebilme imkanlarını arttırmışlardır. Bu tehlikelerden dolayı diğer dönemlere nazaran daha kararlı bir süreç geçmiştir. Çünkü nükleer silahların kullanımını sonucunda ortaya çıkabilecek olası olumsuz etkiler iki ülke arasında denge faktörü sıfatıyla yer almıştır (Sönmezoğlu, 2017). Süveyş Krizi ve Macaristan isyanı olayları ittifakı alan dışı görevi ile fikir geliştirmeye yönlendirmiştir. Yine bu üçüncü düşünceye göre NATO alan dışında meydana gelen gelişmelerin oluşturacağı tehdit unsurlarına göre coğrafi sınır dışında hareket tarzlarını geliştirebilir (NATO,1957). Kitlesel Karşılık Stratejisi, ittifak içinde sorgulanmaya başlamıştır. SSCB'nin 1958'de Batılı uluslara Berlin'den çıkmaları için nota vermesi, ittifakı ne şekilde hareket edeceği hususunda düşünmeye yönlendirmiştir. SSCB artık Batı için bir tehdit konumuna ulaşmıştır. (Balcı, 2019). Aynı şekilde 1962'de Küba Krizi'nin, nükleer karşılıklı yok olma riskini ortaya çıkarması "Esnek Mukabele" stratejisini doğurmuştur. Özellikle Fransa başta olmak üzere Avrupalı ittifak üyeleri, ABD'nin nükleer korumasını engellemek isteyen esnek mukabele politikasına karşı çıkmıştır. Fransa'nın 1966'da ittifakın askeri tarafından çıkması ile esnek mukabele stratejisi, uygulama için zemin elde etmiştir (Ereker, 2019). NATO'nun Soğuk Savaş süreci

son politik fikri olan esnek mukabele stratejisi, Kitlemel Mukabele Stratejisinin yumuŖatılmasını amaçlamıŖtır. Bu nedenle Savunma Planlama Komitesi, 16 Ocak 1968 tarihinde “Kuzey Atlantik Bölgesi Savunması İçin Kapsamlı Stratejik Konsepti (MC 14\3)” onaylamıŖtır. Son konseptte göre olası bir saldırı esnasında ittifak nükleer silahlara kademe kademe baŖvurarak silahların niteliği kademeli olarak artıŖ gstermiŖtir. (Erhan, 2001). Bu dŖnceye göre Esnek Mukabele Stratejisi, herhangi bir müdahaleye karŖı “doğrudan müdafaa”, “kontrollü tırmanma”, “nihai caydırıcı” süreçlerinden geçerek nükleer karŖılıklı verebilecektir (NATO,1968).

Esnek Mukabele Strateji Konsepti, Soğuk SavaŖ’ın bitmesine kadar devam etmiŖtir. Bu dönem içinde NATO ve ABD, ittifakın ortak menfaat, diyalog, danıŖma ve siyasi tarafına önem gstermiŖtir. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı iŖgali, Avrupa’ya S-20 füzelerini; ABD’nin Pershing ve Cruise füzelerini konuŖlandırması, stratejik silahların sınırlandırılmasına yönelik SALT I ve SALT II antlaŖmaların grŖlmesi stratejik silahların azaltılması antlaŖması (START) ve Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) antlaŖmalarının yapılması gibi geliŖmeler, iki taraf için de önemli geliŖmeler olmuŖtur. İki blok arasında karŖılıklı güveni meydana getirecek Ŗekilde gayretlerle Berlin Duvarı’nın yıkılması, VarŖova Paktı’nın ve Sovyetler Birliği’nin dağılması çift kutuplu mücadeleyi son noktaya getirmiŖtir.

I. Dünya SavaŖı’nın bitmesinde İngiltere ve Fransa aktif rol oynamıŖken, II. Dünya SavaŖı’nın bitmesinde ise Almanya ve İtalya gibi devletlere karŖı mücadele veren ABD ve SSCB aktif rol oynamıŖtır. Bu iki büyük odak, savaŖ galibiyetlerinin vermiŖ olduğu güçlerini arttırmayı baŖarmıŖlardır. Bu güçleri dönem içinde uluslararası sistemin baŖında olmak için kullanmıŖlar ve bu durum da çift kutuplu bir düzen meydana getirmiŖtir. Bu düzen tüm dünyayı etkisi altına alabilecek kapasiteye sahip olmuŖtur (Sander, 2019). İkinici Dünya SavaŖı sonrası Sovyetler Birliği hem doğusundaki hem de batısındaki g boŖluklarını doldurmak istemiŖtir. Böylelikle geniŖlemeyi ve komünist rejimlere destek olmayı kendine görev bilmiŖtir. Soğuk SavaŖ süresince strateji dŖnceleri bağlamında, NATO’nun bu geniŖlemeye engel olmak için Sovyetler Birliği’ni hedef aldığı grlmŖtir. Soğuk SavaŖ süreci politikalarının Gorbaçov’un “Tarih geç kalanları affetmez.” sözü ile zafere ulaŖtıđını görmek mümkün olmuŖtur. Gorbaçov’un bu sözü devire ayak uydurmak isteyen Demir Perde lkelerinde deđiŖime yol amıŖtır. Bu deđiŖim 9 Kasım 1989’da Berlin

Duvarı'nın yıkılması ile tetiklenmiş, Doğu Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin etkisi bitmiş, Varşova Paktı üyeleri, Avrupa ile birlik olma protokollerine imza atmış ve 1991'de Sovyetler Birliği resmen dağılmıştır (Gül, 2009). Böylece 45 yıl devam etmiş olan çift kutuplu Soğuk Savaş, NATO'nun kazanımlarıyla sonuca kavuşmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi NATO için varoluş problemini de birlikte getirmiştir. Soğuk Savaş sürecinde tehdit unsuru olan Varşova Paktı dağılmış, Sovyetler Birliği'nden tam bağımsızlığını kazanmış olan devletler, serbest piyasa ekonomisi ile ekonomik reformlar yapmıştır. Sovyetler Birliği egemenliğinin sona ermesiyle NATO için karşı çıkılması gereken bir olası tehdit alanı ortadan kalkmıştır. Bu durumda NATO ya Varşova Paktı gibi dağılacak ya da farklı güvenlik önlemleri, risk ve tehdit unsurlarını belirleyip farklı görevler edinerek yoluna devam edecekti (Gül, 2009). Sovyet tehdidine karşı ortak müdafaa ve güvenlik örgütü olarak kurulan NATO, Soğuk Savaş sonrası dağılmanın aksine güçlü bir dönüşüm ve gelişim göstererek yeni kimlikler kazanmıştır. Bu bağlamda NATO; barışı sağlama ve sağlanan bu barışı koruma, kriz yönetimi gibi yeni görevler edinerek Küresel Güvenlik örgütüne dönüşmeyi başarmıştır (Ekşi, 2017). Soğuk Savaş sürecinin çift kutuplu düzeni, yerini tek kutuplu süper güç düzenine bırakmıştır. ABD politikasının birinci kısmı demokratik rejimler, serbest piyasa ve insan hakları temelinde liberal prensiplerin Sovyetlerin boşaltmış olduğu alanda genişlemesi, ikinci kısmı ise uluslararası güvenlik uygulamalarının kendi önderliğinde şekillenmiş olması şeklinde belirtilmiştir. ABD için her iki politika bağlamında Avrupa oldukça önemli bir bölge olmuştur. ABD büyük politikasını gerçekleştirmek için NATO'yu kullanılabilir ve yönlendirilebilir bir araç olarak tanımlamıştır. Avrupa ve NATO için ise ABD'nin önderliği ve politikası kendi stratejisinde yer alabilirdi. NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni politikasını bu bağlamda çalışmaya başlamıştır (Aybet, 2010).

NATO, gelişimin birinci basamağı olarak 7-8 Kasım 1991 tarihinde onaylamış olduğu Roma Barış ve İş Birliği Bildirisi ile yeni Stratejik Konseptini başlatmıştır. Bu konsept, güvenlik kavramının çeşitlenmesine bağlı olarak ortaya çıkabilecek istikrarsızlık ve gerginlikleri engellemek amacıyla geliştirilmiştir. 1991 Stratejik Konsepti NATO'nun kamuoyu ile paylaşmış olduğu ilk bölüm dışı politik konsept

olmuştur. Bu yeni konsepte göre NATO'nun asıl görevi olan üye devletlerin güvenlik ve toprak bütünlüğünü sağlaması ve güvence altına alması değişiklik göstermemiştir. Güvenlik, müdafaa kadar siyasal, ekonomik ve çevresel etkenlere de bağlılık göstermiştir. Konsept; ikili ilişkiler, ortak payda ve ortak müdafaa temelinde şekillenmiştir. Bu temeller Orta ve Doğu Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi için üst düzey önem arz etmiştir. NATO, bu yeni konseptiyle Avrupa ve Dünya'da kararlılık sağlayıcı, çatışmayı önleyici genişletilmiş güvenlik yaklaşımını benimsemiştir. İttifak askeri işleyişini bu konsept ile korumuştur, ancak klasik güvenlik tehditlerinden ziyade henüz tanımlanmamış, belirsiz tehditlerle baş edebilecek kuvvetler meydana getirmeyi amaçlamıştır. Askeri kuvvetler Soğuk Savaş sürecine göre daha minimal yapıda ve yoğun ateş gücüne sahip olmuştur. Askeri kuvvet yapısını tepki güçleri, ana savunma güçleri, takviye güçleri ile meydana gelen milliyetçi etkilerden uzak esnek çok uluslu kuvvetler ile düzenlemiştir. Böylelikle savunma politikasından uzaklaşarak çatışma önleyici ve aktif krizlerde çözüm odaklı politikalar benimsemiştir (Demirdöğen, 2011). Soğuk Savaş sürecinde Arap-İsrail Savaşları, 1979 İran İslam Devrimi ve İran-İrak Savaşları'nın baş göstermesiyle beraber petrol fiyatları konusunda ekonomik dengeler zarar görmüştür. Bu konu Soğuk Savaş dönemi sonrasında da etkilemiştir. Orta Doğu'nun petrolüne bağlı olan Batı Avrupa, NATO ile güvenlik politikasının yalnızca Kıta Avrupası ile sınırlı kalmamasını deneyimlemiş olup hammadde ve doğal kaynakların zengin olduğu Orta Doğu ve Afrika gibi bölgelerde alan dışı görevler belirlemeyi amaçlamıştır (Gül, 2015).

NATO, Soğuk Savaş sürecinin sona ermesinden sonra yayılma stratejisine önem göstermiştir. Açık Kapı stratejisi ile bu ittifak, Küresel Güvenlik Örgütü çizgisine gelmiştir. Genişleme Politikası, eski Varşova Paktı üyelerinin dikkatini çekmiş ve yeniden bir Sovyet egemenliği tehdidine karşı, üyelerce kendilerini güvence altına alabilecekleri bir yaklaşım olarak görülmüştür. Soğuk Savaş sürecinde Avrupa'da yaşanan fikir ayrıcalıklarının ana nedeni doğu ile batı arasındaki askeri, siyasal ve ekonomik değişikliklerdir. Savaşın bitmesiyle birlikte ittifak hem eski Doğu Bloğu üyeleri hem de Akdeniz'de bulunan ülkelerle güvenliğin ve kararlılığın sağlanabilmesi için birçok ortak çalışma girişimlerinde bulunmuştur (Adanmış, 2019). Bu çabaların ilki 1991'de 16 NATO üyesi ülke, 22 Orta ve Doğu Avrupa

ülkesi ve Sovyetler Birliği ile kurulmuş olan Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi (KAİK) olmuştur. Bu konsey, eski Doğu Bloğu ülkelerinin güvenlikleriyle ilgili var olan kötü düşüncelerini sona erdirmek ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını olumlu bir bakış açısıyla gerçekleştirebilmek için faaliyet göstermiştir. Fakat bu konseyin eski Varşova Paktı üyelerinin güvenlik konusundaki yaklaşımı, Doğu Avrupa ülkelerini endişelendirmiştir. Bu nedenle konsey, eski Doğu Bloğu ülkeleri ile NATO arasında köprü görevi görmekten öteye geçememiştir (Çayhan ve Güney, 1996). Konsey 1997'de gözden geçirilerek Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK)'ne dönüştürülmüş olup, Barış İçin Ortaklık (BİO) çalışmalarının siyasi merkezi haline gelmiştir. NATO, 10-11 Ocak 1994'te Brüksel Zirvesi'nde eski Doğu Bloğu üyelerine yönelik olarak ilk resmi "Barış İçin Ortaklık" sürecini başlatmıştır. Bu programın asıl hedefi Soğuk Savaş akabinde Avrupa'da NATO'ya seçenek olabilme ihtimali yüksek olan teşkilatlanmaların kurulumunun önüne geçmektir. Bu program ilk olarak Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri kapsarken daha sonra Balkanlar, Karadeniz ve Kafkasya bölgelerindeki ülkelerini de içine almıştır. Programın hedefi mevcut ortak üyeleri ile NATO menfaatleri ve politikalarıyla uyum sağlayan stratejik ortak çalışma ve güvenlik yaklaşımını meydana getirmek olmuştur. NATO; demokrasi, temel özgürlük ve insan hakları temelinde sürdürmek istediği bu program ile yayılma politikasını sürdürmüştür (Çelikipala, 2019). Bunun yanı sıra NATO, BİO programını kendi ittifak üyeliğine hazırlayan bir program olarak değerlendirmiştir. NATO, bölgesel yakınlığı nedeniyle Akdeniz ülkeleriyle ortak çalışma yapmaya mecbur kalmıştır. Bu ortak çalışmalar, Soğuk Savaş sürecinde Avrupa'nın güney kanadı, Soğuk Savaş'ın akabinde cephesi kabul edilebilecek Akdeniz'in güvenlik sorunlarının çözülmesini amaçlamıştır. NATO bu yayılma stratejileri bağlamında 1994'te Akdeniz Diyalogu platformunu oluşturmuştur. NATO, Soğuk savaş akabindeki süreçte ilk defa bölgesel alanının dışına çıkarak Bosna Hersek olaylarına müdahale etmiştir. Balkanlar'da baş gösteren olaylar uluslararası barış ve güvenlik kavramlarına zarar vermiştir. BM'nin stratejilerinin bu kavramlar karşısında yeterli olmadığını düşünen NATO, müdahale gibi bir mecburiyet ile karşı karşıya kalmıştır. Bosna Hersek'te yaşanan üç buçuk yıllık savaşı sona erdiren hava saldırılarının yapılması ve barışı sağlama rolü NATO tarafından üstlenilmiştir. NATO, Bosna Hersek'teki müdahalesini toplumsal müdafaa anlayışından çok, toplumsal güvenlik

bakış açısı ile yapmıştır (Özlük ve Özlük, 2014). NATO, Bosna'daki savaşa müdahale ederek barışı koruma stratejisini uygulamak zorunda kalabileceğini deneyimlemiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş sürecinin güvenlik güçlerini gözden geçirme ihtiyacı hissedilmiştir. Bu bağlamda NATO 1994'te en kısa süreçte konuşlandırılabilen eş güçten meydana gelmiş, esnek ve etkisi olan, birden fazla milletli güç yapısı olabilecek Birleşik Müşterek Görev Kuvvetleri (Combined Joint Task Forces BMGK, CJTF) meydana getirmiştir (NATO, 1994). 1998'de Sırp-Arnavut savaşları, Kosova Krizi'nin meydana gelmesine neden olmuştur. NATO, bu süreçte sivil halkın katledilmesi noktasına geldiği Kosova Krizi'ne, BM kararını beklemeden iki aşamalı müdahale kararı vermiştir. Müdahalenin ilk aşaması, hava müdahalesi ile imha süreci ve hava sahasının kontrol altında tutulması, ikinci aşaması ise barışı sağlamak için barış gücünün meydana getirilmesi olmuştur (Birsal, 2012). Soğuk Savaş sonrası dönemde Bosna ve Kosova müdahaleleriyle beraber yeni bir NATO belirlemiştir. NATO, ABD dış politika stratejileri ile uyum içerisinde, müdahalesini insan hakları temelinde meşru kılan, meşru müdafaadan ziyade kriz engelleyici alan dışı operasyonlar düzenleyen küresel çaplı bir örgüte dönüşmüştür. Bunun yanı sıra coğrafi yayılmanın sınırlarını başlatmış, yetki alanlarını ve etkenlerini genişleterek Soğuk Savaş örgütü olmaktan çıkarak bir uluslararası güvenlik örgütü olmuştur (Ekşi, 2017). NATO göstermiş olduğu değişim neticesinde 1991 Stratejik Konseptini değiştirerek 24 Nisan 1999 tarihli Washington Zirvesi'nde Yeni Stratejik Konseptini onaylamıştır. Konsept “daha yayılcı, daha aktif ve daha yetenekli” bir NATO için amaçlar ortaya koymuştur. Bu bağlamda etnik kökenli çatışmalar, kitle imha silahları, uluslararası terör ve sınır aşan suçlar, NATO'nun kuruluş antlaşmasının beşinci ve altıncı maddesinin kapsamına alınmıştır. Yine bu bağlamda “krizlere müdahale operasyonları” beşinci madde ile yapılmıştır (Gül, 2015).

1990'lı yıllarda Henry Kissenger'a göre NATO doktrini, yayılması ve genişleme politikalarında gözle görülür bir değişime ihtiyaç duymuş ve bu kapsamda politikalarını değiştirmiştir. Soğuk Savaş akabinde NATO, 1991 ve 1999 Stratejik Bildirileri ile; Transatlantik güçlerin korunması, aktif askeri kapasiteyi korumak, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını ittifak bağlamında geliştirmek, gerekirse değiştirmek, kriz süreci ve çatışma çözümü, ortak çalışma, diyalog ve ortaklık,

yayılma, silahlanma, silahsızlanma ve silahların yaygınlaşmasında sorumluluk alma stratejisini değiştirmiştir (Dedeoğlu,2008). NATO üyesi devletler 11 Eylül saldırısı akabindeki süreçte ortak güvenlik paydası altında bulunmanın önemini anlamıştır ve uluslararası bir güvenlik örgütüne dönüşme gereksinimini hissetmiştir. 11 Eylül terör saldırısı ile genişletilmiş olan güvenlik terimine terörizm, dinsel ve etnik çatışmalar gibi tehdit ve riskler eklenmiştir (Gürcan, 2012).

Soğuk Savaş süreci klasik güvenlik tehdit, risk ve kabiliyetleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla çeşitlilik göstermeye başlamıştır. NATO'nun yayılma stratejileri güvenlik sorununun varlığını ortaya koymuştur. Güvenliğin genişleme göstererek geniş kapsamlı bir hal alması NATO'nun değişimini gerektirmiştir. NATO'nun kriz yönetimi ve barışa destek görevleri, yeni güvenlik problemlerinin ortaya çıkmasıyla beraber yerini başka görevlere bırakmıştır. 11 Eylül 2001 tarihli ABD'ye yapılan saldırıların akabinde terörizm tehdidi ortaya çıkmıştır. ABD ve NATO bu tehdidi ele alma yöntemiyle uluslararası küresel güvenlik ortamını meydana getirmek istemiştir. Bu ortamın etkin rolü Soğuk Savaşın aktörü olan devletler değil, devlet dışı etkenler olmuştur. Yine bu etkenler terörizmi, yeni mücadele politikası olarak ele almıştır. NATO, 11 Eylül saldırıları ile terör ile mücadeleyi yerinde yapmıştır. Bilhassa uluslararası güvenlik kavramını tehdit eden faktörleri NATO, alan dışında tespit ederek etkisini ortadan kaldırmayı tercih etmiştir. NATO Soğuk Savaş sürecinin akabinde Neo-liberal teori fikri olan ortak çalışma, barış ve düzeni sağlama ve insan hakları odaklı çalışmalarını devam ettirmiştir. 11 Eylül 2001 saldırılarından sonraki süreçte bu teori ile teröre karşı "biz" düşüncesi oluşturan Sosyal İnşacı teorinin ana hatlarından etkilenilmiştir. NATO bu dönem içinde terörizme karşı "biz" tarafına, Soğuk Savaş'ın ana unsur tehdidi olan Rusya Federasyonu'nu da dâhil etmeyi başarmıştır. Bu bağlamda 2002 Roma zirvesinde NATO-Rusya Federasyonu Konseyi oluşturulmuştur. Konsey, uluslararası tehdide karşılık ortak paydayı ön plana çıkarmıştır. Bu iş birliği bağlamında NATO ve Rusya Federasyonu karşılıklı diplomatik temsilcilik ve iletişim ofisleri kurmuştur. Soğuk Savaş sürecinin bitişinin akabindeki ilk dönemde kimlik bunalımı yaşayan NATO, ABD önderliğinde tek kutuplu dünya sisteminde mevcudiyetini sürdürmüştür. 11 Eylül saldırısı sonrasında uluslararası terör tehdidine karşı politika sistemi işleyen, askeri disiplin ve siyasi deneyimi var olan NATO, ittifak üyesi uluslar için

mevcudiyeti sürdürülmesi gerekmekte olan bir örgüt olmuştur. Bu süreçte NATO yeni görev arayışlarına devam etmiş ve değişimini demokrasi ve insan haklarını müdafaa, uluslararası terörizmle mücadele ve bölgesel istikrarsızlıkları ortadan kaldırma temelinde gerçekleştirmiştir.

ABD, 11 Eylül saldırıları sonrası NATO'nun kuruluş antlaşmasının 5'inci maddesini gündeme getirerek Afganistan işgalini, 4'üncü maddesini baz alarak Irak işgalini NATO müttefiklerinin desteğiyle gerçekleştirmiştir. NATO bu operasyonlar sürecinde ABD güvenlik stratejileri başlığı altında hareket etmiştir. ABD ise "Terörizmle Mücadele" düşüncesini uluslararası arenada kabul ettirmiş ve NATO'yu politik bir araç olarak kullanmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası NATO, 21 Kasım 2002 tarihinde Prag zirvesini gerçekleştirmiştir. Zirvenin gündeminde, meydana gelen yeni global tehditlere karşı kullanılmak üzere "Yeni Üyeler", Yeni İlişkiler" ve "Yeni Yetenekler" konu başlıkları ele alınmıştır. İttifak bu konu başlıkları temelinde ABD'nin güvenlik politikalarına paralel bir rota belirlemiş ve yeni bakış açısını terörizmle mücadele görevi ile ortaya koymuştur. Prag Zirvesi'nde eski Sovyet devletlerinin üyelik hususları belirtilmiş, Rusya ile ikili ilişkilerin ehemmiyeti ve NATO'nun yeni uluslararası tehditlere karşı daha esnek güçlere ihtiyacı olduğunun altı çizilmiştir (Yavuz,2011). Bu bağlamda NATO yönetim yapısında dönüşüm yapılmasına karar verilmiş olup Müttefik Kuvvetler Dönüşüm Komutanlığı'nın (ACT) ve yüksek yoğunluklu kriz ortamında 30 gün görev yapabilecek NATO Mukabele Kuvveti'nin (NRF) oluşturulmasında karar kılınmıştır. Zirvede yeni ilişkilerin güçlü tutulması kapsamında Barış İçin Ortaklık teşebbüsünün güçlendirilmesi ve siyasi diyalogların kurulması kabul edilmiştir.

11 Ağustos 2003 tarihinde BM kararı ile ABD önderliğinde başlatılmış olan Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF) vazifesi NATO'ya devredilmiştir (NATO, 2003). ISAF harekâtı, NATO'nun en uzun süre devam eden faaliyeti olmuştur. NATO, ISAF harekâtını 2015 senesine kadar sürdürmüş ve akabinde Kararlı Destek faaliyeti ile küçük çaplı harekâtlar uygulamaları sürdürülmüştür. NATO, İstanbul Zirvesi ile durağan bir örgüt yapısından çıkmış etkin bir yapı olmuştur. BİO üyesi ülkelerden Estonya, Letonya, Slovenya, Romanya, Litvanya, Bulgaristan ve Slovakya 2004'te NATO'ya üye olmuşlardır. Zirvede yedi eski Sovyetler Birliği ülkesinin konseye katılması, NATO'nun tarihi süresince yapmış

olduğu en başarılı yayılma stratejisi olmuştur (Yiğittepe, 2017). Prag zirvesinde başlatılmış olan değişim gayretleri bir üst seviyeye çıkartılıp savunma planları ve güç geliştirme teknikleri yenilenmiştir.

NATO, 2004 yılında İstanbul İşbirliği Girişimi'ni (İİG) başlatmış olup, bu girişimin hedefi, Körfez ve Orta Doğu devletleriyle NATO arasında mevcut güvenlik iş birliğini geliştirmek olmuştur. Girişime taraf olan devletlerin temel motivasyonu ise bölgenin kendisini İran tehdidi altında hissetmesi konusuydu (Oğuzlu, 2013). ABD zirvede, Ortadoğu'da gerçekleşen faaliyetlerine destek aramıştır. Özellikle NATO'yu Irak üzerinden Ortadoğu'ya çekmek istemiş ve ikna etmek için birtakım girişimlerde bulunmuştur. NATO üyesi ülkelerin, alan dışına operasyon yapılmasına sıcak bakmaması, ABD'nin bölgedeki sorumluluğu Batı ile paylaşmak istemesi, 37 zirvenin gündemini oluşturmuştur. ABD'nin baskısı sonuç vermiş olup NATO güçleri Akdeniz, Aden Körfezi ve Ortadoğu'da önemli vazifeler yerine getirmiştir (Üzgel, 2004).

ABD'nin Irak'a müdahale etmesi konusunda, NATO üyesi ülkeler arasında meydana gelen gerilimler 11 Eylül saldırıları akabinde detaylı bir stratejik konseptin ortaya çıkmasını ertelemiştir. Ancak NATO'nun askeri olanak ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi nedeniyle yapılacak olan girişimler her şeye rağmen sürdürülmeye devam etmiştir. Böylece 2006'da Riga Zirvesinde "Kapsamlı Siyasi Rehber" adıyla onaylanmıştır. Rehber NATO'nun 10 senelik olanak ve yeteneklerinin, bilgi toplama kabiliyetinin gelişim göstermesine ışık tutmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda rehber, NATO'nun etkinliğini uluslararası ölçekte resmi olarak kabul ettirmiştir (Borgensen, 2011). NATO, güvenliğini tehdit eden faktörler ile mücadele edilmesini, ittifak ve ortaklık üyelerinin ortak değerlerinin savunulmasını, ortak müdafaa kabiliyetlerinin geliştirilmesini zirvede tekrar gündeme getirmiştir. Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'ın BİO programına katılması kabul görmüştür. Bu yayılma İttifak'ın Balkanların batısına doğru genişlemeyi devam ettirmeyi amaçladığını göstermiştir (Volker, 2006).

11 Eylül akabindeki süreçte NATO, ABD önderliğinde Afganistan ve Irak müdahaleleri ile realist teoriye dayanan klasik güvenlik önlemlerini uygulamıştır. Bu strateji, uluslararası barışı devam ettirme söylemine sahip küresel güvenlik örgütü

olan NATO içerisinde görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Bununla beraber BİÖ, İİG ve Akdeniz Diyalogunun gelişim göstermesi ve genişletilmesi ittifakın Neo-liberal refleksini ortaya çıkarmış ve iş birliği odaklı ilişkileri sürdürmüştür. NATO, değişim süreci içinde yayılmacı politikasını sürdürmeye devam etmiştir. Yayılma dalgalarından birini 2008'de Bükreş Zirvesi ile elde etmiştir. Zirvede Arnavutluk ve Hırvatistan'a ittifak üyelik daveti teklif edilmiştir. Kıbrıs, Makedonya, Ukrayna ve Gürcistan'ın ise üye olma planları yapılmıştır. Ancak Türkiye ve Yunanistan'ın tepkileri nedeniyle Kıbrıs ve Makedonya daveti reddetmiştir. Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliklerinin sağlanması NATO'ya Güney Kafkasya tarafında güç elde etmesini sağlamıştır. Böylelikle ilerleyen süreçte Kafkasya bölgesinde Rusya Federasyonu ve NATO arasında çıkması muhtemel bir güç mücadelesi fikri meydana gelmiştir (Birsell, 2012).

2008 Bükreş Zirvesi'nin akabinde Rusya, NATO'nun yayılmasından ve sınırlarını doğuya doğru ilerletmesinden duyduğu rahatsızlığı göstermeye başlamıştır. Özellikle tek kutuplu dünya düzeninin olmaması gerektiğini Putin belirtmiştir. Eski SSCB devletlerinin NATO'ya katılması, Gürcistan ve Ukrayna için üyelik planlarının yapılması Rusya'yı tedbir almaya yöneltmiştir. Putin'e göre NATO'nun yayılması Rusya'nın sorunu haline gelmiştir. (Özbay, 2008). 4 Nisan 2009 tarihinde Strasbourg\Kehl Zirvesi ile Arnavutluk ve Hırvatistan, NATO'nun yeni üyeleri olarak kabul edilmiştir ve böylelikle üye sayısı 28'e yükseltilmiştir. 1966'da NATO'nun askeri kanadından ayrılan Fransa, bu zirve ile yeniden askeri kanatta yer almıştır. Ayrıca 2010 Lizbon zirvesinde NATO'nun yeni politik görüşünün hazırlanması için planlamalar ve çalışmalar yapılmıştır.

11 Eylül saldırıları, uluslararası güvenlik ile ilgili yer alan tehdit algılamalarında değişikliğe sebep olmuştur. NATO tehdit algısını ABD'nin güvenlik yaklaşımı üzerine oluşturmuş ve değişimini bu kapsamda sağlamıştır. Küresel terörizm ile meydana gelen asimetrik savaş, NATO'nun güvenlik görüşünü dönüştürmüştür. NATO, Soğuk Savaş süreci müdafaa ve caydırıcılık görüşlerini acil mukabele ve müdahale fikrine yöneltmiştir. Bu süreçte NATO, Avrupa-Atlantik bölgesinin dışına güç yönlendirmiş ve uluslararası ölçekte barışı sağlama görevini üstlenmiştir (Çelik, 2012). Kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve terörizm faktörlerinin bu silahlara kolay erişim sağlayabilmesi, tehlike içeren bir kapsama ulaşmıştır. 11 Eylül

saldırıları ile uluslararası terörizm, uluslararası güvenlik faktörünün ana gündemini oluşturmuştur. ABD gibi bir süper güç faktörünün kendi toprak bütünlüğünde terör saldırısına uğraması diğer devletleri güvenlik hususunda endişelendirmiştir. Bu bağlamda klasik ilk akla gelen güvenlik araçları olarak belirlenen ekonomik ve askeri faktörlerin meydana getirdiği sert güç, tehditleri yok etme konusunda yeterli olamamıştır. Asimetrik tehditlere karşılık sert gücün yanında yumuşak güç fikrinin de kullanılmasına gerek olduğu anlaşılmıştır. (Sancak, 2013).

ABD'nin dünya kamuoyu tarafında Irak ve Afganistan'da başarılı olamadığı fikri, NATO'nun en büyük öneme sahip üyesi olan ABD'nin Irak'tan geri çekilme stratejileri, Afganistan'da klasik güvenlik tedbirleri yerine yumuşak gücün kullanımına yatkınlık, NATO'nun başarılı olmadığı algısını oluşturmuştur. Bu konu NATO'nun gelecek dönemlerdeki önemine yön verecek olan yeni bir stratejik görüşün oluşturulması gerekliliğini ortaya koymuştur. (Akçadağ, 2010). 1999 stratejik görüşlerinin akabinde 11 Eylül terör saldırılarının meydana gelmesi ve uluslararası terörizmin gündeme gelmesiyle beraber NATO içerisinde yeni bir stratejik fikir ihtiyacı olduğu belirtilmeye başlanmıştır. 2006'da gerçekleştirilmiş olan Münih Güvenlik Konferansı'nda, Angela Merkel, NATO'nun yeni bir stratejik konsepte ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. ABD bu görüşe katılmamasına karşın ittifak içinde çıkabilmesi muhtemel tartışmaları önlemek ve ittifak üyeleri ile olan ilişkilerini korumak amacıyla, 2009'da yeni bir stratejik konsept arayışına başlanmıştır. Aslında bu sürece kadar NATO içinde oluşan bütün tartışma ve krizler, NATO'nun değişim deneyimi sayesinde yeniden bir fırsat olarak görülmüş ve NATO eski düşmanlarını da ittifaka dâhil edecek stratejik gelişim gösteren görüşler oluşturmuştur. Bu bağlamda ittifak, 2010'da Lizbon'da bir zirve düzenlemiştir. 2010 Lizbon zirvesiyle 11 Eylül terör saldırıları akabinde meydana gelen yeni güvenlik dinamikleri önderliğinde, NATO kendisini yenileyerek değişmek istemiştir. NATO, yalnız küresel bir güvenlik örgütü olarak hareket etmektense küresel aktörler ile ortak çalışma sağlayarak devam etmeyi seçmiştir. Lizbon zirvesi ABD ve Avrupalı ittifak üyelerini küresel güvenlik örgütü ve kolektif savunma örgütü olma ekseninde orta noktada buluşturmuştur (Oğuzlu, 2012).

NATO'nun küresel terörizm ile mücadelesi, ittifakı yeni bir stratejik görüşün ortaya çıkarılmasına yönlendirmiştir. İttifak, Lizbon zirvesinde belirttiği yeni stratejik

görüşünü “Aktif Angajman, Modern Savunma” başlığıyla dile getirmiştir. Yine bu görüşe göre tehdit algılamasının coğrafi alanları genişleme göstermiştir. NATO’nun sınır alanları dışında oluşmuş ya da oluşması muhtemel terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, insan ticareti gibi unsurların neden olduğu istikrarsızlık durumu, NATO üyeleri için güvenlik faktöründe tehdit olarak görülmüştür. Bu unsurlara karşı ittifak güvenlik tehditlerine yönelik olarak bilgi-belge paylaşımı ve analiz derinliği kazandıran farkındalığı, aktif misyonu destekleyecek olanak ve yetenekleri geliştirmek istemiştir. (Ekşi, 2017). Yeni stratejik görüş, NATO’nun ortak müdafaa, kriz yönetimi ve güvenliğine dayalı iş birliği konusunda ana görev olarak belirtilmiştir. Ortak müdafaa gereğince nükleer caydırıcılığın ABD, İngiltere ve Fransa tarafından sağlanabileceği, bu konuda destek olunabileceği belirtilmiştir. Görüş, kriz yönetimi sorumluluğunu alan dışı olabilecek şekilde krizin ortaya çıktığı yerde yok edilmesi ile belirtmiştir. Konsept, ittifakın kuruluş tehdidi olan Rusya ile daha yoğun ilişkileri içine alan güvenlik iş birliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Temel görev ve yetkilerin daha aktif yönetilmesi amacıyla genel sekretere stratejik gündemin belirlenmesi hususunda geniş kapsamlı yetki verilmiştir (NATO, 2010). İttifak, iş birliğinin ana hatlarına, diğer millet ve örgütlerle güçlü ve daha kapsamlı ilişkileri alarak bir taraftan kendi üye devletlerinin güvenliğini sağlamayı diğer taraftan da stratejisini tüm dünyaya kabul ettirmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda bakıldığında NATO realizm ve neoliberalizm kuramlarının yanı sıra sosyal inşaacılık ile stratejilerine yön vermeye çalışmıştır (Oğuzlu, 2013).

NATO’nun 2010 stratejik konsepti, diğer strateji görüşlerine yönelik değişiklikler içermiştir (Ereker, 2019). Konseptte göre Avrupa-Atlantik bölgesi barış ve bütünlüğü sağlamıştır. Ancak dünyanın diğer bölgelerinde meydana gelen güvenlik tehditleri NATO’ya uluslararası aktif bir rol alma mecburiyeti vermiştir. Çünkü diğer bölgelerdeki kararsızlık Avrupa-Atlantik bölgesini olumsuz etkileme yöneliminde olmuştur. Bu nedenle yeni politikayla NATO, tümüyle Avrupa-Atlantik odaklı olma çizgisinden çıkmıştır (Ringsmose ve Rynning, 2011). 2010 Lizbon zirvesinde oluşturulmuş olan konsept kitle imha silahlarının genişlemesi, siber saldırıların artış göstermesi gibi tehditleri göz önünde bulundurmıştır. Konsept güvenlik faktörüne yaklaşımını genişleterek daha kapsamlı hale getirmiştir. NATO’nun güvenlik tutumu bütün üyeler açısından aynı oranda onaylanmamıştır. Bu sebeple de ittifaka üye olan

lkeler her tehdit unsuru için aynı seviyede harcama yapmayı kabul etmemişlerdir. Bu husus NATO içinde görüş ayrılıklarından kaynaklı tartişmalara neden olmuştur. Bilhassa Avrupalı ittifak yeleri, ABD kadar global görevleri kabul etme konusunda hevesli olmamışlardır. Bu baēlamda küresel güvenlik kapsamında elde edilen görevler ABD'ye daha fazla yük oluşturmuştur (Baēbaşıoēlu, 2016).

2009'da NATO ittifakının genel sekreteri olan Rasmussen, 2011'de ittifakın geçmiş dönem sorunu olan yk paylaşımına çözüm getirmek amacıyla "Akıllı Savunma" kavramını oluşturmuştur. Akıllı Savunma, NATO'nun müdafaa ve planlama stratejisinin ana hattını oluşturmuştur. Rasmussen'e göre Akıllı Savunma birlikte çalışma ve daha büyük esneklik göstererek, daha fazla gvenliēi daha az parayla saēlamayı hedeflemiştir. Bu akıllı savunma girişimi siber savunma, füze savunma sistemleri, irtibatlandırılmış gler birliēi kapsamında askeri deēiřimin temsili olmuştur. Rasmussen, akıllı savunma stratejisinin tanıtımını 2011'de Münih Güvenlik Konferansında yapmıştır. 2012 yılında yapılan Chicago Zirvesi'nde Akıllı Savunma, ittifakın resmi müdafaa politikası olmuş ve 2014 yılı Galler Zirvesi'nde NATO'nun ana savunma planlama stratejisinin temel faktörü olduēu yeniden belirtilmiştir (Baēbaşıoēlu, 2016).

Akıllı Savunma, ittifak yeleri ve ittifaka ortak olanlar için üç temel prensip ele almıştır. Ülkelerin kabiliyetlerinin her şeyden önce NATO için düzenlenmesi birinci prensip olmuştur. Bu baēlamda ye ülkelerin milli ve temel ncelikleri, NATO ile uyum içerisinde olmaktır. ye olan ülkelerin kendi güçlü oldukları alanlarda uzmanlaşmaya yönelmeleri sürdürülebilir bir faaliyet olacaktır. Böylelikle akıllı savunmanın ikinci prensibi olan tasarruflu bir şekilde aktif ve caydırıcı olma hayata geçecektir. Son ilke ise, devletlerin tek başlarına elde etmeleri zor hatta imkansıza yakın olan maliyetli yeteneklerin, çok milletli bir iş birliēi ile elde edilmesidir (Baēbaşıoēlu, 2016).

NATO 2010 politik görüşleriyle yeni stratejik hamleler ortaya koymuştur. Bu baēlamda global terörizmin bilhassa ittifak yesi ülkeleri hedef alması tehdidine karşı, NATO kendi kitle imha silahlarını muhafaza etmiştir. NATO, geniş kapsamlı Füze Kalkanı Sistemi ile bu amacını gerçekleştirebilmeyi hedeflemiştir. Füze Kalkanı Sistemi ülkelerin ekonomik ve yaşamsal varlıklarını muhafaza etmeyi,

düşman füze sistemlerine karşı aktif ve mobil hava savunma sistemi kurmayı hedeflemiştir (Yılmaz, 2010). Yeni stratejik görüşün bir parçası olan Füze Kalkanı Projesi, ABD'nin NATO çatısı altında hegemonyasını güçlü tutmayı, ülkeleri ortak bir düşmana karşı kendi safında tutmayı ve bu kapsamda hareket etmeyen ülkeleri karşılıklarına alarak tepki göstermeyi hedeflemiştir. Rusya, Füze Kalkanı Projesine destek vererek ABD önderliğindeki global ekonomik düzenden maksimum seviyede yararlanmayı hedeflemiştir. ABD 21'inci yüzyıldaki güvenlik stratejisini Füze Kalkanı Sistemi ile muhafaza etmek istemiştir. Yumuşak güç diplomasi hamlelerinin yoğun olduğu bir süreçte Füze Kalkanı Sistemi ile silahlanma yarışı meydana getirmek isteyen ABD, bu yarış ile ekonomik sorunları çözümlenmeyi hedeflemiştir. Belirtilen bu bütün hedefleri hayata geçirmek isteyen ABD, NATO'yu bu hedefler ışığında birleştirici faktör olarak görmüştür (Gözen, 2011).

NATO yeni politik görüşü ile sadece savunma hedefli bir ittifak olmadığını, global boyutta oluşmuş bölgesel tehdit faktörlerini bertaraf etmek amacıyla tedbirler geliştiren güvenlik konseyi olduğunu ve yine bu ittifak ile kimliğine yeni bir kavram kazandığını göstermek istemiştir. Bunun yanı sıra yeni stratejisi ile geniş ölçekte kamu diplomasisini elde tutmayı hedeflemiştir. Ortadoğu'da Arap Baharı adıyla halk hareketleri öncülüğünde başlayan olayların bir parçası olan 2011 Libya halk isyanından sonra Libya önderi olan Kaddafi sivil halka karşı öldürücü askeri müdahalelerde bulunmuştur. Uluslararası kamuoyunun bu müdahalelere hassasiyet göstererek itiraz etmesi ile BM kararı doğrultusunda Libya'ya deniz ve kara ambargosu uygulanmıştır. Ambargo ile Kaddafi askeri müdahalelerinin durdurulmasına yönelik görev, BM tarafından NATO'ya verilmiştir. NATO, Libya müdahalesi ile insan hakları savunucusu olduğunu kanıtlamak istemiş ve uluslararası güvenlik örgütü olma sorumluluğunun bilincinde olduğunu göstermiştir.

NATO üyeleri akıllı savunma, füze savunma sistemi, genişleme stratejileri, savunma yapılandırılmaları, Afganistan'dan çekilme süreci ve ortaklıklar gibi hususları değerlendirmek için 2012'de Chicago zirvesinde bir araya gelmiştir. Zirvede ittifakın gelecek on yılda karşılaşması muhtemel tehditlere karşı kullanabileceği olanak ve yetenekleri oluşturacak "NATO Kuvvetleri 2020" belgesi ortaya konulmuştur. Belgenin en temel hedefi ortak müdahale gerçekleştirebilecek yeni eğitim ve tatbikat anlayışlarını benimseyen yönetilmesi kolay, birbiri ile irtibatlı güçler meydana

getirmiştir. Belge ile siber müdahalelere karşı hassas ve aktif olacak hava kontrol ve komuta sistemine sahip komuta yapılarına vurgu yapılarak akıllı savunma girişimi dönemi devam ettirilmiştir (Bağbaşıoğlu, 2016). Ayrıca zirvede NATO askerî kuvvetlerinin 2014 senesine dek Afganistan'ı terk etmesine ve füze savunma sistemi için Rusya'nın endişelerini azaltacak ortak çalışmalarının oluşturulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, global iktisadi kriz nedeniyle konsey üyelerinin maliyet paylaşımlarında kesintiye gitmeleri sorun olmuştur. Bu konu zirvede ittifak, global bir örgüt olarak mı ya da beşinci maddede belirtilen gibi NATO sınırları içerisinde kalarak bölgesel bir örgüt olarak mı kalacak sorularına neden olmuştur (Dorman, 2012).

Rusya Federasyonu'nun 2014'te Kırım'ı ilhak etmesi, Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliğini tehdit etmiştir. Bu olay, 2010 sonrası için NATO'nun değişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. NATO bu bağlamda Rusya Federasyonu ile sivil ve askeri ortak çalışmalarını durdurmaya, NATO-Rusya Konseyi ve Barış İçin Ortaklık girişim faaliyetlerine ara verilmesine ve görüşmelerin büyükelçilik seviyesinde yürütülmesine karar vermiştir. 2014 Galler zirvesi, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı nedeniyle kolektif müdafaa görevini diğer temel görevlerinden daha fazla ön plana çıkarmıştır. NATO'nun doğu ve güney tarafından gelebilecek muhtemel tehditlere karşı güvenliği sağlayacak "Hazırlık Eylem Planı" onaylanmıştır. Hazırlık Eylem Planı (HEP) ortak müdafaa ve kriz yönetimine yönelik planları kapsamaktadır. Çok Yüksek Hazırlık Dereceli Görev Kuvveti (Very High Readiness Joint Task Force – VJTF) kurulmuştur.

Rusya, Kırım'ı ilhakı sırasında sivil ve askeri unsurları bir arada kullanarak hibrit savaş kavramını uygulamıştır. NATO bu hibrit savaşa yönelik farkındalık oluşması için önlemler almıştır. Zirvede konsey üyelerinin iktisadi kriz nedeniyle GSYİH' da savunmaya yönelik ayrılan bütçelerin azalması ile alakalı ikazlar yapılmıştır. Bu bağlamda ittifak üyelerinin GSYİH'lerinin en az yüzde ikisini savunma bütçesine ayırmaları ve savunma bütçesine ayrılan payın yüzde yirmisinin askeri donanma ve Araştırma-Geliştirme (AR-GE)'ye ayrılması hedeflenmiştir. Bu hedefler ile alakalı önlemlerin 2024 senesine kadar tamamlanması gerekliliği bildirilmiştir. Ayrıca Suriye'de yaşanan krizin engellenmesine yönelik IŞİD ile mücadelenin gerekliliği belirtilmiştir (NATO, 2014). 8-9 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen Varşova

Zirvesi'nde konsey, kolektif müdafaa ile caydırıcılık görevinin güçlendirilmesi gerekliliğini ve bu bağlamda HEP'in uygulamada olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda, 2017'de Polonya, Letonya, Litvanya ve Estonya'da NATO'nun askeri faaliyetlerinin artırılmasına karar verilmiştir. Caydırıcılık hedefi kapsamında küresel terörizm, Suriye krizi, Ukrayna krizi, Rusya'nın Doğu Avrupa ve Karadeniz'de faaliyetini artırması gibi hususlar gündemin konusunu oluşturmuştur (NATO, 2016).

2018 Brüksel zirvesi, Trump'ın ABD başkanı olmasından sonra yapmış olduğu açıklamalar neticesinde transatlantik ilişkilerin hasar gördüğü bir ortamda meydana gelmiştir. Zirvede terörle mücadelede ve bölgesel kararlılığı korumada kararlılığa, savunma ve caydırıcılık bağlamında yetenek ve kabiliyetlerin artış göstermesine dikkat çekilmiştir. NATO'nun Irak'ta üstlenmiş olduğu eğitim ve ortak iş birliği görevinin geliştirilmesi konusunda karar verilmiştir. İsim probleminin çözülmesinin akabinde Kuzey Makedonya'ya NATO üyelik teklifi götürülmüştür. 30 gün kadar kısa bir zamanda savaşmaya hazır, 30 Mekanize Tabur, 30 Deniz Muharebe Gemisi ve 30 Hava Filosu; 2019'da kullanılmak üzere "NATO Hazırlık Girişimi" oluşturulmuştur (NATO, 2018). NATO, zirvede terörle mücadele konseptini yalnızca IŞİD terörü üzerinde yürütmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle konsey IŞİD terörüne karşı oluşturulacak koalisyona kurumsal düzeyde katılım kararı belirtmiştir (Ekşi, 2017).

ABD'nin 2019 yılında NATO'daki müttefiklerine danışmadan Suriye'den askerini geri çekmesi akabinde Macron 'NATO'nun beyin ölümünün gerçekleştiğini' belirtmiştir (Macron, 2019). 3- 4 Aralık 2019 tarihinde gerçekleştirilmiş olan zirve Macron'un açıklamalarından sonraki atmosferde düzenlenmiştir. Zirvede vurgulanan ortak çalışma, birlik ve uyum konuları Macron'un ifadelerinin ardından daha fazla önem kazanmıştır. NATO, zirvede, uzayın kara, hava, deniz ve siber gibi bir harp arenası olduğunu, ittifakın müdafaa ve caydırıcılık görevini nükleer, konvansiyonel ve füze kalkını yetenekleri ile güçlü tutmaya devam etmesi gerektiği konusunun altını çizmiştir. Zirvede ittifak süresince ilk kez Çin ile ticaret savaşları kapsamında ekonomik, teknolojik ve siber tehditler gündeme getirilmiştir. İttifak, Çin'in artan nüfusunun ve stratejisinin görmezden gelinemeyeceğini belirtmiştir. 2010'da stratejik fikrin onaylanma süreci akabinde Avrupa, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Akdeniz ve Uzakdoğu'da yaşanan gelişmeler, konseyi yeni bir politik bakış açısına sevk

etmiştir. Bu bağlamda Londra Zirvesi'nde on kişilik bir uzman ekibe yeni bir politik konsept hazırlığı amacıyla görev tanımlanmıştır (NATO, 2019).

NATO son politik fikirleri ile üyelerinin toprak bütünlüğünü sağlamayı, ittifak sınırları dışında oluşan krizleri yönetmeyi ve kendisiyle ortak güvenlik menfaatlerini paylaşan devlet ve örgütlerle kapsayıcı güvenlik bakış açısı bağlamında ortak iş birliği yapmayı amaçlamıştır. İttifak her ne kadar bu hedefler doğrultusunda küresel güvenlik örgütü olma değişimi döneminde olsa da Rusya'nın Kırım'ı egemenliği altına alması gibi gerçekleşen olaylar ittifakı geleneksel kolektif müdafaa örgütü refleksi göstermeye yöneltmiştir. Rusya'nın 2008'de Gürcistan'ın, 2014'te ise Ukrayna'nın toprak güvenliğini tehdit etmesi Avrupa'nın liberal güvenlik düzenini sarsmıştır. Yine NATO'nun Rusya'nın sınır çizgilerine doğru yayılması da Rusya'nın güvenliğini tehdit etmiştir. Baltık ülkelerinin ittifaka katılımlarını sağlayamayan Rusya, diğer yandan Gürcistan ve Ukrayna'nın ittifaka dâhil olmaması için elindeki bütün kozları göstermeye kararlı olmuştur. Bununla beraber NATO'nun, Çin'in artan gücünü baz alarak güvenlik çıkarlarında son on senede artış gösterdiği görülmüştür. Son on yıl içerisinde Obama ile başlayıp Trump ile devam eden ABD güvenlik stratejileri NATO içinde görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Bu süreçte ABD, ittifak üyesi ülkelerin yetersiz savunma harcamalarından rahatsız olmuş ve NATO gibi global örgütlerin kendi stratejilerine engel olacağını düşünmüştür (Oğuzlu, 2019).

2.1. Türkiye'nin NATO Üyeliği'nin Onaylanmasının Ardından Yaşananlar

Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinin akabinde dönemin Başbakanı Adnan Menderes, yabancı basına vermiş olduğu söylemde; "Ülkemizin eşit hak ve özgürlüklere sahip üye sıfatıyla NATO'ya kabulü yararına verilen karar devletimiz nezdinde memnuniyetle karşılanmıştır. Bu olumlu kabule, devletimizin takipte bulunduğu ve milli politika olarak kamuoyunun da desteklemiş olduğu barış yanlısı politikanın sonucu olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Bahse konu strateji demokrasi alanında ortak güvenlik paydasının dinç tutulması ve yine bu amaçla birlik ve beraberliğin temini konusunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir..." ifadelerinde bulunmuştur. Dönemin Muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Başkanı İsmet İnönü de Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesini, "Türkiye'nin bu pakta girmiş olması dünya üzerinde barış olasılıklarını attırarak

önemli bir aktör olarak değerlendirilebilir. Ülkemizin güvenlik ve istikrarı, uluslararası bir paktın birliğine katılma açısından siyaseten artmış olarak ifade edilebilir. Bu konunun akabinde dünya barış ve istikrarı konusunda da görevlerimizde artış olacaktır,” şeklinde ifade etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, NATO konusunda ortaya çıkan bir tartışmada “Atlantik Paktının amaç ve hedefleri nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve dönemin Meclis Başkanı, bu oluşumun gayesinin barış olduğunu ve mevcut düzenin korunmasını sağlayabilmek amacıyla NATO’nun imkanlarının bariz çoğunluğunu savunma alanına ayırdığını ifade etmiştir. Bu durumun sebebini ise “Ülkemizin ve diğer tüm özgür ve demokrat ülkelerin kabul ettikleri bağımsızlık, özgürlük, ekonomik kalkınma ve sosyal adalet ülküleri yalnızca barış içerisinde gerçekleşebilmektedir” şeklinde anlatmıştır. 1954 genel seçimleri sürecinde 24 Nisan 1954 tarihli Bolu’da vermiş olduğu bir demecinde konuyu Kuzey Atlantik Paktı’na getiren dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar; “NATO adı verilen barış ve müdafaa paktına girmemiz sebebiyle, en gelişmiş ülkelerle yan yana oturarak dünya üzerinde meydana gelen sorunlara yine onlarla eşit şartlarla değinmekteyiz. Bu sebeptendir ki, Türkiye Cumhuriyeti’ne her yerde saygı gösterilmektedir...” şeklinde Türkiye’nin NATO üyeliğinin önemini belirtmiştir (Şahingiray, 1955). Türkiye’nin Kuzey Atlantik Paktı’na üyelik konusunun görüşüldüğü gün olan 18 Şubat tarihinde Hürriyet Gazetesi, “Atlantik Paktı’na iştirakimizi tasvip için Büyük Millet Meclisi Tarihi Bir Toplantı Yapacak” kelimeleriyle NATO hususunu manşet olarak yayınlamıştır (Hürriyet Gazetesi, 1952). Cumhuriyet Gazetesi ise yine 18 Şubat’ta “Atlantik Paktına eşit şartlarla iltihakımız. Meclisin bu günkü tarihi celsesinde buna dair tasarı konuşulacak” şeklinde manşet oluştururken, ertesi gün “Millet meclisinin dünkü tarihi kararı” ve “Muhalefet hükümeti tebrik ederek bu eser milli politikanın sağladığı milli bir eserdir dedi.” şeklinde manşet olarak yayınlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde dönemin milletvekillerinden 409’u Türkiye’nin NATO’ya üye olmasının kabulü konusunda oy kullanmış ve NATO üyeliği oy çokluğu doğrultusunda kabul edilmiştir. Milliyet Gazetesi “404 milletvekilinin iştirak ettiği dünkü celsede partiler tam bir milli birlik gösterdiler” yazı başlığı ile mecliste yaşanan oylama konusunu çarpıtarak yansıtmıştır. Yine bu konuda Meclis’te Türkiye’nin üyelik sürecinin olumlu sonuçlanmasını “tarihi gün” olarak yazmış ve TBMM’de NATO görüşmeleri

başlamadan evvel, bu özel anı canlı görmek isteyen ve bunun yollarını arayan insanların mevcut olduğunu, aynı zamanda görüşmelerin radyodan halk için canlı yayınlanacak olması sebebiyle halkın hoşnut olduğunu bildirmiştir. Genele bakıldığı zaman, Türkiye'nin NATO üyeliği Türk basınında da olumlu olarak karşılık bulmuş ve konunun önemli olduğu da değerlendirmeler arasında yer almıştır (Bozkurt, 2008). Türkiye üyelik sürecinin akabinde, 20-25 Şubat tarihleri arasında gerçekleşmiş olan konseyin Lizbon'da gerçekleşen toplantısına tam üye sıfatıyla katılım sağlamıştır (Balci, 2017). NATO Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Saunders, askeri anlaşmalarda bulunma sebebiyle 24-27 Nisan 1952 tarihlerinde Türkiye'ye ziyaret planını gerçekleştirmiştir. Ankara'da düzenlenen görüşmelerin akabinde Eskişehir, İzmir ve İstanbul'daki hava tesislerini gezmeyi de planlarının arasında belirtmiştir. Belirtildiği gibi 23 Nisan tarihinde Ankara'ya ziyaretini gerçekleştiren Saunders, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği sonrasında Türkiye'ye karşı ilk ziyaretini gerçekleştirdiğini ve bu ziyaret sonucunda olumlu görüşmeler meydana geldiğini ve Türkiye'yi temsil olarak Türk Hava Kuvvetleri'nin NATO'nun önemli bir parçası olacağını dile getirmiş, 27 Nisan tarihinde de ülkemizden ayrılmıştır. Bu ziyaretin akabinde 12 Mart 1952'de Amiral Carney, ülkemizle askeri konular başta olmak üzere görüşmeler gerçekleştirmiştir. 14-18 Aralık 1952 tarihinde Fransa'nın Paris kentinde bir araya gelen NATO'nun çalışmalarına TBMM'nin almış olduğu karar ile Türk heyeti katılmıştır. Heyetin başında Fuat Köprülü bulunmaktadır. Böylelikle Türkiye ve NATO ilişkileri başlamış bulunmaktadır (Bozkurt, 2008). Bu süreç, Türkiye'nin dış politika ilişkilerinde ve uluslararası ilişkiler tarihinde yaşanan başlı başına bir hadise olarak tarihe geçmiştir. Türkiye, bu konseye katılmasıyla Batılı devletler ile iş birliğini kabul ederek savaş olasılığına karşın Atlantik Okyanusu'ndan Pasifik Okyanusu'na uzanan bir savunma çemberi içerisine dahil olmuştu. 18 Şubat 1952 tarihinde başlayan Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı üyeliği devam etmekte olup NATO açısından Türkiye'nin, Türkiye açısından da NATO'nun önemini vurguladığı kabul edilmektedir. Türkiye'nin NATO üyeliğinin 68. yılına girdiği 18 Nisan 2020'de, NATO Parlamenterler Meclisi Başkanı, "Müttefikimiz olan Türkiye Cumhuriyeti ile birlik ve beraberlik içerisinde dayanışma temelli faaliyetlerimizi devam ettireceğiz," demiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı yetkilileri de "Ülkemiz, Avrupa Atlantik bölgesinde barış ve dayanışmayı

sürdürme konusunda NATO'nun mevcudiyetine büyük önem atfetmiştir...” ifadelerinde bulunmuştur (Daily Sabah, 2020).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: UKRAYNA-RUSYA KRİZİ

Rusya, coğrafi konum olarak Avrupa'dan başlayıp, Arktik ve Kuzey Pasifik Okyanusu ile çevrili bir ülkedir. Kuzeyinde ve doğusunda Arktik Okyanusu ve Pasifik Okyanusu bulunan Rusya'nın kuzeybatısında Norveç ve Finlandiya yer alırken Baltık Denizi'ne de küçük bir kıyı şeridi bulunmaktadır. Batısında Belarus, Litvanya, Letonya ve Estonya, batı ve güneybatısında Ukrayna, güneyinde ise Çin, Azerbaycan, Kuzey Kore, Moğolistan ve Kazakistan ülkeleri bulunmaktadır. Ukrayna ise Karadeniz'de kıyısı bulunan Doğu Avrupa ülkesidir. Kuzeyde Belarus, batıda Polonya, güneybatıda Moldova, Romanya ve Slovakya, güneyde Karadeniz, doğu ve güneydoğudaysa Rusya ile sınırdır. Ukrayna'nın kuzeybatı yönünde Beyaz Rusya, batısında Slovakya, Polonya ve Budapeşte, güneybatısında Romanya ve Moldova ile güneydoğu ve güneyinde Azak Denizi ve Karadeniz bulunmaktadır. Ayrıca kuzeydoğu ve doğuda Rusya ile sınırlarını paylaşmaktadır. Yüzölçümü açısından Ukrayna, Rusya'dan sonra Avrupa'nın ikinci büyük ülkesi olarak bilinmektedir. Geo-stratejik konum açısından ise Avrupa'da önemli bir ülkedir ve bu nedenle Avrupa'nın Ukrayna'ya ihtiyacı büyüktür (Mykhnenko, 2020).

Tarih boyunca Ukrayna, Rusya İmparatorluğunun sınırları içerisinde yer almıştır. Yüzyıllar boyu pek çok ordu, bu bölgeyi istila etmiştir. Tatarlar ve Moğolların ortaya çıktığı 10. yüzyıldan önce bile, Doğu Slav toprağı olan Kiev, Ruslarının merkezi olarak mevcudiyetini sürdürmüştür. Rusya, batıya, Beyaz Rusya'ya ve Ukrayna'nın orta bölgesine yayılarak genişlemiştir. On üç ve on dördüncü yy.' da bölgenin kuzey ve batı kesimi Polonya ve Litvanya himayesine, güneyi Moğol egemenliğine geçmiştir (Fennell, 2014). Bu süreçte Kırım, Kırım Hanlığı hakimiyeti altında devam etmiştir. 1654 senesinde Ukrayna, Rus toprakları Çar'ın otoritesine girerek Rusya ile birleşmiştir.

Ukrayna'nın güneyinde yer alan Balkanlar ve Dinar Alpleri, kuzeyde ise Karpat Dağları, Büyük Macar Ovası için doğal koruma bariyerleri olarak görülmektedir. At binicilerinin kolaylıkla geçiş sağlayabileceği alçak yamaçlar, Karpat Dağları ile Balkan Dağlarını ayırmaktadır (Hart, 2017). Dinarik Alpler, Karpatlar ve Balkan Dağları, bozkırdan sonraki üç doğal kale misyonuna sahiptir. On birinci yüzyıldan kalma kaynaklar, Slav Ruslarına ait en eski referansları içermektedir. Bölgedeki Rus

Slavlarının konfederasyonu, Kiev Ruslarıdır ve Şu andaki gibi merkezi Şu anda Ukrayna'nın Kiev Őehridir. Karadeniz, Kiev Ruslarının güneyinde olup, Avrasya Bozkırları Kiev ile Karadeniz arasında yer almaktadır.

Rusya genelde dünya düzenine hâkim olan liberal ideolojiyi yıkmak isteyen, dünyanın önde gelen sosyalist revizyonist milletlerin başında gelmiştir (Sezer, 2024). Rusya aÇısından en çok önem arz eden Sovyetler Birliği sonrası ülkelerden birisi olan Ukrayna, Rus medeniyetinin uzantısı kabul edilmesinin nedeni ulusçuluk, Rusların kültür birliğini kuvvetlendiren Slav birliği ile yakından iliŐkili olmuştur. Kiev, Rusları sembolize eden Rus Ortodoksluğunu temsil etmekte ve büyük lde Rus uygarlığının oluşum sürecinin merkezinde kabul edilmiştir (Kondratenko, 2016). Günümüz Ukrayna'sı, sözde Avrasya'nın devamı niteliğindedir ve jeopolitik aÇıdan en büyük felakete maruz bırakılarak ayrı bir bölge yapılmıştır (Horiunova, 2022). Ukrayna'nın jeopolitik konumu, Moskova'nın Kiev'i, Rus Ortodoksluğunun beŐiĐi ve Slavizm'in kalbi olarak görülmüştür. Ukrayna, Moskova aÇısından yakın çevrede yer alan normal bir bölgeden çok daha fazla anlamlar taşımıştır. Rusya, Ukrayna'nın kendisine ait olduğu yönünde bir hissiyata sahiptir; hatta liberal Rus aydınlar dahi pek çok kimse Ukrayna'nın ayrı birbir ülke olduğu fikrini kabul etmemiştir. Ukrayna ve Rusya'nın kültürel, dini ve tarihsel aÇıdan bağlarının bulunması sebebiyle pek çok Rus için, özellikle tarihi yönden, Ukrayna'nın doğusu Rusya'nın bölgesi olarak kabul görmüştür. Rus Hristiyanlığının 1000 seneden fazla bir süre öncesinde başladığı Kiev, Rus milliyeti adına büyük önem taşımıştır. Ruslar, Ukrayna sorununu Rus kimliği aÇısından temel bir konu olarak görmüştür ve Ukraynalı Slav kardeŐlerini bu bağlamda değerlendirmiştir. Bu sebeple, Putin, Ukrayna'daki Rus halkını korumak amacıyla tüm tedbirleri alacağını ve Rusya'nın Ukrayna'daki menfaatini saklamak için kuvvet gösterme hakkını saklı tuttuğunu belirtmiştir (Dibb, 2014; Mendez Prado ve Medina-Castillo, 2023). Ukrayna Soğuk Savaş sürecinde ABD'nin baş düŐmanlarından biri olup SSCB'nin temel konularından birini oluşturmuştur. Ukrayna Rusya'dan sonra Sovyetler Birliği içerisindeki 15 ülke arasında en güçlü ve en kalabalık ülkelerden ikincisi olmuştur, Sovyetler Birliği'nin tarım üretimi konusunda büyük kısımina ve askeri alanda savunma sanayisine sahip ülkedir. Hatta Ukrayna bu dönemdeki Karadeniz filosunda olan nükleer cephaneliğin bir kısmının korunmasında belli başlı politikalar uygulamıştır. Ukrayna'nın SSCB'deki gücü

hayati seviyede önem arz ettiğinden 1991 yılındaki ayrılma kararı darbe girişimi çerçevesinde değerlendirilmiştir (Masters, 2022; Demir, 2022). Rusya tarafından bunlar haricinde çok çeşitte Ukrayna perspektifi mevcuttur. Birçok Ukraynalı kültürlerini ve dillerini eski Sovyet'in ve mevcutlu olan Rusların baskısı altında görmüştür.

Ayrıca 1930'lu yıllarda kolektivizasyon başlığında beş milyonun üstünde Ukraynalı insanın yaşamını kaybetmesi, Ukrayna için önemli bir yere sahip olmuştur. Eski Sovyet lideri Stalin'in Ukraynalılara yönelik baskılarıyla 2. Dünya Savaşı sırasında sözde Nazi işbirlikçilerine yapılan kötü muamele Ukrayna tarih sayfalarında önemli rol oynamıştır (Adachi, 2023; Tampubolon, 2022).

Rusya-Ukrayna Savaşı'na dair jeopolitik neticeleri anlamak adına kavramak, savaşın tarihi ve bağlamsal sürecini değerlendirmek önemlidir. Bu krizin temelleri, Ukrayna'nın yüzlerce yıl gerideki karmaşık tarihi bağlarıyla Rusya'yla kültür, ekonomik ve güvenlik noktalarından iç içe olmaları gösterilebilir (Sezer, 2024).SSCB'nin 1991 yılında parçalanması sonrası bağımsız Ukrayna meydana gelmiştir. Fakat Ukrayna, yeni kazandığı hakimiyetiyle, kendi özerkliğini takip etme ve güçlü komşusu Rusya ile aralarındaki bağı devam ettirme arasında ince bir denge kurmak zorunda kalmıştır (Cui, 2023). Bu durum, 2014 senesinde Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla olumsuz çerçevede büyümüş, bilhassa Donetsk ve Luhansk olmak üzere Doğu Ukrayna'da ayrılıkçılığın meydana gelmesine neden olmuştur. Bu durum, Rusya'yı destekleyen ayrımcılar ile Ukrayna güçleri arasında silahlı çatışmanın başlamasına sebep olmuştur. Rusya'nın askeri müdahalede bulunması sonrası binlerce kişinin ölümüne sebebiyet verilmiş ve sivil nüfusun yerlerinden edilmesine, insani krizleri yaratan uzun vadeli ve çok yönlü savaşı yaratmıştır. Bu süreçte ilişkiler daha da karmaşık bir hale gelmiştir.

Ukraynalılar sürekli Rusya'ya karşı onların özgür bir millet çerçevesinde değerlendirilmemekten dolayı yakınmıştır. Putin, Amerika Başkanı G. W. Bush 2008 yılında Ukrayna'nın asla bir devler olamayacağını dile getirdiğini belirtmiştir. Ukraynalılar tarihleri süresince Sovyet dönemi siyasetinden memnun değillerdir, bilhassa Stalin'in belirli bir topluluğa hitap eden dönüşüm kampanyasından sonra baş gösteren Holodomor kıtlığı, Rusça konuşan Ukrayna vatandaşlarını Ukraynaca

konuşmaya teşvik etmek için tasarlanmıştır. Bağımsızlık yıllarının ilk döneminde, Ukrayna hâkim bir devlet otoritesiyle kendi rotasını oluşturmaya uğraşırken, AB, NATO vb. Batılı kurumlarla yakın bir uyum amaçlamıştır. Fakat, Kiev dış politikasında denge sağlamak ve büyük iç çatlakları onarmakta güçlük çekmiştir. Devletin batısındaki Ukrayna diline sahip milliyetçi kesim çoğunlukla Avrupa'yla büyük bir etkileşimi savunurken, doğuda Rusçayı ana dil benimsemiş olan topluluk Rusya ile yakın teması savunmuştur (Perbawa, 2022; Bossman, 2023).

Rusya ile Ukrayna savaşının başlangıcı, Rusya'ya yakın duran Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç'in 2013 sonlarına doğru AB'yle ortaklık anlaşmasını imzalamaması, Brüksel'le müzakereleri bekletmesi olmuştur. Tüm bunların neticesinde Kiev'de olan otorite güçleriyle ciddi çatışmalar ortaya çıkmış; yaklaşık yüz Ukraynalı ölmüştür. Sonrasında, Doğu Ukrayna bölgesi olan Donetsk ve Luhansk'la Kırım'da gerilim yükselmiştir. Sonrasında Yanukoviç Rusya'ya kaçarak Maidan hareketi aracılığıyla geçici hükümet kurulmuştur. Kurulan hükümet, Dil Yasasının iptal edildiğini ilan etmiştir. Bu olayların ardından, Vladimir Putin ihtilal adını verdiği bu eylemleri kınadığını belirtmiş; Rusya'nın kuvvetin de içinde olduğu bütün seçenekleri son çare olarak kullanma hakkını saklı tutacağını ifade etmiştir. 2014 yılının Mart ayında Kırım Rusya egemenliğine girmiş, bölgede bulunan Ukrayna askeri üstlerini istila etmiştir (Schmit, 2015; Orhan, 2022).

Rusya-Ukrayna Savaşı, söylenenin aksine daha geniş jeopolitik nedenleri barındırır ve bunu kavramak bazı nedenlerden dolayı önemlidir (Bekkers ve Góes, 2022). Ukrayna'nın eski Rusya sempatanı Devlet Başkanı Yanukoviç'in AB ile imzalanacak olan ortaklık akdini kabul etmemesi ve görevinden uzaklaştırılması, modern Ukrayna adına mühim bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum 2014'te Rusya tarafından Kırım işgali ve Rusça konuşan Ukrayna'nın doğu ve güney kısımlarında isyanın baş göstermesinin mühim sebeplerindendir. En son hamle de Rusya 24 Şubat 2022'de Rusça dile sahip yerlerin özerk yapı taleplerini kullanıp Ukrayna'dan ödeme istemesi Ukrayna'yı istila etmek adına gerekçe olarak kullanılmıştır (Radi & Ali, 2022).

Rusya tarafından Kırım işgali, 2 devlet arasında yaşanan gerilimlerin mühim sebeplerinden biridir. Bilhassa eski Ukrayna Devlet Başkanı Yanukoviç'in

benimsediği rejimi reddeden Lenionopad hareketi, Vladimir Lenin'in düşünür ve eski siyasi liderin, Rus figürü sembolünün ülkenin dört bir yanına dağıtılmış doksan şehirde bulunan heykellerini 17 Nisan 2015'de yıkararak yok etmiştir. Bu duruma Ukrayna devletinin komünizmi, milliyetçi sosyalizmi Nazi ve totaliter rejimleri kınayacak propagandalara yasak getiren yasa sonrasında olmuştur. Çatışma Avrupa emniyetinin ve kararlılığının uzun vadeli kurallarına karşı çıkmıştır.

Kırım'ın ilhak edilmesi, hakimiyet kuran milletlerin toprak bütünlüğü ve Budapeşte Anlaşması vb. Ukrayna'nın hakimiyetini korumayı hedefleyen devletlerarası akitlerin aktifliğine dair korkulara sebep olmuştur. Ukrayna ve Batı, Vladimir Putin'in Sovyet imparatorluğunu tekrar aktifleştirme hedefi ile ilgili uzun zamandır itirazlarda bulunmakta, neticesinde Ukrayna'nın geri kalanı ile Doğu Avrupa'daki diğer ülkeleri hedef haline getireceğini ifade etmiştir. Putin, eski Sovyetler Birliği'ndeki prestij ve güç kaybını yirminci yüzyılın en büyük jeopolitik felaketi olarak görmüştür. Bir röportajında bu durumun onaylandığında dönüşü bulunmayan yola girileceğini belirtmiştir ve Batı'nın Ukrayna'nın talihiyle alakalı rizikolarının Rusya adına bulunan tehditlere göre daha az olduğunu görmüştür. Bunun yanında Putin, Batı'nın NATO sınırlarında yayılmasıyla Rusya'nın kandırıldığını düşünmektedir. Günümüz şartlarında Estonya, Letonya ve Litvanya NATO üyesi statüsünde belirtilmektedir, akabinde Polonya, Bulgaristan ve Romanya ve Ukrayna'yı NATO'ya üyelik konusunda desteklemeye çalışmıştır. Bu, NATO kuvvetlerini Moskova'dan dört yüz kilometre uzaklıkta yapılandırarak Rusya'nın Batı ile sınırdaki büyük oranda toprak kaybı yaşamasına ve Moskova'nın kabul edemeyeceği geleneksel bir istila yolu ortaya çıkarmasına sebebiyet vermiştir. Putin, mevcut durumdaki sınırların Rusya açısından tehlike unsuru oluşturduğunu belirtmiştir. Buna neden olarak elverişli bir düzeyde milli güvenliğin garantisini vermemişlerdir (Shen ve Hong, 2023).Öte yandan, bilhassa Zelensky önderliğindeki Kiev politik elitinin politik bakış açısı baya farklılık göstermiştir. Minsk Anlaşması'na göre eski Ukrayna Devlet Başkanı Poroshenko'yu karşı tarafla olumlu görüşmeler düzenlemek yerine ilkelerinden vazgeçmekle eleştirirler ve imzasının geri çekilmesiyle Ukrayna topraklarının gerçek anlamda Rus saldırganına karşı kaybetmek olarak belirtmişlerdir. Bunun yanında Ukrayna güçlerinin bugün herhangi bir ilerleme karşısında Rusya'nın askeri üstünlüğünü dengelemek için

kullanılan askeri zaferden sonra görüşmelerin çok sorgulanabilir olduğunu düşünmüşlerdir (Radi ve Ali, 2022).

Kırım'ı işgalinden sonra Ukrayna'ya saldırıda bulunan Rusya Devlet Başkanı Putin'i tek başına sorumu tutmak yanlıştır. Amerika ve Avrupa dostları da mesuliyetini paylaşmıştır. Devletlerarası iletişim bakımından realist çerçeveden bakıldığı zaman, güvenlik zarurettir ve belirlenen kırmızı çizgilerin ihlali halinde düşmanları vazgeçirmek, devletin bekasını korumak, sınırları muhafaza etmek adına hızlı ve kesin cevap verilmelidir. Küresel etkenler, Ukrayna'daki savaşı ilerletmede ve trajik durumu kötüleştirmede belirleyici çok önemli etkenler olmuştur. Ukraynalı politik faktörlerin, Ukrayna'da olana ve olmaya devam eden hakkında sorumluluk almaktan muaf olması mantıklı değildir. Ukrayna'nın belirsiz jeopolitik konumu, savaşın mühim etkenlerinden olmuştur. Çünkü rekabet yaratan dış faktörlerin menfaat planlarını uygulamasına olanak sağlamış ve Ukrayna'nın yoğun iç siyasetini şiddetli bir iç savaşa doğru yöneltmiştir. Bahsedilen iç savaşın 3 baş rol oyuncusu Rusya, AB ve Amerika'dır (Liu ve Shu, 2023).

Ukrayna Devlet Başkanı Zelensky siyasetinde ortaya çıkan değişim, Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliğini önceliğe alması, bu sebeple Amerika'dan Ukrayna'ya silah sağlanması, Moskova'nın koyu Nazi olan Ukraynalı kişileri kritik görevlere atması, akabinde Ukrayna'nın Donbas bölgesindeki Javelin füzelerini kullanması, 2021 yılında Ukrayna kuvvetlerinin droneleri kullanmaya başlaması ve Rusya sınırlarına yakın bölgelerdeki tatbikat yapması, Karadeniz'deki Amerikan komuta gemisi Mount Whitney ve F16 ve F22 savaşçılarının bölgede konumlandırılması vb. gelişmeler, Moskova'da korku meydana getirmiş ve ölümlerin olduğu provokasyonlar yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler, 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya düzenlediği özel askeri operasyonun hızlandırmasına katkı sağlamıştır. ABD, Avrupa'da bulunan çatışmadan uzakta bulunsa da, Rusya yakınlarında yayılan NATO'ya yön vermektedir ve bu bağlamda Moskova Fransa ve Birleşik Krallık'ta bulunan nükleer silahlar konusunda temsil edilen ek güvenlik tehlikeleriyle karşı karşıya kalmıştır (Richter, 2022). Ayrıca Washington, Avrupa'da yarı-politik kimyasal silahları konumlandırmıştır. Bu durum, NATO'nun Rusya sınırlarının yakınlarındaki konvansiyonel kuvvetlerini de içermiştir. Moskova'nın endişesi, komşu devletler ve sınırlarında konumlandırılan Amerika kimyasal silahlarından

gelecek bir tehdit unsuru olmuştur. Putin öncülüğündeki Rus milli güvenlik kurumu, NATO'nun Rusya'nın yakınında yayılma politikasının yalnızca Avrupa'daki jeopolitik dengeyi bozan toprak kazancı bulunmadığını, dolayısı ile Mihail Gorbaçov'a Batı önderleri tarafınca sağlanan teminatların da ihlal edildiğini düşünmektedir süreçte, Alman birleşimi ve NATO üyeliği karşılığında ittifakın doğruya doğru büyüyeceğinin garantisi verilmiştir (Sezer, 2024).

Moskova, 1991'de Sovyetler Birliği'nden ayrılmasıyla Ukrayna'yla sıkıntılı ilişkilere sahip olmuştur. Buda Ukrayna'yı Rusya'nın dış dünyayla bağlantılarının bir alt kapsamı noktasına getirmiş, düş kırıklığı ve güvensizlik ortamının olduğu süreci ateşlemiş, hazin neticeler ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Rusya yarı nüfusunu, topraklarının üçte birini kaybederken 1990'larda bütün Avrupalı müttefiklerinden olmuştur. Dolayısı ile Rusya'da büyük bir kimlik sorununa neden olurken Batının aşağılamasına maruz kalmıştır. NATO'nun eski Varşova Paktı devletlerini de kapsayacak biçimde ittifakı yayma kararı ve 1999'da NATO kuvvetlerinin Kosova'da insan hakları konusunda yapılan ihlalleri durdurma hedefiyle Yugoslavya'yı bombalaması, Rusya'nın siyasi marjinalleşme konusuna önem gösteren bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Rusya, geleneksel müttefiki Sırbistan'ı koruma altına alamamıştır.

Global petrol ücretlerinin yükselmesiyle beraber Vladimir Putin, Amerika'nın yağma görmesine karşı durabilen süper kuvvet olarak yeni bir Rus kimliği meydana getirdi. Putin'in önderliğindeki Rus dış siyasetinin değişimi, Sovyet ve Rus tarihsel sürecinde güçlü bağlantıları bulunan Rus milletince kabul görmüştür. Bu sebeple Rusya'nın büyük kuvvet olarak tekrar meydana gelmesi için Ukrayna kırk altı milyon nüfusuyla hedef yapılmıştır. Fikir Brzezinski tarafından da onaylanmıştır. Ukrayna olmadığı takdirde, Rusya bir Avrasya imparatorluğu değildir (Henrikson, 2022; Rutland, 2015). Moskova ile Kiev arasında kurulan bu kırılğan dengeye, 2003-2005 senelerindeki Turuncu Devrimi gözdağı vermiştir. Bu da Rusya'nın Batıyla olan ilişkilerinde gelişime yol açmıştır. Bunun nedeni ise bu devrim, Rusya'ya bağlı kalan devletlerdeki rejimleri çökertti ve eski Sovyetler Birliği'ne demokrasi taraftarı reformu beselemek adına Amerika vasıtasıyla girişimde bulunmuştur (Tampubolon, 2022; Hinkle, 2017). Bu süreçte, Viktor Yanukovych'in seçimlerde göstermiş olduğu yenilgi, Gürcistan'da 2003 senesinde çıkan, Ukrayna'da 2004 ile Kırgızistan'da 2005

yıllarında yaşanan renkli devrim yayılımıyla ortaya çıkmıştır. Bu dalgaların amacı, toplumun eşit şartlarda seçim isteyen kitlesel protestolarla otoriter önderleri devirmek olmuştur. Putin bunu Batı tarafından demokrasinin genişletilmesi için düzenlemiş olduğu provokasyon olarak değerlendirdi ve Sovyet sonrası arenada Batı taraftarı hükümet oluşturulmasını engellemek adına keskin hamlelerde bulunmuştur. Rusya'nın endişelerini tetikleyen diğer konu, NATO'nun önceki yıllarda eski Varşova Paktı devletleriyle bazı eski Sovyetler Birliği ülkelerine imkan sağlaması ve günümüz şartlarında ise NATO'nun Gürcistan ve Ukrayna'yı gelecek yıllarda onaylama düşüncesini ifade etmesi olmuştur (Demir, 2022). Putin, Rusya'nın Amerika açısından kasıtlı çevrelemeyle otorite politikası kapsamında olduğuna inandırılmış ve dolayısı ile Rusya'nın dış siyasetinde yaşanan radikal değişiklik, Amerika ve Avrupa müttefiklerinin Sovyet sonrası döneminde tekrar eden gergin ortam ve kışkırtmalara tepki olarak meydana gelmiştir. Bu gelişmeler, Kosova'nın Rusya'nın müttefiki olan Sırbistan'dan bağımsızlığına destek olması ve Amerika'nın Doğu Avrupa'ya balistik füze müdafaa sistemi kurma projeleri gibi diğer önemli noktalarla beraber, Ukrayna-Rusya krizinin baş göstermesinin realist sebepleri ve ABD-Rusya arasında gerçekleşen tam çatışma durumundan uzakta kalmak adına dolaylı olarak alternatif nokta haline gelmiştir (Pradhan, 2022).

3.1. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Jeopolitik Boyutu

Jeopolitik çerçeveden bakıldığında Avrupa'nın Ukrayna'ya ihtiyacı olmuştur. Sınır komşuları olarak batıda Polonya, Slovakya ve Budapeşte, kuzeybatıda Beyaz Rusya, güneybatıda Moldova ve Romanya ile güneydoğu ve güneyde Azak Denizi ve Karadeniz yer almaktadır. Bunun yanında kuzeydoğu ve doğu konumunda Rusya'yla sınırları paylaşmaktadır.

Jeopolitik çerçeveden Halford Mackinder, Heartland teorisini odak göstermiş ve Heartland'ı dünya egemenliğine geçiş konusunda basamak kabul etmiştir (Sezer, 2024). Aynı zamanda Orta Avrupa'nın toprak parçalarına ve Baltık ile Karadeniz çevresindeki devletlere de önemli ölçüde değer göstermiştir. Batı'da ABD yönünden temsil edilmekte olan büyük güçler ve doğuda Rusya, Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde bırakmış olduğu etkilerini devam ettirmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu durum, Moskova'yı NATO'nun bulunduğu yerdeki yayılmasına ve Ukrayna'nın işgaline istikrarlı biçimde cevap yöneltmiştir. Rusya, askeri etkisini artırmak amacıyla

Karadeniz ve Akdeniz çevresinde askeri filolarını konuşlandırmış ve Baltık Denizi'ne yakın olan konumu da önemli bir faktör olmuştur (Maisaia, 2022; Kupchan, 2022).

Alfred Mahan'ın deniz gücü teorisine göre, deniz güçleri kuvvetli ve yeter düzeyde olmadığı takdirde hiçbir devlete dünya gücü denemez. Mevcudiyetini dünya çapında artırmak için deniz kuvvetlerinin amacı deniz yollarının kontrolünü sağlamak olmalıdır. Bu teori ele alındığında, Ukrayna'da Yanukovych'ten Poroshenko'ya geçiş yolu, Rusya bakımından, Rusya'nın yenilenen deniz kuvvetini kanıtlamak için Karadeniz çevresi kullanımını engellemeye dayalı bir teşebbüs manasını taşımıştır. Putin'in Ukrayna'daki bu durumlara reaksiyonu savunma özelliği taşımıştır. Bunun nedeni sıcak denizlere inmek zaman gerektiren bir hedeftir. Dolayısı ile Amerika, Rusya'nın amacına ulaşmasına engel olmayı hedeflemiştir. Anti-Rusya ve Rusya yanlısı Ukrayna hükümetine sağlanan olanağın parçası olarak, alanda güvenceyi sağlamak adına büyük stratejik oyunun parçası olmasının nedeni ABD'nin askeri gücüyle saldırması mümkün olmamıştır (Ruzhin, 2022; Peleo ve Tierny, 2022).

Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ın işgaline vermiş olduğu tepki, Kiev hükümetine karşı ana caydırma politikası olarak belirlenmiştir. Ancak Putin, bu adımın Kiev hükümeti açısından yeteri kadar caydırıcı olmadığını anladığında, Moskova'ya karşı siyasi duruşunu tekrar değerlendirmeyen Ukrayna hükümetine Rusya tarafından verilen tepki, Donbass ve Donetsk'in bağımsızlığını istemesi olmuştur. Akabinde Rus birlikleri Ukrayna'ya girmiş, 2022 yılında bölgeyi istila etmiştir. Amerikalı Siyaset Bilimci Samuel Huntington'a ait Medeniyetler Arası Politik Çatışma Modeli çerçevesinde, Ukrayna, Ortodoks, Batı (Katolik) ve Doğu (Ortodoks) kültürleri içinde jeopolitik biçimde bulunduğundan krizin yaşanacağı bir konum olmuştur. Huntington, güçlü devletlerarası taraflar içinde iç savaş düşüncesi ile Ukrayna'da direkt Rusya'yla kriz ihtimalini yok etmemiş, Ukrayna'nın Çekoslovakya ya da Yugoslav senaryosunun benzeri biçimde çökme ihtimalini de değerlendirmiştir (Anghel ve Džankić, 2023; Algarni, 2022). Fakat, Huntington'ın öngörülleri ciddi oranda gerçekleşse de, Ukrayna'da yaşanan iç kriz dış kuvvetler tarafından yapılmıştır. Rusya civarında askeri üslerin kurulması, politik nükleer silahların kurulumları, NATO'nun yayılmasına destek vermesi, Rusya açısından bakıldığında Ukrayna'ya askeri müdahale açısından gerekçe sağlamıştır. Yine bir başka gerekçe,

Kiev'deki rejimin Donbass ve Donetsk'teki Rus halkını baskıladığını iddia etmişlerdir. Amerika, sürekli olarak Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelere Rusya'nın Avrupa'ya yönelik en güçlü tehlike unsuru olduğu düşüncesini yaymaya çalışmıştır (Demedziuk, 2017). Rusya Federasyonu, devletlerarası arenada on yedi milyon kilometrekarelik alana sahip olup dünyada global güç şeklinde kabul edilmiştir. Bu arena, dünyada en büyük devlet olarak görülürken, sahip olduğu topraklar Avrupa ve Asya arasında genişlemiştir. Aynı zamanda en nüfuslu ülkelerden biri olduğu için olağanüstü enerji kaynakları mevcuttur (Hunter, 2023). Rusya petrol ve doğalgaz üretimi konusunda dünyanın en büyük üretici ülkelerinden biridir, Suudi Arabistan ve ABD ilk ikide olacak şekilde 3. Sırada yer almıştır. Aynı zamanda doğalgaz çıkarımında da direkt ABD'den sonra gelmiştir. Bu sebeple, doğal kaynaklara sahip olması ve bu kaynakları çıkarıp işleme olasılığı, Rusya'yı devletlerarası arenada güç temelli konumda tutmuştur (Sezer, 2024).

Doğalgaz ve nükleer enerji üretimi, Rusya'nın devletlerarası siyasetinde kullanmış olduğu mühim güç araçlarından biri olmuştur. Ukrayna, Rusya'nın akabinde eski Sovyetler Birliği'nde en büyük 2. devlet olarak gelmiştir. Ukrayna iktisadisinde tarım çok önemli politikalarından birini oluşturmuştur. Verimli arazileri bakımından siyah kömür, demir cevherleri, mangan cevherleri ve az miktarda petrol, doğalgaz ve kehribar gibi önem arz eden doğal kaynakları içermiştir (Ruzhin, 2022). Rusya, Ukrayna'yı 4 temel bakış açısından ele almıştır. Ukrayna, Rusya açısından politik bir derinlik olmasının yanında saldırı ihtimalinde kendini savunma olanağı veren tampon alan şeklinde değerlendirilmiştir. Ek olarak doğalgaz açısından verimli ülke olan Rusya'yla enerji tüketen Avrupa Birliği arasında köprü görevi görmüştür ve sıcak denizlere daha kolay erişim sağlanmıştır. Jeo-ekonomik bakımdan değerlendirildiğinde Rusya, Ukrayna topraklarını petrol ve doğalgaz gibi Rus enerji kaynaklarını Batı'ya taşıma konusunda önemli şekilde yorumlanmıştır. Bu stratejik kaynakların çoğu, yerel pazarlara ve enerji bakımından ihtiyacı olan Avrupa pazarına ulaşmak için Ukrayna topraklarından geçmek zorunda kalmıştır. Ukrayna'nın Avrupa Birliği'ne girmesi, Putin önderliğindeki Avrasya Ekonomi Birliği projesinin başarısında tehlike unsuru olarak görülmüştür. Ayrıca Ukrayna, Batı'yı temsilen ADB ve AB ile Rusya'nın temsil ettiği Doğu güçlerinin herhangi bir çatışma yaşamasında engel teşkile eden jeopolitik duvar olmuştur (Alcaro, 2015). Jeopolitik

konum ele alındığında, Soğuk Savaş akabinde Rusya'nın toprak kaybetmesi, Sovyetler Birliği'nin kabul ettiği tampon bölgeyi ciddi oranda ortadan kaldırmış ve 1. Dünya Savaşı öncesinde müdafaayı zayıf düşürmüş ve Moskova'nın tesirini de düşürmüştür. Dolayısıyla NATO'nun sınırlara yayılmasına yapılan Rusya eleştirileri, yakın çevredeki Rus imtiyazları konusundaki açıklamalar ve Moskova'nın çevresine yayılma ve denetim sağlamam amacı uzun vadede ve Putin önderliğinde benzersiz biçimde yenilenmiştir.

Analistler, Avrasya Birliği'nin oluşumuna ilişkin Putin'in projesini, uzunca zamandır devam eden Rusya'nın hakimiyet isteğinin karşıt oluşumu şeklinde değerlendirmiştir. Putin, Rusya'yı mega güç olarak geri kazanma konusunda başarılı olmuştur.2008 yılında Gürcistan'ın işgalinden beri, Rus askeri kabiliyetleri ciddi oranda gelişme göstermiş, bilhassa Hava İndirme Kuvvetleri ve Özel Kuvvetler Rusya'nın Ukrayna Kırım'ını gizli eylemle istila etmesinde de net olarak görülmüştür (Yıldız, 2023).Gizli istihbarat verileri, Kiev devletinin güçsüzlüğü ve askeri cevaplarındaki yönetim şeklinin yanında Rusya'nın Ukrayna'yı 2022 yılında kuşattığı son askeri işgali ve yeniden Rusya'nın yetki sahasına alması, onu mega ve tehlike barındıran kuvvet biçiminde yeniden geri döndürmüştür. Rusya'nın Batı'yla askeri bir kriz riskini taşıması yadsınamaz bir durum olmuştur. Ayrıca ABD'nin göstermiş olduğu zayıf tepki ve Putin'in askeri kuvvetini başarılı yönetmesi, AB'ni müdafaanın dışında bir şey yapmadan, Rus yayılmacılığını Ukrayna'da kınamak ve Rusya'ya dair herhangi bir Amerika müeyyidesine katılım sağlamak gibi, zayıf bir duruma sokmuştur.

Rusya, mega güç şeklinde varlığını devam ettiren olanaklara sahip olup süreç, Rusya'nın dünya üzerindeki pozisyonunun herhangi bir başarısızlık süreci akabinde bile önemli derecede iyileşebileceğini göstermiştir. Rus devleti büyük zafiyet ve bozulma döneminden geçebilir, ama ölmez; çünkü zaman içerisinde Rus halkı ile önderleri içinde, Rusya'nın başka güçlerce geride bırakılabilecek bir süper güç olduğuna yönelik düşünce birliği bulunmuştur. Tam tersi, diğer büyük güçler ile dengeli bir arenada çalışabilmiş ve uluslararası tarihi ve siyasi pozisyonunu garanti altına alan ve saygı gösteren diğer güçlerin hamlelerinin bir parçası olmamış, bu konu İngiltere'nin durumu gibi, önceki global pozisyonundan vazgeçerek ABD'nin hamlelerinin parçası olmasını desteklemiştir. Dolayısı ile bu Rusya ve milletiyle

hayalinin dahi bir hayli zor olduğu bir durum olmuştur. Büyük güçlerin görevini geri getirme arzusu, modern Rusya'yı çıkmaza sokmayacak bunun yanında onun 20. yy.'ın küresel etki merkezlerinden biri olarak menfaatlerini koruma ve savunma yeteneğini bulundurma hususundaki başarısızlığına karşıt tavır olarak belirlenmiştir. Rusya'nın 20.yy.'ın global sisteminde uygun bir pozisyonu koruma avantajını yükseltmek adına devletlerarası arenada etkin çalışması önemli bir konu olmuştur. Aynı zamanda, Rusya'nın, Sovyet sonrası ülkeler ile bölgesel uyumu oluşturup kuvvetlendirmeden, etki sahasını ve bir grup devletin merkezini sağlamadan etki kuramayacağını bilmelidir; bunun daha büyük bir tehlike gerektirmesi bile söz konusu olabilir (Sukhija, 2022). Bu, Rusya'nın hali hazırda Ukrayna'yı işgali ile yapmak istediğidir. Hedef, sınır hattındaki olması muhtemel herhangi bir risk faktörüne karşı bulunduğu konumu sağlam noktaya taşımak ve mega güç olarak kabiliyetlerini yükseltmek adına Sovyet sonrası arenada etkinliğini artırmak, çevre devletlerde endişe yaratmak ve zorla onlara boyun eğdirmek olmuştur (Sezer, 2024).2014'te Rusya ve Ukrayna arasında baş gösteren kriz, iç düzene bakılmaksızın, aynı zamanda Rusya ile Batı arasındaki Sovyet sonrası alan üzerindeki jeopolitik mücadeleyi göstermiştir. ABD ve AB'nin Sovyet sonrası arenadaki uyuma onay vermemeleri, ABD jeopolitik uzmanı Z. Brzezinski'nin bakış açısının pratikte uygulanmasıdır. Brzezinski'ye göre Ukrayna, Rusya'nın derininde bulunan bir topraktır ve Rusya'dan ayrılması gerekir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Ukrayna'daki Batı taraftarının siyasi kuvvetlere destek vermesi, Rusya'ya karşı en geçerli savunmadır (Gravariti,2023).

Doğu Avrupa'da, bilhassa Ukrayna'da NATO'nun jeopolitik açıdan yayılma göstermesi, Rus elit tarafından Rusya'ya karşı bir başka agresif hamle şekline değerlendirilmiş ve benzer bir karşılığın gerekliliği savunulmuş ve Ukrayna'nın etkisizleştirilmesi savunulmuştur. Ayrıca Karadeniz problemi vardır. Rusya, Karadeniz'de Rusya denetiminin olması gerektiğini savunmaktadır. Zira diğer denizcilik konularında zor şartlar olsa da sıcak denizlere erişim imkânı yakalayacaktır. Rusya'nın aşmakla yükümlü olduğu problemler sebebiyle Rus halkı Rusya'nın Ukrayna'yı kaybetmesine gösterilen reaksiyonun Kırım'ın ehemmiyeti konusunda göz önünde bulundurulmasının gerekliliğine inanmıştır. Sivastopol Deniz Üssü, Rusya'nın güneybatı cephesinin teminatı hususunda tek seçenek olarak

belirtilmiştir. Dolayısı ile Rusya'ya yönelik daha çok yaptırım, Putin'in hali hazırda ya da geleceğe yönelik eylem ve düşüncelerine tesir etmemiştir. Fakat daha katı bir duruşu devam ettirme sebebiyle bir gerekçe gösterilmiş ve Ukrayna'yı daha minimal yapılara bölmenin yolu açılmıştır. Sonuç olarak Batı tarafı, Rusya çevresinde yayılma çabası gösterirken ve politik menfaatleri tehlike altındayken ABD ve bulunan müttefik kadrosu açısından bugün Ukrayna'ya sağlanmış olan ekonomik ve askeriye desteği, finansal iç problemler, fahiş ücretler ve dolayısıyla ciddi ekonomik yük sebebiyle uzun süre dayanamamıştır. Burada bahsi geçen devletlerde gelecek yıllarda mühim iç savaflara neden olabilir. Geçmiş yıllarda Afganistan ve Irak'ta yapılan ve başarı gösteremeyen Amerikan kampanyaları, finansal durumun kötüye gitmesi ve ekonomik yükün artış göstermesi bakımından yakın tarih örneği olmuştur. Buna rağmen, Rusya'nın gelecek zamandaki askeri yeteneklerinin artış göstermesi ve rekabet altında bulunan konuma olan coğrafi yakınlığı, Başkan Putin'in inisiyatif olanağını emniyetli olarak istila etmesine olanak sağlamıştır. Fakat Ukrayna'nın NATO'ya katılım sağlaması, Rusya'nın gelecek süreçteki mega güç yönüyle tarih sahnesinde askeri alanda ciddi sorun olacaktır ve bu husus Putin tarafından zafiyet belirtisi olarak yorumlanabilir ve siyasi geleceğinde risk oluşturabilir diye yorumlanmış bu sebeple, Rusya'nın yakın gelecekte yapacağı en iyi politika sabır göstermek ve Batı'nın ekonomik ilerleme gayretlerine yardımcı olmak veya yok etmektir. Gürcistan örneği bu konuda geleceğe ışık tutmaktadır (Scheffran, 2023). Kırım'ın ilhak edilmesinin akabinde güneydoğu Ukrayna'nın istila edilmesi ve Kiev'i düşürme amaçlı arka plandaki yapılan işgal, Soğuk Savaş'ın bitmesinden beri geldiğimiz süreçte Avrupa'nın emniyeti bakımından en ciddi risk olmuştur; hatta Soğuk Savaş'tan önceki süreç sonrasında bugüne en mühim sorundur. Bu konu evrensel barış ve güvenlik konusunda inanılması güç etkiler bırakıp, 1990'lardan günümüze Amerika'nın ve Avrupa müttefiklerinin dış ve iç güvenlik stratejisine güç veren bazı teorileri tepe taklak etmiştir. Bu durum Soğuk Savaş'ın bitimi sonrasında yaşanan durumdan daha çok çatışma ve az iş birliğiyle söz konusu olmuştur. Bu sebeple, yeni bir Soğuk Savaş tehdit varlığı değerlendirilmekte fakat potansiyel çatışmalar, eski dönemdekiler gibi olmamıştır. Çatışmanın doğası, tesirleri, meydana geldiği ortam ile konunun tek kutuplu devletlerarası arenadaki yeri, önceki çatışmayla kıyaslandığında ciddi farklılıklar içermiştir. Tüm bunlar, daha önce olan

çatışmaların dayanak olduğu durum ve konulardan farklılık göstermiştir. Bilhassa Rusya'nın Ukrayna'yı ve ona düşmanlık eden bazı eski Sovyet devletlerinin önderlerini Amerikan istihbaratının sonucu ve bu devletlerin başkanlık seçimlerine açıklanmamış biçimde müdahalesinin etkisi şeklinde değerlendirmiştir. Bunun yanında Moskova bu devletlerin önderlerinin halklarına, toprak parçalarına ABD'ye sorgusuz bağlılık göstermesine sahip olacağını düşünmüştür. Vatandaşlarının savaşlarda yaşadıkları acıları görmezden gelmeyeceklerdir. Bunun nedeni ajandaları ve dış mihraklara karşı duydukları bağlılıkları, onların taraflı ve cesaretsiz milli siyasi duruşa götürür ki bu da halkının güvenlik ve barışının garantisini sağlamıştır (Sezer, 2024). Onlar, mevcut Başkan Alexander Lukashenko'nun yapmış olduğu gibi Washington ve Moskova arasında dengeli bir bakış açısından kendi halklarını görmekte güçlük çekmişlerdir. Lukashenko açısından ülkesi adına Rusya Washington'dan daha tehlikeli olmuştur. Belarus'un kararlılık ve barışı düşmanlık ile değil, Rus şemsiyesine katılarak sağlanabileceğini belirtmiştir (Marples,2022).

Son 10 senede jeopolitik kararsızlık ve bir dizi açık ve karma savaş, modern denizcilik sanayisinin gelişiminde ciddi oranda etkin olmuştur. Çatışmalar bağlamında, kıyı kavramı bilhassa önem arz etmiştir. Bunun nedeni ise yeni gerçekliğe uyum ile değişim göstererek ülkelerin siyasi kararlarıyla konumlanmalarına ışık tutmuştur. Farklı kıyı hakları söylemleri ve denizdeki militarize duvarlar, seyir özgürlüğüne yönelik önemli engeller oluşturur ve deniz alanında yeni bölünmelere yol açmıştır (Wirth, 2023). Fakat, bu konular seyir özgürlüğünden ziyade, modern deniz idaresinin tüm alanlarında etki göstermiştir. Ulus-devletler küresel deniz idaresi konusunda ana faktörler olmaya devam etse de denizcilik konusunda varılan anlaşmazlıklar onların iş birliği isteklerine zarar vermiştir (Song, 2022). Deniz ve okyanus kıyıları tarihi süreç göz önünde bulundurulduğunda devletlerin iktisadi, politik ve askeri gücü meydana getirmiştir. Ülkelerin deniz siyaseti, menfaatlerin, engebelerin, tehdit faktörlerinin, bölgesel jeopolitik-iklim özelliklerinin, çatışmalara yakınlığın ya da katılımın ve en önemlisi çevresel potansiyel felaketlerin neticelerinin karışık etkileşimi konusunda yüzyıllarca biçimlenmiştir. Dolayısı ile denizcilik tarihi karışık ve kapsamlı hal almış, geniş siyasi konularla amaçları içine almıştır (Bach ve Hansen, 2023).

Denizcilik stratejileri, çoğunlukla bir takım devlet stratejisi, toplumsal, mali, savunma ve başka menfaatlerin toplanması ile meydana gelmiştir (Baird, 2005). Kıyı ülkeleri, su ve kara bölgelerinin keşfiyle kullanılması hakkında paralel isteklerle menfaatleri bulundurmışlardır. Daha yakın etkileşim aracılığıyla önemli seviyede ortak iş birliği ve gelişim sağlayabilmiş, tecrübelerini aktarabilmiş ve coğrafi bölgelerin ötesinde karşılıklı yarar sağlayan ortaklık durumları yaratabilmişlerdir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında gerçekleştirilen Üç Deniz Girişimi projesi, deniz etkeninin daha yakın bölgesel etkileşim için itici güç olduğu bir örnek olarak gösterilebilir. Bazı yazarlar, TSI'nin AB'nin doğu kanadındaki on iki devletin altyapı inşaa sürecinde iş birliğiyle sınırlı olduğunu öne sürse dahi (Zięba, 2023), TSI'nin 2016 yılında başladığı tarihten itibaren iki katlı bir gündemi olmuştur. İşlevselci çerçevede inisiyatif, daha iyi ulaşım bağlantısı, altyapı geliştirme- iyileştirme, ve enerji güvenliği hedeflerine katkıda bulunduğu için AB gündemini tamamlarken, normatif felsefe, Polonya'nın bu bölgenin önde gelen gücü olma istekleri veya Amerikan jeopolitik ve ekonomik menfaatler gibi alternatif güvenlik motivasyonlarını benimsemiştir (Grgić, 2023).

Bartoszewicz (2023) Interarya, bölgeyi “Berlin ve Moskova arasında” siyasi konuların nesnesi olmaktan çıkarıp öznesi haline getirme girişimidir. Bu girişim, Orta ve Doğu Avrupa'nın post-liberal uluslararası düzene nasıl ayak uydurduğunu açıklığa kavuşturmuştur. Dolayısı ile Üç Deniz Girişimindeki etkileşim unsurları, “eski” ve “yeni” Avrupa arasında meydana gelen belli ortak paydada buluşamama, Avrupa Bitliği ve ABD arasında olan sorunlarca engellenmiştir. İlk senelerinde Üç Deniz Girişimi, bilhassa altyapı projelerine odaklanarak, Karadeniz, Baltık ve Adriyatik kıyı ülkelerini yeni ulaşım, lojistik ve enerji konularına çözüm noktasında birleştirici unsur şeklinde meydana gelmiştir. Ama zaman içinde Üç Deniz Girişimi, “yeşil” ve “dijital” bir ekonomiye geçiş gibi belli global amaçları da kapsam alanına almıştır (Brodny ve Tutak, 2023; Bilenets, 2022). Bu sebeple, 2022 yılında doksan üstünde proje Üç Deniz Girişimi bünyesine girmiştir. Yüzde otuz sekizi enerji, on dördü dijital, kırk sekizi ulaştırma sahasında yer almıştır. Macaristan ve Hırvatistan en çok proje üreten devletler olmuştur (2022 Raporu). Fakat Ukrayna-Rusya Savaşı'nın çoğu açıdan Üç Deniz Girişimi bileşenini hareketlendirdiği ve altyapı projelerinde devletlerarası güvenlik ve stratejik çatışma bakış açısı konusunda

inceleme mecburiyeti meydana getirdiği belirtilmiştir. Bilhassa, 2. Dünya Savaşı yıllarından beri Avrupa'daki en ciddi silahlı çatışmanın bölgeye olan etkisi, Üç Deniz Girişimi projesini uygulayan ülkelerin gelenekselleşmiş doğu-batı koridorlarına öncelik tanıma eğilimini bırakmasına ve daha çok yönlü sınır ötesi bağlantıların geliştirilip dönüştürülmesi konusunu odak noktası haline getirmesine yol açmıştır. Polonya Başbakanı Mateusz Morawiecki, Üç Deniz Girişiminin Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasını makulleştirdiğini ve Ukrayna'nın savaş bitiminde tekrar yapılanmasında mühim bir faktör olabileceğini vurgulamıştır. 2022'den önceki ve sonraki Üç Deniz Girişimi zirveleri ele alındığında, Ukrayna ile iş birliği, önceden neredeyse hiç bahsi geçmezken, şimdi bütün tartışmaların ve problemlerin ortasına konumlanmıştır (Tsonev, 2022). Üç Deniz Girişimi projesini uygulayan ülkelerin limanları, Ukrayna deniz limanlarına Rusya'nın yaptığı deniz ablukasının neticesinde Ukrayna'nın ticaretinde vazgeçilmez olmuştur (Sezer, 2024, s.169). 2022'den günümüze kadar olan sürece bakılacak olursa, Polonya ve Romanya limanları Ukrayna'nın tarım ürünleri için transit ihtiyaçlarının çoğunu sağlamıştır (Melnyk, 2023). Bu sebeple savaş, Üç Deniz Girişimindeki altyapı stratejilerinin ele alınmasına ve girişimin yayılmasına katkı sağlamıştır. Yayılma mekânsal olarak Ukrayna'yı ortak konumunda göstererek ve politik planlamanın bir faktörü olarak gerçekleşti, artık Rusya-Ukrayna krizinin sona ermesinden sonraki süreçte Orta ve Doğu Avrupa'nın kalkınmasını kapsamıştır. Savaş devam ettiği sürede, bölgede bulunan ulaşım bağlantıları büyüme konusunda gelişim göstermiş ve Ukrayna içindeki durumu etkilemiştir. Bunun yanında, Ukrayna bu süreçte birtakım Üç Deniz Girişimi projesine katılım sağlamıştır: Via Carpatia; Viking Train; Baltık Boru projesi bağlamında Polonya üzerinden Swinoujście'den Ukrayna'ya doğalgaz ulaşımını da içermiştir (Korsunskyi, 2019). Bu proje için Ukrayna, Polonya-Ukrayna-Amerikan işbirliği diplomatik anlaşma gerçekleştirmiş ve Germanovichi (Polonya)-Bilche-Volitsya (Ukrayna) arasında yılda beş milyar m³ kapasiteye sahip bir doğalgaz bağlayıcısı geliştirmeyi planlamıştır (Kurnosov, 2022). Bunun yanında, Ukrayna Üç Deniz Girişimi dışında Karadeniz Bölgesel İşbirliği Örgütü, Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru ve Karadeniz'in Çevresel İzleme İyileştirme Projesi gibi projelerde de bulunmuştur. Genel olarak bakıldığında Üç Deniz Girişimine katılım sağlamanın neticesinde su ve demiryolu trafiğinde canlanma,

Moldova-Ukrayna demiryolu hattını Avrupa Birliğiyle daha iyi bağlayıp Ukrayna'ya ait bütün Tuna limanlarını daha derin draft gemilerin kullanımına hazırlamak amacıyla rıhtım altyapısının revize edilmesiyle yaklaşım kanallarının derinleştirilmesi söylenebilir. Ukrayna'nın 2035 senesine dek benimsediği denizcilik doktrini, bölgesel iş birliğinin farklı yanlarını da ifade etmiştir (Kuznietsov, 2020). Bunlar; BSEC, TRACECA ve EMBLAS vb. organizasyonlara aktif katılım sağlama, Ukrayna'nın Deniz Strateji Çerçeve Direktifi altında denizde çevresel kontrolün sağlanması, Ukrayna'da Avrupa'nın benimsediği şekilde gemi trafiğinin yapılandırılması ve SafeSeaNet'e entegrasyonu, Trans-Hazar Uluslararası Taşımacılık Rotasının geliştirilmesi, "Üç Deniz - Yüz Yol" projesinin hayata geçirilmesi Baltık, Karadeniz ve Hazar denizleri arasında taşımacılığın organizasyonu olmuştur. Fakat, bu amaçlar doktrinin farklılık içeren bölümlerine dağılmıştır. Bunun yanında, amaçlar sadece kıyı kesimlerine odaklanır ve devletin bütün ulaşım alanlarıyla ortak çalışma olasılığını değerlendirmemiştir. Ukrayna halkının komşu ülkelere mecburi göçünün artış göstermesi, bu ülkelerde meydana gelen kaosu ve etkilerini yakın vadede göstermiştir, bilhassa mülteci alan devletler finansal konuda güçsüzdür ve kurumları bu vatandaşlara mali ve yiyecek yardımı alınmadan gereken hizmetlerin ve ana gereksinimlere cevap verilmesi noktasında zorlanmıştır. Belirtilen bu yardım, ABD ve Fransa, Birleşik Krallık, Almanya gibi AB'nin önemli üye ülkeleri gibi büyük ülkeler tarafından desteklenmiştir. Bunun yanında, Ukrayna ve Rusya temel ürünlerin büyük üreticileri olmuştur ve aralarındaki savaş dünya pazarında, bilhassa doğalgaz ve petrol fiyatlarında artış göstermiş ve buğday ücretleri yükselmiştir (Kammer, 2022; Al-Saidi, 2023).

Ekonomik çerçeveden ele alındığında, Rusya-Ukrayna krizinin tesiri global firmalar, alıcılar, devletler ve halklar üstünde etkili olmuştur. Ukrayna'daki savaş, Birleşmiş Milletler Şartı'nda olan devletlerarası barış ilkesinin ve küresel güvenlik sistemine destek sağlanması prensibi için tehlike olarak algılanmıştır. Bu tehdit faktörü bilhassa, devletlerin toprak bütünlüğüne ya da politik siyasi bağımsızlığına tehlike ya da kullanımdan meneden hükümlerdir. Savaşın devamı, Rusya ve NATO arasındaki gerilimin artışına, nükleer savaşa sebep olabilir. Dolayısı ile bu durumun küresel ekonomideki etkileri direkt görünmektedir. Avrupa, Afrika ve Asya'daki çoğu devletin ekonomisi doğrudan ya da dolaylı biçimde Rusya ve Ukrayna global

ekonomilerinin kurallarına bağılı olması sebebiyle, global ekonominin hepsi düşük büyüme ve hızlı enflasyonu yaşamıştır. Bu tesirler 3 temel rotada olacaktır. Birincisi, gıda ve enerji gibi temel ürünlerin yüksek fiyatlı olması enflasyonda artışa sebep olacaktır. Yüksek petrol ve doğalgaz fiyatları, ulaşım, üretim, ev ısıtma maliyetleri gibi tüm alanları etkileyerek, gelirin değerinde düşüş göstererek talebe etki edecektir. 2. husus bilhassa komşu ekonomiler, ticaretin, tedarik zincirlerinin ve gönderilerin bozulmasıyla ve gelecek yıllarda yüksek mülteci sorunu ile savaşıma durumunda kalacaktır. Sonuncu maddeyse düşük seviyede iş güvencesi ve artan yatırımcının net olmaması, varlık meblağlarını sıkılaştıracak ve mali şartları daraltıp gelişen pazarlardan sermaye çıkışında teşvik sağlayacaktır. Tüm bunlar önem arz etmektedir ve iç karışıklıkları yaratıp huzurun ve güvenin yok olma ihtimali mümkün gözükmemektedir (Gaur vd., 2023; Kotoulas & Pusztai, 2022).

Dünya, COVID-19 salgınından dolayı hassas finansal yapıda olmuş ve şu anki devletlerarası düzenin kuruluşları hala bunu engelleyememiştir. Bu, şu anki devletlerarası düzenin zayıf, kırılgan yapısının ispatıdır; kriz artış gösterdiğinde güçsüzleşmeye devam edecektir. Bilhassa Rusya ve Ukrayna, dünya üzerindeki buğdayın beşte bir üretimini, Ayçiçek yağı ihracatının da %70'ine sahiptir. Yiyecek sorunları ve sürekli yüksek fiyatlar küresel gıda konusunda güvencesizliğe sebep olabilir ve yoksulluk, beslenme bozuklukları gibi vakalarda da artış gösterebilir. Bilhassa Ukrayna ve Rusya Federasyonu dünyanın en büyük ekmek sepetlerinden ve arpa, buğday, mısır ve Ayçiçek yağı büyük ihracatçılarındandır. Ayrıca Rusya dünya üzerindeki en büyük doğalgaz ihracatçısı olan ülkedir. Rusya-Ukrayna savaşının baş göstermesiyle temel üretimlerin fiyatları her sahada en yüksek noktaya gelmiştir. Gıda maddelerinin fiyatlarında görülen artış aynı şekilde ham petrol ve doğalgaz fiyatlarında da etkili olmuş, gübre ve doğal gübre fiyatları nerede ise ikiye katlanmış, gıda güvenliği ve küresel politik istikrar konusunda ise endişeler artış göstermiştir. Siyasi ve güvenlik konusunda, savaşın liberal demokrasiye etkisi Avrupa devletlerinde görülebilir, Amerika liderliğindeki liberal demokrasi projesine zarar verebilir. Mülteci sorununa karşılık Avrupalı ülkelerin hazırlıklı bulunması lazım gelen belirsiz ve başka gereksinimler dikkat ve hassasiyet gerektirmiştir. Ukraynalı göçmenlerin kimi devletlerde 1 sene ya da fazla bulunmalarına izin verilmiş, ama

savaşın uzun sürmesi durumunda problem farklı şekillerde baş göstermiştir (Yıldız, 2023; Ben Hassen & El Bilali, 2022).

Rusya'nın Ukrayna'daki faaliyetleri, popülist ve otoriter olan sol hükümetlerin bir karmasına doğru ilerleyen bir bölgeyi daha da kutuplaştırabilir düşüncesi belirlemiştir. Savaşın mali, politik, toplumsal neticeleri NATO ülkeleri ile AB adına mühim olmuştur. Latin Amerika devletlerinin Rusya'nın işgaline ve ilişkilendirilen açılımına olan reaksiyonlarının, ilerleyen zamanlarda başka Latin Amerika ve Karayip devletlerinin savunma, politik ve başka işbirliği akitlerine imza atması olasıdır. Bu anlaşmalar, doğrudan ya da dolaylı olarak Rusya ile ittifaklarını belirlemek amacıyla yapılmış olabilir ve maddi çıkarlar sağlamak adına olabilir. Uzun vadede bakıldığında bu savaş, diğer küresel siyasi ve kurumsal dinamiklerde ciddi tesirlere neden olabilir. Bilhassa Rus saldırganlığı Ukrayna'yı aşarsa, çoğu devletin hesaplamalarında ana aktör olarak değişim göstermiş ve tehlike unsuru aktörlere karşı kendi egemenliklerinin dokunulmazlığına olan inançlarında azalma göstermiştir. Dolayısı ile onları korumak amacıyla resmi ittifaklara dahil olmak ya da bu ittifaklara güç vermeyi amaçlayan İsveç veya Finlandiya vb. devletler, işgalle sağlanan derslerde, Rusya'nın bölgesel amaçları için rizikoları almaktan kaçınmayan tavrı nedeniyle NATO'da yer almak amacıyla ek teşvikler sağlayabilmişlerdir (Lin, 2023).

3.2. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Jeopolitik Etkileri

Türkiye Bilimler Akademisinin hazırladığı "Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştay Sonuç Raporu"na göre; Rusya'nın Ukrayna istilası üç teze göre değerlendirilmiştir. İlki zaman içerisinde komünist fikirden ayrılan Rusya'nın, küresel güç olmak için ittifak sağladığı Çin gibi başarı sağlayamaması ve başarısızlığı Rus milliyetçiliğiyle örtme fikridir. İkincisi; Çin'in gölgesine sığındığını düşünerek görülebilir olmak arzusudur. Son olarak Rusya'nın Ukrayna gibi demokratik yönetim şekilleri rejimin devamlılığı konusunda tehlike unsuru şeklinde değerlendirmesidir. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinde 4 husus üzerinde durulmuştur:

1- Çinin yükselişe geçişi, çok kutupluluk ve Amerika'nın mevzi kaybetmesidir. Dolayısı ile Amerika Birleşik Devletleri'nin bu yükümlülüğü Avrupa Birliği'ne devretmesi Putin'e fırsat yaratmıştır.

2- Önlenemeyen ya da önlenmeyen saldırgan revizyonizm öğrenerek gelişmiştir.

3- Avrupa'da sağ kesimin yükselmesi, Rusya'ya saha yaratıp Batıya sızma imkânı sağlamıştır. Buda Batı'nın güçsüzlük göstergesi şeklinde tanımlanabilmiştir.

4- Liberal sistemin krizleri olarak tanımlanan hegemonik güçlerin değer dayatmaları sistem üzerinde çok sayıda küskün aktör üretmiştir. Alternatif değerler dikkate alınmamıştır. Sistemde küskün aktör oranının artış göstermesi aynı krizlerde Batının yeteri kadar yandaş sağlayamayacağını belirtisi olmuştur.

Dolayısı ile Soğuk Savaş akabindeki dönemde küresel çapta yapılmak istenen yeni sistem yine güç faktörlü ve neo-liberal kapitalizm temelli olarak belirlenmiştir. Neo-liberal küresel düzen 2008 kriziyle önemli eleştiriler almıştır ve bu sorgu aynı anda Rusya'nın da yükselişe geçtiği bir dönem olmuştur. Süreçte devletlerarası mekanizmanın, belirtildiği üzere eşit ve hâkim ülkelerarası ilişkilerdense devlet dışı unsurlar üzerine yapılandırıldığı kabul görmüştür. Dikkaya ve Özyakışır (2008) bu süreçte ulus-devletlerin kuvvetini yok edecek boyutlara getiren uluslarüstü kurum ve kuruluşlar nicelik ve nitelikte artışa geçmiştir. Bunlar tarafından oluşturulan stratejiler ise ulusal hükümetleri etkilemek hedefli olmuştur. Böylelikle yalnızca askeri-politik değil aynı zamanda ekonomik konuda da güçlü sayılan devletlerle gelişmekte olan devletler arasında adaletsiz bir rekabet başlamıştır. Aynı dönemde Akdeniz ve Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya ile Karadeniz arasında güç savaşının meydana geldiği, bu konuyla ilgili problemler uluslararası alanda günümüze uzanan süreçte konuşulmuştur. Bu bölgelerde bilhassa ekonomi hedefli belirlenen stratejilerin neticeleri çekişme, çatışma ve vesayet savaşları şeklinde nitelendirilmiştir. Yine diğer yerlerdeki gibi Ukrayna üzerinde Rusya-Batı çekişmesinin var olduğu ve Ukrayna'daki olayların başka bölgelerle aynı düzeyde ele alınması gereği ifade edilmiştir. Yani Ukrayna'da 2004 yılında başlayan olaylar değerlendirildiğinde arka planda Rusya ile Batı devletlerinin karşılıklı ekonomik menfaatlerin devleti ve bölgeyi mevcut savaşa yönlendirdiği kabul görmüştür. Dolayısı ile Amerika'nın, Rusya'nın Ukrayna'daki stratejilerini eleştirirken Suriye'ye dikkat çekmesi ve Rusya'nın da Ukrayna'daki karışıklıklarda Amerika ve Avrupa Birliğini suçlar konuşmalarının olması ilginçtir (Öztürk, 2014). Ayrıca Rusya-Ukrayna krizine dair bütün araştırmalara göre Ukrayna'nın jeostratejik konumu Batı-Rusya çekişmesinde önemli nokta olarak belirtilmiştir. Bu konum Rusya açısından siyasi, tarihi, sosyal ve ekonomik anlamda

özel önem taşımıştır. Batı ve Rusya bu konunun farkındadır ve Ukrayna'daki hegemonyalarını devam ettirmeyi hedeflemişlerdir; şu anda da bu durum mevcuttur.

Ukrayna açısından devletlerarası problem olan dönüşen/dönüştürülen ana hususlar; Kırım ile dil, etnik yapı, din/mezhep bakış açısı, Batı ya da Rusya yanlısı kültürel ve ekonomik toplumsal konular olarak değerlendirilmiştir. Fakat bütün bu başlıkların haricinde Rusya için hayati önemi olan konu devletlerarası güç konusunda elde edeceği avantaj olmuştur. Bunun yanında mücadelenin Çin'i de ilgilendirdiği iddia edilmiştir (Mermer, 2022). Şu döneme dek Çin'in tutumu Rusya'yı yalnız bırakmama ve Batı ile ilişkileri canlı tutmaya yönelik denge stratejisi olarak belirlenmiştir. Bunun meydana gelmesinde Çin'in Avrupa'ya yönelik mali amaçlarının ve kendi bölgesinde yaşanan olayların tesiri vardır. Rusya-Ukrayna Savaşı tarihi yönden değerlendirildiğinde, uzun süre beraber yaşayan Slav topluluklarının Çarlık ve Sovyetler Birliği döneminde Rusların hâkim olduğu bir tablo görülmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılışıyla Ukrayna'nın da ayrılması Rusya için hayal kırıklığı yaratmıştır. Ama Ukrayna dili ve Avrupa'ya yakınlığı açısından bağımsızlık hakkını savunmuştur (Kapeler, 2014). Tam burada hegemonik biçimde Rusya'nın merkezîyetçi tutumu, Askeri Doktrine de etki etmiştir. Rusya Askeri Doktrininde belirtilen, Rusya Federasyonu sınırlarına NATO ögelerinin yaklaşması Rusya için tehlike unsuru olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Rusya, sınır komşusu politik kriz yaşadığı Ukrayna'nın NATO faktörüne ılımlı yaklaşmamıştır. Diğer taraftan Sovyetlerin dağılma süreci akabinde 24 Ağustos 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden kopan Ukrayna, parlamentosundaki karar sonucunda yeni bir devlet olduğu kararını almıştır. 1991-2014 yılları arasında Batı ile Rusya mücadelesi kapsamında Ukrayna'da iktidar değişiklikleri olmuştur (Çobanoğlu, 2015). Özellikle Rusya'nın toparlanmasından sonraki süreçte Batı ve Rusya arasında kalan Ukrayna, bu kutupları tatmin edemediği ve buna yönelik bir siyasi duruş koyamadığı için uzun seneler bu sıkıntıyı yaşamıştır. Ayrıca çoğunlukla Orta Asya ve Ortadoğu devletlerinin içinde oldukları şanssız süreçleri bu kez Ukrayna yaşamaktadır. Ukrayna'nın bulundurduğu özellikleriyle Batı ve Rusya için önemi yüksek olması ve ayrıca devletlerarası ilişkilerde gerçekçi stratejilerin oldukça revaçta olması süreçte bu sorunların görülmesinin boyutlarında oldukça artış göstermiştir. Ayrıca, ülkelerarası ilişkilerde, neo-liberal dönemin başlangıcı ekonominin ağırlığının arttığı kabul edilen bir süreç olarak kabul edilir. Bu sürecin temel özelliği ise belirtildiği gibi ulus-devletler üzerinde yeni aktörlerin etkisinin artması olmuştur. Devletlerarası şirketler, ulusüstü kurum ve kuruluşlar dünyadaki bütün ekonomik alanlarda

belirleyici nitelikte olmuştur. Rusya-Ukrayna Savaşı'nda da benzer şekilde dünya piyasalarının önemli ölçüde etkilendiği görülmüştür. Bilhassa fiyatlarla ilgili konusundaki iniş-çıkışların neredeyse tüm dünyada etkisini hissettirdiği gözlemlenmiştir. İkinci nokta ise devletlerin ekonomik büyümelerine negatif neticeler meydana getirmesi beklenen bir durumdur. Böylelikle fiyatlar üzerinden ortaya çıkan değişim ve gelişimlerin enflasyonun artış göstermesine, ekonomideki büyümenin tamamen durması ise dünya ticareti üzerinde bir daralmaya neden olabileceği kabullenilmiştir. Böylelikle çok geçmeden doğalgaz ve petrol temel konu olmak üzere fiyatlardaki artış ülkelerin ekonomik dengelerini alt-üst ederek ekonomi açısından sıkıntı yaşamalarına sebep olmuştur.

Dünyada yaşanan Pandemi döneminin tesirleri sürerken bu kriz devletlerin ekonomik yapılarını önemli derecede değiştirmiştir. Ülkemiz de pandeminin tesirinde kalan devletlerdendir. Buna etken olan unsurlardan biri Rusya ve Ukrayna'yla olan ticari faaliyetlerinin ve de enerji kaynaklarında dışa bağılılığın etkisi gözlemlenmiştir. Eğilmez (2022), krizin ülkemiz üzerindeki olası tesirlerin, fiyatların artış göstermesi, enflasyonda yükseliş, cari açığa artma, bütçede açıkların ortaya çıkması ve ekonomi üzerinde küçülme olduğunu söylemiştir. Nitekim Eğilmez tarafından da dikkat çekilmek istenen konu, fiyat ve enflasyonun kısa sürede yükselmesi gerçeği olarak belirtilmiştir.

24 Şubat 2022'de resmi biçimde başlayan Ukrayna-Rusya Savaşı, aslında 2014 savaşının devamıdır. Ama 2014'e oranla 2022 savaşının maliyeti daha fazla olmuştur. Savaşın başlangıcından bu yana hem ölümler yaşanmış hem göçler olmuştur. Bunun yanında ekonomik açıdan bölgedeki ülkeler kadar bütün dünyada negatif tesirleri gözlemlenmiştir. Savaşın gölgesinde, karşılıklı yaptırımların belirlenmesi krizin etki alanında genişleme göstermiştir. Başta ülkemiz olmak üzere savaşın bitirilmesine yönelik ülkeler seviyesinde alınan aksiyonlarda henüz netice alınamamıştır. Savaşın zamanla tüm dünyayı etkisi altına alması, barışı sağlamaya yönelik çabalarının yetersiz ve etkisiz kalışı neo-liberallik kapsamında küresel uluslararası sistemin de sorgulanmasını meydana getirmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KRİZ SÜRECİNDE NATO'NUN TUTUMU

2013'te Kırım'da baş gösteren kriz, uluslararası bir sorun olarak nitelendirilmiş, Kiev'deki istenmeyen yönetimden kaynaklı Ukrayna'nın parçalanacağı noktasında yorumlamalar olmuştur. %60'lık Rus'un yaşadığı Kırım'da, Rusya'nın aktifliği ve krizin Rusya tarafına pozitif olması olasıdır. Kırım'ın 11 Mart tarihinde özgürlüğünü ilan ederek 16 Mart'ta Rusya'ya bağlanmasından sonra NATO tepkisi göstermiştir. Rusya'ya birtakım yaptırımlar uygulanmıştır. Dolayısı ile Rusya ve Batı uzaklaşmış ve krizin büyümesine sebep olmuştur. Amerika, Avrupa Birliği, NATO'nun sergilediği tutumlar bölgeyi daha da hareketlendirmektedir.

4.1. Ukrayna, Rusya ve Batı için Neden Önemlidir?

Kruşçev, Kırım'ı Ukrayna'ya Ukrayna'nın Rus egemenliğinin üç yüzüncü yılına özel hediye etmiştir. Fakat Sovyetler Birliği çöküşüyle Ukrayna ve Rusya zaman zaman sorun yaşamıştır. Sivastopol'deki Karadeniz filosunun Ukrayna sınırları içerisinde bulunması, Rusya'nın filoyu kullanma arzusu ciddi problem meydana getirmiştir. 1991 yılında Rusya'nın bu bölgeleri Ukrayna'ya devretmek mecburiyeti ve bu süreçte güç kaybetmesinin akabinde diğer ülkelere bu bölge üzerinde söz hakkı tanınmasına sebebiyet vermiştir. Ukrayna bu süreçten sonra batı ile yakınlaşma stratejisi belirleyerek bu stratejiyi hayata geçirmiştir. ABD açısından da bu bölge Rusların Akdeniz'e indirmelerine önleyebilecek alan buldurması ve enerji kaynaklarının Avrupa'ya dağıtımı konusunda da yolunun açılması bakımından stratejik konum özelliğine geçmiştir. Rusya Ukrayna'nın bağımsızlığını senelerce kabullenememiştir. Rus kimliğini taşıyan Ukrayna, Rusya adına Avrupa'ya açılan bir geçit olarak görülmüştür. Rusya'nın Avrasya stratejisi için Slav politikası sona ermemiş olup, uzun zamanda ilerleyebilmesi için bu coğrafyayı egemenliği altında tutma talebi doğal bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Ukrayna'nın Avrupa Birliği veya NATO üyeliği durumu, Rusya'nın güvenlik politikasına tehdit olacağından, bu husustaki herhangi bir yaptırım ve davranışı Rusya kabul etmemiştir. 2008 senesinde NATO'nun Brüksel zirvesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO konuşulmuş, Rusya NATO'nun Güney Kafkasya'ya girme olasılığı sebebiyle tepki almıştır. Bu konu mevcut krizlerin temellerini yaratmıştır (Birsal, 2014).

Ukrayna açısından kriz olarak adlandırılacak diğer konu ise; 2004'te dördüncü devlet başkanlığı seçimlerinde, Cumhurbaşkanı adayını Viktor Yuşenko'nun seçim

kampanyasında tercih ettiği Turuncu rengiyle Turuncu devrimi nitelendirmesi olmuştur. Fakat Amerika'nın reaksiyonu o sıralarda çok konuşulmasa da 2014 krizi ile koalisyon hükümetinin kurulmasının ve erken seçimin taraftarı olmuştur. Ukrayna'nın gelecek hedeflerine yönelik toprak bütünlüğünden taraf olduğunun altını çizen ABD, mevcut krizin sonuçlarının Avrupa güvenliği için tehlike arz ettiğini belirtmiştir. Ukrayna, Rusya ve Batı arasında kalmış, hükümet ve muhalefetin vermiş olduğu tepkiler içinde sıkışmıştır. Yanukoviç Batı'dan koparak Rusya'nın egemenliğini arzulasa da muhalefet Batı desteği ve Avrupa Birliği bütünlüşmesini istemiştir. Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra 2. enerji tüketicisi olması sebebiyle, bölge ilgi alanında bulunmuştur. Avrupa Komşuluk Politikaları ile 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği üyeliğiyle Ukrayna'ya gösterilen ilgi artış göstermiştir. Avrupa Birliği için, doğal gaz taşımacılığı, ekonomik ve ticari başarılarından kaynaklı Ukrayna vazgeçilemeyecek devlet konumunda yer almıştır. Kopenhag kriterlerini sağlayamayan, ticareti küçük devletlerle devam ettirebilmiş olan Ukrayna, Avrupa Birliği tarafından büyük bir potansiyel olmasa da Doğu Avrupa'da verimli topraklara sahip, doğal gazın geçiş güzergâhında bulunan ve nüfusu dinamik olan bir devlet olarak görülmüştür. Bu kriz en başında ülke içi mesele iken, Kiev'de yaşananların uluslararası boyutlara ulaşması ile doğu-batı olarak bölünmesi planlanırken, Kırım'ın bağımsızlığını ilan ederek Rusya'ya bağlanması dengelerin değişmesine sebep olmuştur.

Muhaliflerin yönetime geçmesiyle ve devlet başkanının Rusya'ya gitmesinin sonrasında Rusya askeri çalışmalarını fazlaştırmıştır. Kırım'ı faaliyet sahası kabul etmiştir. Ortaklık anlaşmasının yapılamamasıyla zorlu mücadeleler ortaya çıkmış, bu mücadeleler Kırım'a atlamıştır. İlber Ortaylı'ya göre Rus nüfusunun iki milyon üzerinde olduğundan ve kalabalık nüfusun egemen olacağı düşüncesinden hareketle olayların Rusya adına pozitif sonuçlanması beklenen bir durum olarak değerlendirilmektedir. Kırım'da Rus kökenli kişiler ilk önce parlamento binalarına girmiş, Rus bayrağı asmışlardır. Kırım Meclisi referandum hazırlıkları yapmıştır. Kırım, Ukrayna'daki Kiev hükümetinden ayrılarak Şehir meclisinde yayınlamış olduğ u bildiri ile egemenliğini resmen ilan etmiş, Rusya'ya bağlanma konusunda adım atmıştır. Daha önce BM'nin Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılması için yazmış olduğ u bildiriye atıfta bulunan Kırım, bu şartların kendisi için de sağlanmasını talep

etmiştir. Kırım Halkı, 16 Mart Referandumunu ile bağımsızlığını ilan etmiş ve para birimi olarak ise Rus rublesini kullanmaya başlamıştır. Hukuki sebeplere bakıldığında; Rusya'nın askeri müdahalesi meşru müdafaa olmadığı gerekçesiyle, yalnızca Rus halkını korumak amacıyla yapıldığı tezi söylenebilir. Fakat bunun da savunulacak bir yönü olmadığı ortadadır. Kırım'ın resmi bir davet yaparak kurtarılmayı beklememesi de göz önünde bulundurulursa Rus müdahalesinin hukuka dayalı bir hareket olmadığı söylenmiştir (Topal,2014).Yaşanılan bu sorunun etkileri de bölgesel anlamda güvenlik ve kararlılığı tehdit eden faktörleri meydana getirmiştir.

NATO Genel Sekreteri Rasmussen'in belirttiği durum, Rusya'yla denizler konusunda olacak iş birliklerinde aksamalar, yakın gelecekte meydana gelecek askeri toplantıların ötelenmesi vb. yaptırımların olacağını göstermiştir. Avrupa'nın yaptırımlara dair herhangi bir açıklamada bulunmayışı da NATO'nun konu hakkında söz sahibi olarak inisiyatifine işaret olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Oysa NATO ile Rusya kurumsal anlamda birlikte hareket etme taahhüdü vererek devletlerarası hukuk sorumluluklarını yapma sözü vermişlerdir. NATO bu kuralı çiğneyerek kriz sürecini ateşlendirmiş sayılmıştır. Bunun yanında Rasmussen'in krizde söz sahibi olmasının sebebi; Rusya'nın Ukrayna için verdiği kararların her aşamasında çevre devletlere yönelteceği tesirlere erken müdahale etme talebi kaynaklı olmuştur. Kırım'a giren Rusya, gelecekte Ukrayna'nın hepsinde söz sahibi olma olmak isterse; NATO üyesi ülkelerin itiraz edeceği ve ciddi müdahaleler olacağı beklenmektedir. Rusya, güçlü ekonomik ilişkileri güçlü bir olduğundan NATO devletleriyle de güçlü ilişkiler kurmuştur. Bu devletler; ilişkilerin zarar görmemesi için tehlide başvurmaktansa NATO'nun güvenliği altında, krize dair fikirlerini ortak biçimde ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Enerji alanında güçlü Rusya'nın tepkisini çekmeyi tercih etmeyen devletler krizin kendilerine yansımalarını önlemek ve Rusya'yı denetimde tutmak istemişlerdir. Ayrıca Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmediğini belirten Amerika, Rusya'nın Ukrayna'ya yaptığı sert müdahaleye de tepki vermiştir. ABD Başkanı Obama, Rusya'yı Ukrayna'nın egemenliğini ihlal etmek ile suçlamıştır. Vladamir Putin Ukrayna krizinde yaşanan konularda tepkiler alsa da Kırım'ın Rusya'ya dahil edilmesini realist olarak değerlendirerek, Sivastopol'deki Sovyetlerin Nazileri yenilgiye uğratmalarının zafer günü kutlamalarına katılım

sağlamıştır. Sivastopol'de filolarını barındıran Rusya, Yanukoviç sürecinde yapılan doğalgaz indirimine karşılık olarak buradaki bekleme süresini 2047'ye kadar uzattığı da değerlendirilirse; Batı'nın tepkilerinin nedeni anlaşılmıştır. Bu gelişmeler Rusya-Ukrayna arasındaki ilişkilere ivme kazandırırken diplomatik bağlamda çözüm arayışlarını da tırmandırmıştır.

NATO üye devleti olan Türkiye, Kırım'ın Ukrayna'nın uzantısı şeklinde gördüğünü ve toprak bütünlüğünü istediklerini belirterek konuya dahil olmuştur. Ancak Rusya'yı resmi olarak kınamamış olması dikkat çeken bir husus olmuştur. Türkiye Kırım Tatarlarının barış ve refahının oluşturulmasında çaba göstereceğini özellikle belirtmiştir. Türkiye, diğer ülkeler gibi, Kırım'ın Rusya'ya katılımını onaylamamakta, bununla birlikte her iki tarafı da karşısına almamaya özen göstermiştir. 2001 yılı sonrası NATO'nun ABD stratejileri ile aynı doğrultuda devam eden hareketinden yola çıkarak yapılan yaptırımların; çoğunlukla ABD merkezli yaptırımlar olacağı belirtilmiştir. ABD'nin Rusya'ya karşı yaptırımda bulunabilmesi için Rus enerjisine müdahalesi gerekmiştir. Batı'nın da bu enerjiyi kullanması bu ihtimali daha aza indirgemıştır. ABD'nin bu alanda alacağı karar Almanya'nın ilk olarak tepki vereceği alanı oluşturmaktadır (Askeroğlu, 2014).

NATO, Rusya'nın Kırım'ı işgali ile sivil ve çoğunlukla askeri iş birliklerini askıya alma kararını Nisan 2014'te üye ülkelerin Brüksel'de gerçekleştirdiği toplantıda açıklayarak, Ukrayna'ya yapılacak yardımın detaylarını gündeme getirmiştir. NATO'nun bu tepkisinin çatışmaya dönüşmesi hususunda Rusya'nın nükleer bir güç olması da önemli bir nokta olarak belirtilmiştir. Son yaptırımda ise, 2 Mayıs 2014 yılında Kırım Tatar Lideri Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nun Moskova'dan Kırım topraklarına girişinin engellenmesinin akabinde halkın mitingleriyle, Rusya Kırım Tatar Meclisi'ni kapatma hususuyla tehdit etmiştir. Rusya, baskılar sonucu aldığı tepkilere cevap olarak, Kırım'ın Rusya'ya katılmasındaki talebin altını önemle çizmiştir. Bu süreçte, kalkınma ve ekonomik desteklerin bu şekilde güçleneceğine inanmış bir Rusya imajı ortaya konulmak istenmiştir.

Kırım'ın siyasal kararsızlık yaşamaması Rusya açısından olumlu olmuştur. Kırım Referandumunu ise Rusya'nın, Ukrayna Krizi'ndeki konumu güçlendiren bir durum olmuştur. Ancak, tek taraflı bir bağımsızlık ilanını NATO ve diğer devletler tanımamış ve Rusya'nın Kırım topraklarını işgal etmesi uluslararası alanda tepkiyle

karşılanmıştır. Diğer taraftan Kırım yönetimi, ekonomik problemler için çözüm arayışına geçmiştir. Ancak Ukrayna yönetimi gerek dijital medya gerek basılı medyaya Kırım'ın zor durumda kaldığını belirterek, sorunlarını halledemeyeceği konusunda yayınlar yapmıştır. Türkiye ise, kuzey ve güneyinde ortaya çıkan birleşme ve ayrılıkların etkisi ile stratejilerini NATO'nun desteği ile devam ettirse de, 21. yüzyılın getirdiği tehdit algısındaki farklılaşma nedeniyle net bir stratejik politika belirleyememiştir.

Rusya'nın politik ve stratejik sınırları içerisine başka ülke ya da devletleri sokmaya niyeti olmadığı açık olarak belirtilmiştir. NATO'nun askeri caydırıcılık politikaları da sonuç vermeyecek gibi görünmektedir. Ukrayna, Batı ve Rusya arasında tercih yapma durumunda kaldığı takdirde Rusya'nın konu hakkında taviz vermeyeceği Batı'nın da tahmin ettiği bir durum haline gelmiştir. Ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda Rusya'dan gelen tarihi mirası bırakamayan Ukrayna'nın kaderi az çok çizilmiştir (Topal,2014). Sivastopol'ü egemenliği altında tutan Rusya, Karadeniz'deki hakimiyetinden vazgeçmemiştir. NATO'nun gerçekleştirdiği tatbikatlara Rusya çağırılmasa da Kaliningrad'da uyguladığı tatbikat ile Rusya'nın meydan okumasına sahne olacağı belirtilebilir. Rusya bu tatbikatı, Amerikan füze savunma sistemlerine bir karşılık olarak adlandırmıştır. Doğalgaz dağıtımı konusunda yüksek önem taşıyan bir bölge olan Ukrayna'da Rusya, Avrupa'nın gaz dağılımını yönetecektir. Boru hat ve güzergâhları Rusya için önem arz ettiği için, denetim açısından özenli davranmıştır. Herhangi bir savaş ve benzeri tehlike olmasa dahi Kırım'ın durumu Rusya ve Batı ilişkilerini derinden etkileyecektir. Rusya'nın aynı zamanda nükleer güç açısından önemli bir güç olması sebebiyle savaş ortamına imkân verilmemesi gerekmektedir. Bu konuda da başta ABD olmak üzere Rusya'yı yalnız bırakma stratejisi yol haritası olarak izlenebilir. Rusya Soğuk Savaş sürecindeki tecrübesi ile bu ortama izin vermeyeceğini hissettirmektedir. Kiev yönetimi, Avrupa Birliği üyeliğini amaçlayarak, Kırım için mücadele vermeye devam edecektir. Kriz sürecine rağmen Avrupa Birliği'nin Ukrayna ile ortaklık mutabakatının siyasi kısmını imzalaması, hukukun üstünlüğünün sürdürülebilmesi bölge halkı için gerekli görüldüğünden ve ticari faaliyetlerinin devam ettirilmesi tarafında olduğunu göstermiştir. Serbest ticaret konusunda da imzalanması beklenen

anlaşmanın Rusya'yı zora sokacağı ortadadır. AB aynı süreçte Rusya'ya ek olarak yaptırımında bulunacağını da belirtmiştir.

2008 yılında Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya seçimlerinde Rusya'ya destek veren partinin seçilmiş olması, daha sonra Kırım'da yaşanacak benzer bir durumun gerilimini artırmıştır. Ayrıca, Kırım gibi Güney Osetya'nın da bağımsızlığını kabul etmeyen NATO, Rusya'nın bu ülkeleri kendi bünyesinde toplayarak Karadeniz'deki egemenliğini artırmasından endişe duymuştur. 29 Mayıs 2014'te yapılan Avrasya zirvesine bakıldığında, önce Ukrayna, sonra Kırgızistan ve Ermenistan'ın katılımıyla Avrasya birliği oluşturma projesi hız kazanmıştır. Bu birlik ile Rus kimliğinin inşası ve hissedilecek aidiyet duygusunun güçlendirilmesi planlanmıştır.

Dünya, ciddi tehlikeler ile karşı karşıyadır ve bu tehlikeler uluslararası barış ve güvenlik politikalarını oldukça etkileyecek sonuçlara sebep olabilir. Tüm bu tehlikelere bakıldığı zaman Rusya'ya karşı ABD ve NATO'nun tepkisine bağlıdır. Başlıca konular; Rusya Ukrayna'daki savaşta süreklilik gösterirse, Ukrayna ve Rus buğdayına bağımlı olan milletlerin stratejilerinin ne olacağı, Rusya'nın doğalgaz tedarik zincirine bağlı ve bağımlı olan Avrupa halklarının kaderinin akıbeti, Ukrayna'dan gelen mültecileri kabul eden ülkelerde yaşanan yiyecek krizi, işsizlik ve yaşanan ekonomik gerilemeyle nasıl başa çıkılacağı, ABD gelecek zamanlarda tüm Avrupa ülkelerinin ihtiyaçlarını giderebilecek mi, yoksa bu ülkeler ideoloji çatışmasının kurbanı mı olacaktır? Eğer Çin, Tayvan'ı ilhak etmek için askeri ve stratejik bir hamle uygularsa, ABD ve NATO nasıl tepki verecektir? Tüm bu problemler Ukrayna-Rus savaşının geleceğiyle ilgili ve uluslararası sistem ve küresel güvenlik ve barış üzerinde ciddi sonuçlar yaratacaktır (Bennett, 2022; Yıldız, 2023). Putin'in şu anda bariz ve belirgin planının bulunmadığına dair analizlerin geçerliliğini ya da yanlışlığını veya planının sadece Ukrayna ile sınırlı olup olmadığını zaman ortaya çıkaracaktır. Fakat, en mühim konu Rusya'nın amaçlarının gelecekte gelişmesi ve iç-dış uyarılara cevap vermesidir. Putin'in ilerleyen zamanlarda askeri kuvvete başvurabileceği büyük bir politikası bulunabilir. Dolayısı ile Baltık ülkelerinin çekişmesini ateşleyebilir ve ittifak içerisindeki şüphelerin karşılıklı ikili ilişkilere gölge düşürmesinden olabilir. Rusya, Ukrayna'da gelişen

yeni duruma göre planlarını genişletebilir. Putin'in Baltık ülkelerinde askeri güç kullanma düşüncesi bulunmasa da gelecek zamanlarda mümkün olabilir.

En son yaşanan Ukrayna saldırısı ile Rusya bütün kozlarını açtı ve Avrupa'yla Amerika artık Rusya'nın amacını barış odaklı olan ya da olmayan bir şekilde devam ettireceğini varsayamaz. Fakat Rusya'nın Ukrayna'da yapmış olduğu eylemleri muhtemelen mevcut düzeni korumayı sürdürerek, tersine, Baltık ülkelerinin istikrarını bozmak hedefli olası bir Rus hamlesi, Soğuk Savaş akabinde Avrupa güvenlik sistemini tekrar şekillendirme amaçlı gayret bulunmayacaktır (Kondratenko, 2016; Shahzad, 2023). Bu sebeple, ABD aracılığıyla verilen bu vaatler, düşman devletin ilerleyişini sonlandırmak amacıyla politik bir stratejiden öteye geçmez. Görülmüştür ki verilen bu vaatler, son Rus yayılması sonucunda itibarsızlık getirmiştir. Bunun nedeni ABD caydırıcılığı müttefik devletlerin Ukrayna'ya silah-para yardımının olması adına harekete geçirilmesiyle kısıtlı olmuştur. Bu güçsüz caydırıcılık hamlesi, şu anki sistemde Rus askeri liderlerce bilinmektedir. Rusya, Baltık ülkelerinden birinin bir kısım bölgelerinde yayılma göstererek, asıl Amerikan-Avrupalı caydırıcılığının gerçekleşmemesi halinde NATO'da çekişmeyi başlatma amacıyla başarı sağlayabilir. Rusya'nın jeopolitik üstünlüğünden dolayı ve Batı Avrupa'da bütün askeri kabiliyetleri aşması sebebiyle, ABD ve Avrupalı müttefiklerinin ileride Ukrayna'ya yalnızca etkisi olmayan siyasi destek, ekonomik yardım ve ortaklık akdi vb. klasik yumuşak güç yöntemleri sunmayacakları olasıdır. Yine, Rusya adına etkisi olmayan yaptırımların olduğu yumuşak güç yaklaşımının ironisi, yumuşak güçte başarı sağlamak için sert güç stratejileri gerekir (Abay, 2023). Dolayısı ile Rusya'nın Ukrayna'ya yapılan saldırıların ilk sorumlusu, Ukrayna liderleridir. Bunun nedeni ise dış siyasette taraf tuttuğunda ve kendini Rusya, Çin, Brezilya, Hindistan, İran, Kuzey Kore ve başka devletler devletlerin reddetmesi ile tek kutuplu ABD dünya düzenini sahiplenmek amacıyla araç yapmasıdır. Global açıdan çıkar sağlamak için adım atmıştır. Amerika'nın Çin ve Rusya liderliğindeki rekabetteki devletlerin maliyetine, bunun yanında, ileri vadede Rusya'nın Baltık ülkelerine askeri müdahale ihtimali unutulmamaktadır, ama doğası gereği güçtür. Nedeni ise Baltık ülkeleri, Rusya tarafından Kırım'a uyguladığı melez stratejilere duyarlılığı azdır. Ayrıca son Ukrayna işgalinde de etkilenme daha az olmuştur. Bu devletlerdeki Rus oranı

Ukrayna'nın tam tersi çok azdır. Ukrayna'daki gibi NATO üyeliği hususunda Ukrayna nüfusunda görülen bölünmeye benzememektedir. Baltık ülkelerinde hayat koşulları Ukrayna'ya göre daha iyidir. Dolayısı ile ileriki senelerde Baltık ülkelerinde olan etnik köken yolu ile çatılma yaratmak amacıyla olası bir Rus operasyonu Ukrayna'da olduğundan daha güç olmakla birlikte daha zor meşrulaştırılacaktır. Ayrıca Baltık ülkelerinde NATO üyesidir (Wang, 2023).

Rusya-Ukrayna probleminin en yakın çözüm, problemin tarafları Rusya, Avrupa Birliği ve Amerika arasında Doğu Avrupa'da başka bir sistemde uzlaşmaya ulaşmaktır. Bu sistemde Rusya başrolde ve eski Sovyetler Birliği devletlerinden meydana gelen bazı çıkan sahalarını da içinde bulundurmaktadır. Bu anlaşmalar, Rusya'nın NATO liderliğindeki Amerika tarafından yapılan dairesel jeopolitik yayılma ile temsil edilen ciddi tehditleri yakınında durdurmayı garantilerken, karşılık olarak, eski Sovyetler Birliği devletlerinin bağımsızlıklarını tanır ve siyasi sınır çizgisini aşmaz. Ukrayna'nın kararlılığı büyük oranda Amerika liderliğindeki NATO'nun Rusya politikası ile alakalıdır. Çünkü Rusya son askeri hareketini büyük ölçüde bu temelli yapmıştır. Dolayısı ile Ukrayna'nın gelecek sahibi olması, krizin taraflarında ciddi seviyede anlayış gerektirir. Bu bağlamda Ukrayna NATO'yla temasları adına özel statü alabilir ama ittifakta tam üyelik yasaklanır. Bunun nedeni ise mevcut halin daha da kötüye taşıma olasılığı ile askeri şiddetin geri gelmesine neden yaratabilir. Özellikle Rusya'nın enerji kaynaklarını Avrupa'ya taşıma noktasında Türkiye ve Yunanistan'la farklı bir doğalgaz boru hattıyla alakalı süratli olarak görüşmeler sağladığı göz önüne alınırsa, bu durum göstermektedir ki Rusya Ukrayna'yı kaybedilmiş bir durum olarak görmektedir (Nazlı, 2023). Ayrıca resmi ve gayri resmi kanalların Rusya ile açık bulundurulması ileri vadede Rus yayılmasının Baltık devletlerinde devamlılığını engellemek için önemlidir ve konu giderek genişleyebilir ve durdurma maliyetleri ciddi artabilir. Bu nedenler ileride NATO adına kaydı ve gerçek sıkıntılara neden olur. Amerika ve müttefik ülkelerinin, Rusya'yı vazgeçirebileceğine ve askeri ya da mali gider olmadan Avrupa'da güvenliği yeniden getirebileceğine mevcut durumdan çokça uzaktır. Amerika ve NATO eğer Orta ve Doğu Avrupa'da stratejik silahları arttırarak yerleştirmeye devam ederse Rusya'yla gerginlikte artış olacak, Ukrayna sorunu devletlerarası

güvenliği sarsacak, Amerika'nın önderliğindeki tek kutuplu düzenin kırılmasını artıracaktır (Chang-Liao, 2023).

Kremlin'in Avrupa'nın sınırlarını değiştirme amacıyla güç kullanma arzusu, Avrupa'nın tamamını istikrarsız hale getirir ve bunun gelecek yıllarda dışlanması söz konusu değildir, bilhassa ABD ve Avrupalı müttefikleri Rusya'ya olan baskıları ve yaptırımları artırarak izolasyon ve kuşatma politikaları uygularsa; Rusya'nın misilleme dış politikasının ABD, NATO ve daha geniş Euro-Atlantik güvenlik alanındaki istikrara yönelik riskleri karmaşık, çeşitli, öngörülemez ve derin etkileri olacaktır. Zira Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik tavrı, Avrupa'nın güvenlik kriterlerini kaldırmış, güvensizlik oluşturmuştur (Sezer, 2024).

Batı Avrasya devletlerinde ileri senelerdeki tehlikeler, Ukrayna, Gürcistan, Moldova vb. devletlerin iç zayıflıklarından ve Rusya'nın amaçla yeteneklerinin net olmamasından dolayı önemli olacaktır. Rusya bu devletleri topraklarından saymakta ve bu devletleri savunmada kesin hak sahibi olduğuna inanmaktadır (Mottaleb ve Govindan, 2023). Avrupa Birliği, Rusya ile baş edebilecek yeter ve güçte değildir. Çünkü insanların yaşadığı büyük politik ve mali sorunlar fazla ve çeşitlidir. Hem geçmiş hem de şimdiye baktığımızda insanları; mali rekabetin göreceli olarak kötüye giden bir problemi, küresel GSYİH'nin uzun vadede yavaş yavaş düşme sorunu ve sürekli artış gösteren sosyal ve ekonomik eşitsizlik problemleri vb. çok sayıda problem yaşamaktadır. Bu sorunlar açık zayıflıklardır ve genişleme ve Sovyet Avrupa devletlerini istila etme amacı, Rusya'yı gelecekte Avrupa Birliği devletlerini ciddi siyasi, mali ve etnik problemlere götürebilir. Bu devletlerin büyük kısmını bu başa çıkamayacak hale sokar. Bilhassa Amerika'daki devletler ekonomilerinde ve nüfusun enerji, gıda ve başka gereksinimlerini giderme noktasında Rusya'ya ciddi oranda bağımlıdır (Balsalobre-Lorente, 2023). Amerika ve Avrupa Birliği'nin Rusya tarafından Ukrayna işgali karşısında zayıf duruşu ciddi manada Rus ekonomisinin süratli gelişmesi sonucunda yaşanan tehlikeden gelmektedir. Dolayısı ile Amerika ve Avrupa Birliği bu savaşı noktalamak noktasında çabalarken Rus ekonomisinin büyümesini durdurmayı kabul etmeye yönlendirmektedir. Çünkü Amerika ve Avrupa ülkelerinin finansal durumları hala Çin'in büyümesi nedeni ile yaşanan şoklar ve risklerden dolayı kendine gelememişken, Rus ekonomisinin gelişmesinin ülkelerinin finansal durumlarına zarar verme tehdidini görmektedirler.

Zamanımızda Amerika ve müttefik devletleri ekonomileri ciddi düşüştür. Bunun yanında Çin gibi sivrilen ekonomik gücü kabul etme zorlanmaktadır. Asıl amacın, Amerika ve NATO'nun Rusya'yı güçsüz kılmak, Ukrayna noktasında baskı kurmak olduğu ve bu durumun bu çatışma devletleri içinde üstünlük sağlamak amacıyla bir savaşın ateşleyen unsur olmasının amaçlandığı da olasıdır (Davis, 2023). Amerika ile Avrupa müttefik ülkelerinin ileri senelerde Ukrayna'da olanlara ilgisi düşecektir. Mesela 2014 yılında Rusya tarafından Kırım'ı işgalinin sonrasında ilgi düşmüştür. Muhtemelen bu ülkeler kendi iç sorunlarına dönerek odaklanacak ve Rus işgalinin neticeleri sonucunda yaşanan mali sorunlarla uğraşacaklardır. Bu tesirler açıkça ülkeler üstünde görülmektedir. Ukrayna'ya dair çözüm sağlamak vb. dış politika çıkarları, yakın zamanda önemsizleşecektir.

Önümüzdeki 10 senede çeşitli jeopolitik değişiklikler, çok sayıda sürpriz ve yeni ittifaklar, yeni çok kutuplu dünya düzeni ile karşılaşmak olasıdır. Buna neden olacak unsurlar yaratılan global sistem ve kuruluşların jeopolitik sorunları değerlendirmekte yetersiz kaldığı ve başarısız olmasıdır. Dünya düzeni Rusya-Ukrayna savaşını bitirme, İran nükleer programını çözümüleme, Kuzey Kore'nin nükleer silahlanmasını engelleme ve benzer noktalarda başarı sağlayamaması nedeni ile Soğuk Savaş'ın bittiği dönemde değer yargıları savaşan ülkeler arasında parçalanmış düzenin göstermektedir. Rus-Ukrayna çatışması, Amerika ile Avrupa müttefikleriyle Rusya ilişkilerinin hassasiyetini gösterdi ve mevcut durumda 2 taraf arasında ortak zemin yoktur. Fakat ileride Amerika ve Avrupa tarafından Rusya'yla normalleşme süreci adımları görülebilir. Ukrayna Rusya çatışması uzun sürecek, çok sayıda sürpriz ve acıyı getirecektir. Rusya, Amerika ve AB'ne ciddi oranda acı yaşatacaktır (Shumilova, 2023). Bunun yanında, Rus-Ukrayna çatışmasını bitirme senaryoları içinde Kiev'in NATO bünyesine hiçbir zaman katılamayacağını ifade etmesi, doğu Ukrayna'daki Rusça konuşulan yerlere bölgesel özerklik sağlanması, Moskova'nın bölgedeki menfaatlerine zarar vermeye çalışan herhangi bir güçle iş birliği yapmama taahhüdü, Ukrayna'nın Rus tesir sahasının içinde bulunması ve Moskova'ya bağımlı ya da tarafsız olması bulunmaktadır (Sezer, 2024). Analistler ve siyasi-askeri uzmanlar durumun senelerce devam edeceği, durmaksızın donacağı görüşü ortaktır. Ukrayna'nın ilerleyen senelerde parçalanabileceği, küçük bir alan ve nüfusu olan yeni bir devletin kurulabileceğini, olasılıkları mevcuttur. Ama sürecin daha ne kadar

gideceği ve makul seviyede kararlılığa ne zaman döneceği tahmin edilememektedir. Dolayısı ile modern Rus stratejileri için bir gayret, devletlerarası dinamiklerle ilişkilerin seyirlerini önemsemelidir. Çünkü devletlerarası çatışmalar genelde iç ve dış politik, mali ve toplumsal çelişkilerin sonucudur ve nadir olarak kültürel çelişkilerden sebeplidir. Dünya çağımız şartlarında gördüğü kargaşa ve güvensizlik, çift başlı kutuplaşmanın sonunu temsil eden, Rusya'nın etnik ve kültürel kimliğini kullanarak yeni politikaları, Sovyet sonrası jeopolitik amaçlarını gerçekleştirmek ve büyük bir kuvvet olarak konumunu tekrar inşa etmek amacıyla Ukrayna'yı hibritleştirdiği yeni tür bir savaşın temsilcisidir.

Son olarak, Rusya- Ukrayna savaşının sonlandırılması için yapılanların başarısız olduğu, çıkmaza olduğu denebilir. Çünkü ana çatışma tarafları, yani ABD, NATO, AB ve Rusya, tavize hazır değildir. Ateşkes ihlallerinin devamlı olması tarafların karşılıklı güvensizliğini gösterir. Bu da çözümü zora sokmakta ve barışı engellemektedir. Ayrıca bütün tarafların mevcut krizden bir şekilde yarar sağlamasıyla birlikte, Ukrayna ve halkı bu zorlu jeopolitik denklemde en büyük kaybedenler olarak kalmaktadır (Audretsch, 2023).

4.2. Türkiye'nin Rusya- Ukrayna Savaşı'na Karşı Sergilediği Tutum

Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü konusuna dikkat çekmiş, saygı gösterilmesi durumunu da belirtmiştir. Kırım Tatarlarının özgürlüklerine de vurgu yaparak dış politika çıkarımlarına katkıda bulunmuştur. Ukrayna iç siyasetinde sorunlar devam ederken, Meclis Başkanı Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu, Türkiye'ye birçok kez ziyarette bulunmuştur. Kırımoğlu, aynı zamanda dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'den "Cumhuriyet Nişanı" ödülüne de layık görülmüştür (Tekir, 2023). Türkiye, Kırım'da baş gösteren krizi sürecin başından beri dikkatle izlemiş ve önlemini alan bir yaklaşım göstermiştir. Hem Rusya'ya hem de Ukrayna'ya ılımlı politika çağrısında bulunulmuştur. 28 Şubat-1 Mart 2014 tarihlerinde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Ukrayna ziyaretinde, Türkiye'nin Kırım hususunda her türlü yardıma destek vermeye hazır olduğu belirtilmiştir. 17 Temmuz 2014'te Ukrayna'ya giden dönemin AB Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ukrayna Devlet Başkanı Petro Poroşenko ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bahse konu görüşmeler akabinde, Mevlüt Çavuşoğlu Eylül 2014'te gerçekleştirilecek Kırım seçimlerinin Türkiye nezdinde yok hükmünde

olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde Türkiye, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne dikkat çekerek Kırım Tatarlarını destekleyici mesajlar vermiştir. Türkiye'nin sergilediği bu davranış, Ukrayna nezdinde olumlu kabul görmüştür. Fakat bu dönemde, Suriye stratejileri sebebiyle Ankara-Moskova arasında siyasi ve askeri krizler baş göstermiştir. 24 Kasım 2015 günü Türkiye'nin hava sahası sınırlarını ihlal eden bir Rus savaş uçağı, Türk F-16'ları tarafından düşürülmüştür (Polat, 2023). Olayda bir pilot kurtarılamamış, ikinci pilot ise bölgede bulunan Türkmen milis güçleri tarafından öldürülmüştür. Yaşanan bu kriz, Türkiye ve Rusya arasında diplomatik gerginliğe yol açmıştır. Rusya, Türkiye Cumhuriyeti yönetimini sert bir şekilde eleştirerek Türkiye'ye çeşitli yaptırımlarda bulunmuştur. Bu yaptırımların en başında ekonomik yaptırımlar gelmiştir. İlgili olayın akabinde Putin ve yönetimi, Suriye'deki Türkmen milis güçlerine karşı askeri operasyonlarında artış göstermiş ve Türkmen bölgelerine ağır hava saldırıları gerçekleştirmiştir. Rusya'nın savaş uçağının düşürülmesi akabinde, Ukrayna'daki dışişlerinden sorumlu merciler ülkemizin hava sahasını koruması hakkının var olduğunu savunmuş ve yine bu konuda Ankara hükümetini destekleyen açıklamalarda bulunmuşlardır. Aynı zamanda, Moskova'nın Türkiye'yi hedef alan yaptırımlarına ve tahıl ihracatı konusunda tehdit unsuru olmasına karşın Ukrayna Hükümeti'nin Türkiye'ye destek sağlayabileceğini dile getirmiştir. Ukrayna ve Türkiye arasında gelişen yakın ilişkiler 2016 senesinde de devamlılık göstermiştir. 16 Şubat 2016 tarihinde, Türkiye Savunma Sanayi Müsteşarı İsmail Demir, Ukrayna Milli Güvenlik ve Savunma Konseyi Sekreteri Oleksandr Turçinov ile bir görüşme teklifine olumlu yanışmış, bu görüşmeye ev sahipliği yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda, ikili ilişkiler arasındaki iş birliği daha da güçlenmiştir. Oleksandr Turçinov, görüşmenin akabinde gerçekleştirilen basın toplantısında Türkiye'yi "stratejik ortak" olarak adlandırmıştır. Bu iki devlet arasında askeri ve endüstriyel alanlarda da yine ortak faaliyetler gerçekleştirme kararı alındığını ifade etmiştir. 2022 yılında Ukrayna'nın Rusya tarafından işgalinden sonra Ukrayna ve Türkiye ilişkileri daha da ivme kazanmıştır. Kırım'ın ilhakından sonra, Ukrayna'nın çevresi olan Luhansk ve Donetsk bölgelerinde Rusya'yı destekleyen ayrılıkçı faaliyetler ortaya çıkmıştır. Bu faaliyetler, Rus askerlerinin de içinde bulunduğu Donbas'ta imzalanan Minsk Anlaşmalarına (2014 ve 2015) rağmen devamlılığını sürdürmüştür. 9 Aralık 2019

tarihinde ise Paris'te gerçekleştirilen Normandiya Dörtlüsü Liderler Zirvesi'ne Ukrayna, Rusya, Almanya ve Fransa katılmış, durumu değerlendirmişlerdir. Ukrayna ve Rusya arasındaki gerilim hızla tırmanırken, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler Rusya'nın karşıtı söylemlerle krizin artış göstermesine sebebiyet vermiştir. Bu dönemde özellikle Türkiye ise ilişkilere daha dengeli bir tutumda bulunmuştur. Sorun devam ederken, 2021 yılının Nisan ayında Ukrayna Devlet Başkanı, Türkiye-Ukrayna Yüksek Düzeyli Stratejik Konseyi'nin toplantısına katılım sağlamak için Türkiye'ye ziyaretlerini gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Zelenski, bu ziyaret esnasında iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden ziyade bölgede bulunan güç dengeleri ve istikrarın korunması gerekliliğine dair konuları da gündeme almışlardır. Bu durumun yanı sıra, Kırım Tatarlarının problemlerinin çözümüne yönelik konular da görüşmeye açılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 09.04.2021 tarihli basın açıklaması). Rusya-Ukrayna arasındaki kriz süreci, 17 Şubat 2022'de yeniden artış göstermeye başlamıştır. Donbas çevresinde iki taraf için de çok sayıda ölümlerle sonuçlanan çatışmaların meydana geldiğini raporlarında belirtmiştir. Sınır hattında yüz bini aşkın Rus askerinin bulunduğu NATO tarafından belirtilmiştir. Putin 24 Şubat tarihinde bir basın toplantısı düzenlemiş ve Ukrayna'nın Donbas'ta bir operasyon başlattığını ifade etmiştir. Açıklamaların akabinde BM Güvenlik Konseyi olaya tepki göstererek operasyonun durdurulması hususunda çağrıda bulunmuştur. Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski, Rus güçlerinin operasyonuna karşılık veren ülkesinin yanında olacağını belirtmiştir. Rusya Ukrayna'ya yönelik işgal için güçlü hava operasyonları hazırlamıştır. Rusya çok sayıda füze saldırısı gerçekleştirmiş ve az zamanda Lviv bölgesinin batısına ilerleme planını gerçekleştirmiştir. Fakat Rusya, Ukrayna hava güçlerinin müdahale çabalarına karşın üç kat daha fazla hava aracı bulundurduğu halde kesin bir hava üstünlüğü elde edememiştir (Beale, 2022). Rus güçlerinin bu işgal girişimine karşılık olarak uluslararası arenadan ciddi tepkiler artış göstermiştir. İşgal sonrası süreçte ABD Başkanı Biden, Rusya'nın sebep olacağı yıkımın sorumluluğunu üstlendiğini vurgulayarak, müttefikleriyle beraber Moskova yönetimine karşı harekette bulunacaklarını ifade etmiştir. Washington'un BM Daimî Temsilcisi Thomas Greenfield, Rusya'nın savaş öncesi süreçteki sınır bütünlüğüne geri dönmesi gerekliliğini ifade etmiştir (Euronews, 24 Şubat 2022). NATO Genel

Sekreteri Jens Stoltenberg, İngiltere Başbakanı Boris Johnson, BM Genel Sekreteri Antonio Guterres ve Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron gibi Batı devletlerinin liderleri, Putin'in Ukrayna'ya sergilediği savaş yanlısı davranışlarını kınamış ve barışa yönelik davranışlarda bulunulması gerekliliğini vurgulamışlardır. Hatta, Rus Hükümeti'nin bu saldırgan tutumlarını devam ettirdiği halde Batılı devletlerin büyük bir yaptırım uygulayacağı da kesin bir dille belirtilmiştir (Euronews, 24.02.2022). Bu savaş, uluslararası siyaseti iki kutba ayırmıştır. 140'a yakın ülke Ukrayna'nın Rusya tarafından işgalini uluslararası hukuk kurallarına aykırı olarak değerlendirmiş ve Ukrayna'nın yanında olduklarını belirtmiştir. Fakat Moskova Hükümeti ile yakın temasta bulunan Belarus, Suriye, Kuzey Kore, Eritre gibi ülkeler işgal karşıtı bir duruş sergilememiş olup Rusya'nın yanında bir tutum sergilemişlerdir. Diğer taraftan, çekimser kalan devletler arasında Hindistan ve Çin yer almaktadır. BM'deki bazı ülkeler, özellikle Afrika bölgesi, oylamalarda Rusya'nın aleyhine oy kullanmaktan kaçınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti iki tarafla da, Batı'nın Ruslara karşı göstermiş olduğu zorlayıcı tepkilere karşın, sorunun çözülmesi konusunda barışçıl bir tutum sergilemeye çalışmıştır. Bu sorunun baş gösterdiği günlerde Türk Dışişleri Bakanlığı, Moskova Hükümeti'nin Ukrayna'nın hakimiyet alanının, toprak bütünlüğünün, siyasi birlik ve beraberliğinin kesin olarak yok sayıldığını belirterek, bu davranışın kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Fakat Batılı ve batı yanlısı devletlerin Rusları hedef alan yaptırım talepleri gündeme geldiğinde Türkiye, ilerleyen zamanlarda bu konuya karşı mesafe koyan bir tutum göstermiştir. İlerleyen zamanlarda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da basın toplantısı yapmış, dış politika alanında Rusya'dan ve Ukrayna'dan yana bir taraf olmak istemediklerini belirtmiştir. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunan Erdoğan krizin baş göstermesinin akabinde, iki tarafa da ölçülü ve soğukkanlı olmaları gerektiğini belirtmiştir. 2022 yılının Şubat ayından beri Türkiye Cumhuriyeti, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan krizi sonlandırmak için çaba göstererek arabuluculuk yapmak istemiştir. 22 Eylül 2022'de Recep Tayyip Erdoğan'ın arabuluculuğu aracılığıyla, 215 adet Ukrayna vatandaşı olan savaş esiri bırakılmıştır. Bu süreçte Ukrayna Devlet Başkanlık Ofisi Başkanı Adriy Yermak, bahsi geçen operasyon döneminde Türkiye'nin aktif rolünün önemini belirtmiştir (Anadolu Ajansı, 23.02.2023). Moskova ve Batılı devletlerle aradaki sıkıntılı süreç

devam ederken Türkiye, arabuluculuk dönemlerinde güçlü bir strateji elde etmiştir. Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü aracılığıyla Türkiye'nin Ukrayna ve Rusya arasındaki krizi sona erdirmeye amaçları, kesin bir tutumla açıklanmıştır. Bütün bu olayların akabinde Türkiye, savaşa taraf olan ülkelerin talebiyle Rus ve Ukrayna temsilcilerini iki kez bir araya getirerek barış yoluna gitmeye çalışmıştır. Bu görüşmelerin ilki, Rus Sergey Lavrov ile Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba'nın Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu önderliğindeki Antalya Diplomasi Forumu'dur. Akabinde, tarihler 29 Mart 2022'yi gösterdiğinde Rus ve Ukrayna heyetleri, Cumhurbaşkanlığı Dolmabahçe Çalışma Ofisi'nde bir araya getirilmiştir. Bahse konu görüşmede, Ukrayna'nın ileri gelen devlet adamları diplomasi alanındaki çözüme giden yolda Türkiye'yi garantör devlet olarak kabul ettiklerini belirtmiştir (BBC, 29 Mart 2022). Türkiye, savaşa taraf iki ülke ile etkin diyaloglarını devam ettirse de Rusya Türkiye'nin Ukrayna ve özellikle Batı ile ilişkilerini hoş karşılamamış ve anlaşmadan çekildiğini ifade etmiştir (BBC, 17.07.2023). Rusya'nın bu açıklamasından sonra, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin ile görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede Rusya'yı Tahıl Koridoru Anlaşması'nın devam ettirilmesi hususunun önemini belirtmiştir. Putin, Tahıl Koridoru Anlaşması'nın feshine karar vermiş ve özellikle Afrika gibi gıda sorunu yaşayan ülkelere tahıl sorununa dair eleştirilerden kaçmak amacıyla kritik önlemler almıştır. "2.Rusya-Afrika Zirvesi", 27-28 Temmuz 2023 aralığında St. Petersburg'da gerçekleşmiştir (Sputnik, 17 Aralık 2023). Putin, bu zirveye katılım sağlayan Afrika ülkeleriyle arasını güçlendirmek adına, tahıl anlaşmasındaki tedirginlikleri gidermek amacıyla bu devletlere tahıl yardımı yapma vaadini dile getirmiştir. Yine bu zirve bağlamında, Moskova yönetimi gıda krizi yaşamakta olan Mali, Burkina Faso, Orta Afrika Cumhuriyeti, Eritre, Somali ve Zimbabve gibi ülkelere 25 bin ile 50 bin ton arası karşılıksız ve hiçbir bedel gözetmeksizin tahıl temin etme sözünü vermiştir (Anadolu Ajansı, 02.08.2023). Nihayetinde, bu savaşın barış yanlısı bir şekilde sonlanması ve savaşın diplomatik etkilerinin minimize edilmesi hususunda Türkiye, etkin rol alıp girişim sağlayan aktif bir aktör olarak öne çıkarılmıştır. Türkiye, Ukrayna- Batı ilişkileri sebebiyle dönem dönem Moskova yönetimiyle ters düşse de iki taraf ile de aktif bir iletişim kurabilme konusunda başarılı olmuştur. Savaş şartlarına rağmen tarihi ve kültürel bağlar barındıran Ukrayna ile ortak

çalışmaları güçlendirme hedefleri de barizdir. Ukrayna'nın Ankara Büyükelçiliği Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılı ve Ukrayna'nın bağımsızlığına kavuşmasının 32. yılını kutlamak için 8 Aralık 2023'te bir etkinlik gerçekleştirmiştir. Ukrayna'nın Ankara Büyükelçisi söz alarak, Türkiye'nin stratejik bir ortak olduğunu, destekleri için şükran duyduğunu ifade etmiştir. Ukrayna'lı diplomat Vasil Mironoviç Bodnar, Türkiye Cumhuriyeti'ni krizin sonlanması ve bölgede mevcut barışın yeniden temelinde aktif rol olarak göstermiştir. Bütün bu yaşananlar, Türkiye'nin savaş kapsamında uluslararası barış sağlanması açısından önemini tekrar ortaya koyarak evrensel politikadaki önemini vurgulamıştır.

4.3. Savaş Bağlamında Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve NATO ile İlişkiler

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Karadeniz bölgesine kıyısı olan ülkeler için rekabetsiz, yüksek güvenlik sağlayan bir bölge haline getirmek için imzalanmıştır. Bu sözleşme, uluslararası boğazların uygulamakla yükümlü olduğu kuralları düzenleyen farklı sözleşmelerden ayrı olarak *sui generis* bir rejim belirlemiştir. Bu rejimin siyasi ve hukuki olarak iki farklı etkisi mevcuttur. Savaş ve ticari faaliyet gösteren gemilerin, yine savaş ve barış durumlarında geçişlerine dair kuralları bu sözleşmeyle belirlenmiştir. Bu kuralların kıyı devletlerinin güvenliği konusundaki ehemmiyeti ise siyasi sebeplerle sözleşmenin sürekliliğini sağlamıştır. Boğazları kıyı devletlere açık akabinde diğer devletlere ise kısıtlamalar getiren bu rejim Karadeniz bölgesini korumuştur. Aynı zamanda vermiş olduğu teminatlar ile Boğazların uygulamakla yükümlü olduğu rejimi siyasilikten çıkararak hukuki uygulamalara dayandırmıştır. Kısaca, Karadeniz'deki güvenlik problemleri, hukukun çözümleyeceği şekilde ele alınmıştır. Rusya'nın Kırım üzerindeki A2/AD yetenekleri (gemi savar, uçak savar ve kara savunmaları, ABD rakipleri tarafından kullanılan ve ABD'nin yakın dövüşe girmesini önlemek için tasarlanmış uzun menzilli ateşler) ve Karadeniz Filosu'nun devam etmekte olan yenileştirme ve iyileştirme hareketi, NATO açısından bir güvenlik tehdidi olarak görülmüş ve bölgede sağlanamayan istikrarın sebebi olmuştur. Rusya'ya komşu ülkelerin deniz yollarına ve iktisadi kaynaklara ulaşımı konusunda tehdide ve gelenekselleşmiş güç projeksiyonu aracılığıyla baskı uygulamasına sebep olmuştur. Savaş esnasında gemilerin Boğazlar üzerinden geçişi konusunda belirtilen cins, tonaj ve süre kısıtlamaları ile Türkiye Cumhuriyeti'ne izin verilmesi ve kontrol yetkisinin yine Türkiye'ye bırakılması Karadeniz Bölgesi'nin

güvenliği konusunda ülkemizin stratejik önemini göstermiştir. Ukrayna-Rusya krizi sırasında Türkiye'nin Boğazlar üzerinden savaş gemileri geçirmemesi ve savaş boyunca gemilerin uymakla yükümlü olduğu kısıtlamalar kıyı iki devlet arasında yaşanan krizi dışarıdan gelecek müdahalelerden uzaklaştırmış ve Rusya'nın A2/AD politikasına gerek hukuksal gerekse siyasal olarak olumlu etkiler sağlamıştır. Kırım ilhakından sonra Kırım'da silahlanma yoluyla erişim engelleme ve alan daraltma doktrinini uygulayan Rusya karşısında NATO daimî birliklerinin Karadeniz'de hareket kabiliyeti Sözleşme nedeniyle kısıtlanmıştır. 2014 yılında Kırım'ın ilhakından sonra Galler Zirvesinde Çerçeve Ulus Konseptini açıklayan NATO değişen güvenlik ortamına uyum sağlama becerisinin arttırılması için kolektif iş birliğinin önemine dikkat çekmiştir. Esasen bu düşünce temelinde Birleşik Krallık liderliğinde oluşturulan ve Baltık ülkelerinden oluşan JEF, Rusya'ya karşı önemli bir rol üstlenmiştir. NATO ile iş birliği içinde olan bu askeri-siyasi oluşum Rusya'nın A2/AD stratejisine karşılık Ukrayna'ya ekonomik, askeri ve insani destek vermeye devam etmektedir. 2022 Ukrayna-Rusya savaşından sonra sürekli değişen güvenlik ortamına uyum sağlama ve modernleşme amacıyla kolektif iş birliğinin devamlılığını ve hayati önemini ortaya koyan NATO için Karadeniz caydırıcılık ve savunma politikasını tam olarak gerçekleştiremediği bir bölge olmuştur. Denizde kuramadığı hâkimiyeti karada askeri gruplar oluşturarak kurmaya çalışan NATO, ortak tehditler nedeniyle AB ile iş birliğini arttırmayı hedeflemiştir. NATO'nun Ukrayna'yı gri bölge olarak görmek istememesi ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali karşısında Türkiye'nin Montrö Rejimini uygulamaya koymasının Rusya'yı doğrudan bir askeri tehdit olarak gören NATO'nun Karadeniz'de hareket kabiliyetini kısıtlaması, NATO'nun savunma ve caydırıcılık amacına ulaşmasını engellemiştir. AB ile iyi bir iletişim halinde olmayı 2030 vizyonuna alan ve tüm operasyonları yürütme kapasitesine sahip, hızlı konuşlandırılabilen güç olarak öncelikli olarak JEF'i kullanan NATO'nun Karadeniz Bölgesi için Montrö Rejiminde yetkisi esas olan Türkiye'yi çerçeve ulus olarak görmesi muhtemeldir. Montrö rejiminin uygulamasında hukuki ve siyasi olarak Boğazlarda Türkiye'nin yetkisinin esas kısıtlamanın istisna kabul edilmesi ve bu doğrultuda boğaz devleti olarak sahip olunan hâkimiyet Türkiye'yi NATO için kilit aktör haline getirmiştir. İlgili tüm tarafların siyasi iradesinin sonucu olarak yürürlükte kalan uzun ömürlü bir

uluslararası sözleşme olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi getirdiği düzenlemeler ile Karadeniz’de NATO’nun Rusya’ya karşı savunma ve caydırıcılık hedefini olumsuz anlamda etkilemiş bununla birlikte Türkiye’nin bölgesel güvenliğin sağlanmasında etkin rolünü ortaya koymuştur.

SONUÇ

NATO-Rusya ilişkileri son dönemlerde etki-tepki prensibine göre gelişim göstermektedir. İttifakın Gürcistan ve Ukrayna'nın üyeliği konusunda ısrarıyla Füze Savunma Sistemi'ne ilişkin çalışmalar yeni bir Rusya doğururken, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'daki faaliyetleri Yeni NATO'yu ortaya çıkarmıştır. NATO'nun güvenlik algısının değişmesi Genel Sekreter Stoltenberg'in de ifade ettiği gibi Soğuk Savaş'ın bitmesinden bu yana ortak savunmaya dair en büyük takviye yapılmıştır. Yaşanan gelişmeler kaba güce dayanan Yeni Soğuk Savaş'ı akıllara getirmiştir (Erol, 2014). Üstü kapalı operasyonlara dayanan karma savaş tehdidinin karşısında oy birliğiyle kararlar alan bir ittifakın bu konuya dair karar verme ve alınacak önlemlerin tespiti sürecinde büyük güçlükler ve görüş farklılıklarının olması ihtimal dahilindedir. Bu durumda yaşanacak en küçük bir tereddüt ittifakın dayanışmasını ve iş birliğini zayıflatma amacıyla olan Rusya'yı başarılı kılacaktır. Nitekim Rusya'nın karma savaş önlemlerine başvurmasının altındaki nedenlerden biri de budur. Böylesi bir durum dikkate alındığında herhangi NATO üyesi devlete yönelik karma savaş tehdidi noktasında ortak savunmanın harekete geçirilmesindeki eşğin tespiti veya bu eşğin altındaki tehditlerde alınacak önlemlere ilişkin esasların tespit edilmesi Rus karma savaşıyla mücadele etmenin temelini oluşturacaktır. İttifakın tereddüt etmeden dayanışması ve iş birliği göstermesi ittifakın başarısında esas rolü oynayacaktır.

KAYNAKLAR

- Acer, Y. (2023). Rusya'nın tutumu ve Tahıl Anlaşması'nın geleceği. *Kriter Dergisi*.
- Ağır, B.S. (2004). Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenlik düzenine kurumsal bir bakış. *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları*.
- Akdemir, E. (2014). Nato'nun Karadeniz politikası. *Karadeniz Araştırmaları*.
- Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı. *Akademik Bakış Dergisi, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Aktürk, Ş. (2012). NATO neden genişledi? *Uluslararası İlişkiler Dergisi*.
- Alım, E. (2020). *Ukrayna krizinde Rusya*. İstanbul: Nobel Bilimsel Eserler.
- Alpargu, M. ve Şahin, E. (2007). Sovyet Rusya'nın dağılmasından sonra Kafkasya'da kimlik problemi. *Akademik İncelemeler Dergisi*.
- Aras, İ. (2017). Avrupa Birliği'nin Kırım'ın ilhakına bakışı: Rusya'ya yönelik yaptırımlar. *Karadeniz Araştırmaları*.
- Aydın, M. (2015). Tarih boyunca Türkiye-Ukrayna ilişkileri. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*.
- Arı, T. (2001). *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2020). *Türk dış politikası tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Arslan, H. (2021). *Hibrit savaş, Rusya'nın 2014 yılı Ukrayna müdahalesi*. İstanbul: Efe Akademi.
- Askeroğlu, S. (2020). *Rusya'nın büyük güç olma stratejisi*. İstanbul: Orion Kitabevi.
- Askerzade, A (2009). NATO çerçevesinde Azerbaycan-Türkiye askerî işbirliği ve bölgesel güvenlik sorunları. *Karadeniz Araştırmaları*.
- Bayazıt, A. Gürbüz, G. B. (2023). Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması'nın uluslararası ticaret açısından değerlendirilmesi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*.
- Bedirhanoglu, P. (1999). Asya krizinden Rusya'ya. *Birikim Dergisi*.
- Bozdağlıoğlu, Y. ve Özen, Ç. (2004). Liberalizmden neoliberalizme güç olgusu ve sistemik bağımlılık. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*.
- Bozkurt, E. (2003). *Birleşmiş Milletler sisteminde kuvvet kullanımı*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Bölme, Selin M. (2022). *NATO-Türkiye relations: from irreplaceable partner to questionable ally*. *Studia Europejskie*.
- Cited in P. E. Tyler (1992). Pentagon new world order: US to reign supreme, *The International Herald Tribune*.
- Clark, M. (2020). Russian hybrid warfare. *Institute for the Study of War*.

Criss, N. B. (2012). Türkiye-NATO ittifakının tarihsel boyutu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*.

Cura, A. (2016). Ukrayna'nın zorlu AB yolculuğu. *Anadolu Ajansı*.

Çakır, A. (2021). Türkiye-NATO ilişkilerinde inşacı etkiler (1991-2011). *Uluslararası İlişkiler Dergisi*.

Çiftçi, S. (2019). *Ukrayna baharı*. İstanbul: Akademi Titez Yayınları.

Çobanoğlu, S. (2015). Avrupa ve Rusya ikileminde post-Sovyet Ukrayna'da devlet. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*.

Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik derinlik Türkiye'nin uluslararası konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Dikkaya, M. ve Özyakışır, D. (2008). *Küreselleşmenin ekonomi-politiği*. İstanbul: Gazi Kitabevi.

Kalkavan, F. (2004). Rusya Federasyonu'nda federalizm ve ünitarizm tartışmaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Morkva, V. (2021). Rusya'nın 2014 ilhakı sonrası Kırım'da Kırım Tatar halkının durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*.

Olçar, K. (2007). *Karadeniz politikaları ve Türkiye-Ukrayna stratejik ilişkileri*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Sander, O. (1996). *Siyasi tarih 1918-1994*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Yüksel, S. (2019). Rusya'nın Kırım'ı ilhakı (1783). *Asya Araştırmaları Dergisi*.